

A N D R É M A U R O I S

KÖLTŐ A MÁGLYÁN

(ARIEL OU LA VIE DE SHELLEY)

FORDÍTOTTA
SZÁNTÓ RUDOLF

A PESTI NAPLÓ RT.
LAPKIADÓ RT. ÉS A MAGYARORSZÁG

NAPILAP RT. KIADÁSA

A PESTI NAPLÓ KÖNYVEKET SZERKESZTI
DR. LACZKÓ GÉZA FELELŐS SZERKESZTŐ.
A KIADÁSÉRT FELEL: SALUSINSZKY IMRE.
MEGJELENIK HAVONTA. ELŐFIZETÉSI ÁR
12 KÖTETRE 48 PENGŐ. AZAZ EGY KÖTET
ÁRA 4 PENGŐ. A PESTI NAPLÓ. AZ EST
ÉS A MAGYARORSZÁG ELŐFIZETŐI ÉS
OLVASÓI — AZ UTÓBBIAK AZ EST-
LAPOKBÓL KIVÁGANDÓ NÉGY ÚJSÁG-
SZELVÉNY BESZOLGÁLTATÁSA MELLETT —
EGY KÖTETET EGY PENGŐÉRT KAPNAK.

69221. - ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RT. NYOMÁSA

Az emberiség olthatatlan kíváncsisága: megismerni önmagát a világegyetemben. Vallás, tudomány, művészet, mind erre a kérdésre keres feleletet: mi az ember? mi a világ? mi az ember sorsa és rendeltetése a világegyetemben?

A tudomány személytelen. A tudós élete története nem igen vet fényt arra, amit alkotott. A vallás és a művészet hősei már személyükkel vesznek részt a nagy kérdésekre válaszoló feleletek kutatásában, ezért olyan érdekes és tanulságos a szentek, a nagy hitvallók, nagy festők és írók élete.

A művészetben különösen az könnyíti meg kíváncsiskodó kutatásunkat, hogy egymástól elkülönülve, de rejtélyes kapcsokkal összefűzve, itt áll előttiünk egyfelől maga a művész, mint ember, másfelől az, amit teremtett, a mű-alkotás. Amióta csak foglalkozik az ember a festészet, szobrászat, építészet, zene, irodalom történetével, az alkotások magyarázása, méltatása mellett mindig nagy figyelmet szentelt a festő, a szobrász, a muzsikus, az író, a költő életének is. A művész életével igyekszünk magyarázni

művelt s a művek vizsgálatából próbálunk fényt deríteni a művész életére. S mindezt csak azért, hogy új és új feleletet kapjunk a nagy kérdésre: mi hát az ember, mi a világ, mik és miért vagyunk a világon?

A régiek azt mondták, a művész ihlet-ben dolgozik, ezzel a szóval azt a rejtélyes állapotot jelölve, amelyben például egy kicsinyes anyagi gondokkal küszködő falusi jegyző, valami Arany János nevű, hajnalonként leült asztalához, gondolatban visszaszállt a távoli századokba, elképzelte Toldi Miklós paraszti sorsát, vitézi vágyait, küzdelmeit, győzelmét és verses sorokban megörökítette.

Rendkívüli valami lehet ez az ihlet, amikor az író kivetkőzik valódi lényéből, amelyhez alkotás után visszatér. A művész életében folytonos, megújuló átlépés van a valóság világából a képzelet világába. Arany János, a nap bizonyos órájában nézve, egyszerű, pontos, szomorkás, becsületes, jószívű, lassú beszédű és mozgású csizmás falusi jegyző; a nap egy másik órájában pedig lángelméjű költő. Hát nem izgató rejtély ez?

Igyekszünk is ebbe a rejtélybe beletekinteni, nem elégszünk meg a művek ismeretével és élvezésével, hanem azt is tudni akarjuk, ki ia-fia volt a művész, milyen volt, hogyan élt, mit csinált az ihlet percein kívül.

Ezért van olyan nagy varázsa a nagy emberek életrajzainak, különösen akkor, ha a művész élete önmagában véve is érdekes, szinte regény.

Nos, Percy Bysshe Shelley-nek, a nagy angol költőnek az élete tökéletes regény. Író sem gondolhatna ki érdekesebbet, változatosabbat. Shelley élete bizonyára igen sok pontban világítja meg költészetét, de az is igaz, hogy költészetét nem is kell ismernünk, hogy élete tarka színjátékában gyönyörködhessünk.

Shelley (1792—1822) az irodalomtörténetben költőként két arccal jelenik meg: mint forradalmár s mint az angol nyelvnek és mesteri verselésnek nagy mágusa. Egyetemes forradalmár, aki minden kötöttség, vallási, politikai, társadalmi kötöttség ellenége s az alapjában véve jó emberi természetén alapuló általános szabadság apostola.

S e két arcot valami sajátságos légiesség, földöntúltság párája lengi körül. Elvei, tételei az egyetemesség kódébe olvadnak, versírása pedig gyönyörű költői képek fény- és árnyjátéka a szélfújta felhők között.

Ő maga is ilyen szinte megfoghatatlan, tünde, sőt tündéri jelenség, légi szellem, mint Ariel Goethe Faust-jának II. részében, a természet kézzel nem fogható változatossága, a Szél, a mindenütt jelenlevő és mégis láthatatlan. Ez az Ariel különben kedvelt szellemalakja az angol irodalomnak, szerepel Shakespeare Vihar-jában, Milton Elveszett paradicsom-ában mint bukott angyal jelenik meg, Pope Fürtrablás-ában légi szellem.

André Maurois, a jelenkori francia irodalom egyik legérdekesebb alakja, aki nagyiparosból lett író a háború után, amely alatt tolmács volt a kontinensre küldött angol hadseregben, összegyűjtötte Shelley életének legfontosabb mozzanatait s megírta belőlük Ari el történetét.

Első nagy sikerét aratta ezzel a ma is legkitűnőbb könyvével (Ariel ou la vie de Shelley), amelynek megvan az a varázsa, hogy minden adata aktaszerűen pontos, mint a történetírás, s egyben izgalmasan érdekes, mint a legmerészebb szerelmi és társadalmi regény.

Maurois képzeletének és Shelley nyugtalanságának tüze fűti alá a költő különös alakját, aki egész életében lobogó lelke máglyáján égett, mint ahogy holtteste ott is hamvadt el a viareggioi homokon azon a máglyán, amelyet a baráti kegyelet rakott. Költő a m á g l y á n — ez volt Shelley, életében és halálában egyaránt.

Laczkó Géza

A szíves olvasó figyelmébe

Szerző ebben a könyvben inkább regényíró kívánt lenni, mint történész vagy kritikus. A könyv tényei természetesen igazak s egyetlen olyan mondatot vagy gondolatot sem tulajdonítottunk Shelleynek, amely ne lenne fellelhető barátainak feljegyzéseiben, a költő leveleiben vagy verseiben; de a valóságnak ezeket az elemeit igyekeztünk olyan módon csoportosítani, hogy az olvasó megkapja a fokozatos kibontakozás és természetes fejlődés benyomását, ami végül is a regény sajátossága. Éppen ezért senki ne keressen itt se tudálékos bizonyítékokat, se leleplezéseket, s ha nem érdeklődik különösebben az érzelmi állapotok fejlődése iránt, inkább ki se nyissa ezt a kis könyvet. Akik kíváncsiak Shelley történetére s ezt az elbeszélést más hasonlókkal szeretnék összevetni, a könyv végén megtalálják a hozzáférhető forrásművek jegyzékét.

A. M.

ELSŐ K Ö N Y V

Betértem a szerelem kertjeibe,
Hol annyi az édes virág;
De láttam: csupa sírhalom minden
WILLIAM BLAKE

I.

Dr. Keate módszere

III. György angol király 1809-ben az előkelő etoni kollégium vezetésével Keate doktort bízta meg, ezt a félelmet gerjesztő kis embert, aki a botozást szükséges állomásnak tartotta az erkölcsi tökéletesedés útján s prédikációit rendszerint így szokta befejezni: »legyetek irgalmasszívűek, fiúk, különben addig verlek benneteket, amíg valóban azok lesztek«.

Az előkelő nemesek és a gazdag kereskedők, akiknek fiait nevelte, minden ellenvetés nélkül vették tudomásul ezt az ájtatos kegyetlenséget s módfelett nagyrabecsülték azt az embert, aki az országnak szinte valamennyi miniszterelnökét, püspökét és tábornokát megvesszőzte.

Ebben az időben a vezető rétegek a legnagyobb mértékben helyeselték a szigorú fegyelmet. A francia forradalom éppen akkor bizonyította be, hogy milyen szörnyű veszélyei vannak a liberalizmusnak, ha megfertőzi a vezető osztályokat. A hivatalos Anglia, amely lelke volt a Szentszövetségnek, Napóleonban a trónrajutott felvilágosodást vélte legyőzni. Éppen ezért nyilvános iskoláitól azt követelte, hogy óvatosan képmutató nemzedéket neveljen fel.

Az etoni fiatal arisztokraták esetleges lelkesedését megfékezendő, a növendékek tanulmányait kegyes léhasággal állították össze. Ötévi tanulás után a diákok kétszer olvasták végig Home rost, majdnem az egész Vergiliuson és Horatiuson átrágták magukat s tűrhető latin epigrammákat tudtak összekovácsolni Wellingtonra vagy Nelsonra. Akkoriban ennek az osztálynak fiatalabb nemzedéke annyira kedvelte az idézeteket, hogy amikor egyszer Pitt a parlamentben az Aeneis egyik verse közben megakadt, az egész kamara, whig-ek és tory-k, felemelkedtek helyükről és befejezték az idézett sort. Gyönyörű példája az egyöntetű kultúrának! A természettudományok tanulása nem volt kötelező, így hát elhanyagolták; ezzel szemben kötelező volt a tánc. A vallást illetően Keate úgy vélekedett, hogy bűnös dolog kételkedni benne, viszont felesleges beszélni róla. A derék doktor szinte jobban félt a miszticizmustól, mint a közömbösség-

től. Eltúrta a nevetgélést istentisztelet közben s nem nagyon ügyelt rá, hogy a vasárnapi nyugalmat megtartsák. E nevelő talán öntudatlan machivelizmusának megértéséhez nem lesz haszontalan annak az adatnak közlése sem, hogy nem vette rossz néven, ha a fiúk egy keveset hazudtak neki. »Az ilyesmi a tisztelet jele« — szokta volt mondani.

A növendékek egymásközi életét nagyon nyers szokások szabályozták. A »kicsik« fag-jai vagy rab-szolgái voltak a »nagyoknak«. A fag megvetette hűbérura ágát, reggelenként vizet húzott neki, kikefélte ruháját és megtisztította cipőjét. Az engedtlenséget különböző előírt kínzásokkal büntették. Az egyik gyermek egyszer ezt írta szüleinek, — nem is panaszképpen, hanem, hogy elmondja egy napjának történetét:

»Rolls, akinek a fag-ja vagyok, sarkantyút kötött és így akart átugratni egy széles árkot. Minden nekiugrásnál megsarkantyúzott. Persze, csupa vér a lágyékom, a »Görög költők« könyvem átázott és az új ruhám csupa rongy.«

A bokszolás nagy becsületben állt. Egy ilyen küzdelem olyan heves volt, hogy az egyik gyermek holtan maradt a színhelyen. Keate megjelent, megsemlélte a holttestet és így szólt: »Persze, nagyon sajnálom ezt a fiút, de ahhoz mindenekfelett ragaszkodom, hogy egy etoni diák minden ütésre tüstént ütéssel válaszoljon.«

Az egész rendszer mély és rejtett célja az volt, hogy egyöntetű és kemény jellemeket formáljon. A cselekvési lehetőségek függetlensége igen nagy volt, de a gondolatok, az öltözködés vagy a nyelv eredetisége a legmegvetettebb bűnnek számított. Valamivel behatóbb érdeklődést a tanulás vagy egyes eszmék iránt elviselhetetlen nyegleségnek tartottak: az ilyesmit erőszakkal kellett lenyesegetni.

Ez az élet, úgy, ahogy volt, a fiatal angolok legnagyobb részének mégis csak tetszett. Szenvedéseikért bőségesen kárpótolta őket a büszkeség, hogy résztvesznek e nagyon régi iskola hagyományainak fenntartásában, amelyet egy király alapított s amely mindig is a királyok védelme alatt állt. Csupán néhány érzékeny lélek szenvedett sokat; így például a fiatal Percy Bysshe Shelley, egy nagyon gazdag sussexi nagybirtokos fia, Sir Bysshe Shelley baronet unokája nem tudott alkalmazkodni. Ez a kékszemű, hullámos szőkehajú, finombőrű, gyönyörű gyermek olyan erkölcsi nyugtalanságról tett tanúságot, amely mindenképpen szokatlan volt az ő rangjabeli embernél s ezenfelül hihetetlen hajlama volt arra, hogy vitássá tegye a kollégiumi élet játékszabályait.

Amikor belépett az iskolába, a hatodik évfolyam vezérei szemügyre vették vékony testét, angyali arcát, lányos mozdulatait s úgy képzeltek, hogy e félénk jellemmel szemben könnyen érvényesíthetik majd tekintélyüket. Nagyon hamar rájöt-

tek azonban, hogy a fiatal Shelley minden fenyegetésre szenvedélyes ellentállással felel. Megrendíthetetlen akaratának elhatározásait gyenge teste nem tudta kellőképpen támogatni s ez a körülmény lázadóvá tette. Ha nem bántották, csupa édes álmodozás sugárzott a szeméből, de a lelkesedés vagy felháborodás hatására ugyanezek a szemek szinte vad fénnel teltek meg. Hangja, amely rendszerint halk volt és szelíd, ilyenkor éles és fájdalmas lett.

Szerette a könyveket, megvetette a játékot, haját mindig felborzolta a szél, nyitott ingéből szinte nőiesen nyúlt elő a nyaka, — mindez felbőszítette a szigorú bírakat, akiknek az volt a feladatuk, hogy változatlanul érvényben tartsák e kis társadalomban azt az elegáns nyersséget, amelyre oly büszkék voltak. Shelley első nap, amikor bevonult Etonbe, megállapította, hogy a fag-ok feletti zsarnokoskodás ellentétben áll az emberi méltósággal s így szárazon megtagadott mindenfajta szolgálatot, ami persze törvényen kívül állóvá tette.

»A bolond Shelley« — így nevezte mindenki. A legerősebb inkvizítorok kínzásokkal akarták észretéríteni, utóbb azonban lemondtak arról, hogy egyenként támadják meg, mert rájöttek, hogy mindenre képes. Leánymódra verekedett, az ujjait kifeszítette, így pofozott és karmolt.

Az etoni szórakozások egyik nagy »száma« lett a jól megszervezett hajtóvadászat Shelley

ellen. Néhány vadász például felfedezte ezt a különös teremtményt, amint a folyó partján ülve valami verset olvas, — a vadászok erre tüstént jelt adtak. Szélzilálta hajjal menekült Shelley a mezőn, a város uccáin, a kollégium kereszt-folyosóin keresztül üldözői elől. Végül is, amikor nekiszorították a falnak, mint a vadkant a kutyák, metsző kiáltásban tört ki. A fiúk sárbamártott labdákkal hajigálták meg, valósággal odaszögezték a falhoz. Valaki felkiáltott: »Shelley!«, egy másik hang továbbadta: »Shelley!«, az öreg szürke falak százfelől visszhangozták a »Shelley!« kiáltást, amelyet a növendékek furcsa, éles hangsúllyal üvöltözték. Az egyik szolgálékű fag letépte az elítéltről a ruhát, a másik megcsípkedte, a harmadik zajtalanul odalopódzott hozzá s egy jól irányzott rúgással sárbataposta a könyvet, amelyet Shelley görcsösen szorongatott a hóna alatt. Végül valamennyi ujj az áldozatra mutatott s az újabb »Shelley! Shelley! Shelley!« üvöltés végkép összecibálta idegeit. A roham — a kínzók csak erre vártak — végül is kirobbant: vad dühkitöréstől csillogtak a gyermek szemei, az arca elsápadt és minden tagjában reszketni kezdett.

Az iskola aztán végül is ráunt erre a mindig egyforma komédiára és visszatért egyéb játékaikhoz. Shelley összeszedte besározott könyveit s egyedül, elgondolkozva, lassan elindult a Themze partján

fekvő szép rétek felé. Leült a napfényben úszó fűre s elnézte, mint halad a folyó. Az áradó vízben csak úgy, mint a muzsikában, van valami szelíd hatalom, amely mélabúvá enyhíti a szomorúságot. Mindkettőben megszakítás nélkül patkzik a folyékonyság eleme s ez a folytonosság szelíden megtölti a lelket a felejtés bizonyosságával. Windsor és Eton tömör tornyai úgy forogtak a lázadó gyermek körül, mint valami meg nem változtatható és ellenséges világegyetem, de a fűzfák vibráló és törékeny visszfénye lassan-lassan megnyugtatta.

Megint elővette könyveit: Diderot-t, Voltaire-t és Holbachot. Shelley bátorságához méltó dolognak vélte csodálni ezeket a francia írókat, akiket tanárai lenéztek. Volt egy könyv, Godwin »Politikai igazságszolgáltatás«a, amely magában foglalta az összeseket; ez lett a gyermek kedvenc olvasmánya. Godwinban minden egyszerűnek látszott. Ha mindenki elolvasta volna ezt a könyvet, a világ idillikus boldogságban élhetne. Ha hallgatnának az értelem, tehát Godwin szavára, napi kétórai munka elegendő lenne, hogy eltartsa őket. Akkor a szabad szerelem lépne a házasság ostoba szokása helyébe. Az igazi filozófia foglalná el a babonás szorongás helyét. De jaj, az »előítéletek« megkeményítették az emberek szívét.

Shelley becsukta könyvét, elnyúlt a napfényben a virágok között s töprengeni kezdett az

emberek nyomorúságán. A közeli iskola középkori épületeiből az emberi korlátoltság hangjának kusza mormolása még e kedves folyóparti tájra is eljutott. De a mező nagy csendjében egyetlen gúnyolódó arcot sem látott maga körül. A gyermek végül is könnyekben tört ki s erősen összeszorítva egymásbakapcsolt kezeit, fennhangon ezt a különös fogadalmat tette: «Esküszöm, hogy bölcs, igazságos és szabad leszek, amennyire csak tőlem telik. Esküszöm, hogy még hallgatásommal sem leszek büntársa az önzőknek és hatalmasoknak. Esküszöm, hogy életemet a szépségnek fogom szentelni...»

Ha dr. Keate véletlenül tanúja lett volna a vallásos lelkesedés e rohamának, amely mindenképpen nagyon sajnálatos egy jól vezetett tanintézetben, nyilván kedvenc módszerével kezelte volna ki az esetet.

II.

Az otthon

A vakáció alatt egyszerre trónörökös lett a dacos rabszolgából. Apjának, Timothy Shelleynek kastélya volt a sussexi Field-Place-ben, — hosszúra elnyúló, jólépített fehér ház, hatalmas park és nagy erdő közepén. Shelley itt viszontlátta négy szép nővérét és hároméves kisöccsét, akit megtanított arra, hogy ezt kiáltsa: »az ördögbe is!«, — őszinte rémületére az istenfélő embereknek; itt volt azonfelül szép unokanővére, Harriet is, akiről azt mondták, hogy hozzá hasonlít.

Sir Bysshe Shelley, a család feje, a nagypapa, a faluban lakott. Régivágású angol nemes volt, aki legfőbb dicsőségét abban lelte, hogy gazdag legyen, mint egy herceg, s úgy éljen, mint egy vadorzó. Sir Bysshe hat láb magas, tekintélyes külsejű, nagyon széparcú férfi volt, — élénk szellemű és gúnyolódó. A Shelley-k tőle örökölték villogó szép szemüket.

Sir Bysshe nyolcvanezer font sterlinget adott ki egy kastély építésére, amelyben azonban nem lakott, mert túlnagynak találta a fenntartási költségeket, — ehelyett egyetlen főből álló cselédségével egy kis parasztházba költözött. Paraszti

ruhában egész napját a falu kocsmájában töltötte s politizálgatott az utazókkal. Amerikából valami nyers humort hozott magával, amely megrémítette ezeket a derék angolokat. Két leánya olyan boldogtalan volt mellette, hogy mindkettő megszökött; ezzel kitűnő ürügyet nyújtva Sir Bysshenek arra, hogy megtagadja tőlük a hozományt. Egyéb vágya nem volt, minthogy még nagyobbra kerekítse máris roppant vagyonát s érintetlenül adja át számos Shelley-nemzedéknek. Ezért vagyonának legnagyobb részéből elidegeníthetetlen hitbizományt alapított, amelynek egyetlen örököse Percy volt, — fivéreit és nővéreit teljesen kizárta az örökösödésből. Unokáját síron is túlélő becsvágya szükséges eszközének tartotta és ezért némikép kedvelte is. Frázisokat gyártó fiát, Timothyt azonban mélyen megvetette.

Timothy Shelley parlamenti képviselő volt s csak úgy, mint az apja, magas, arányos termetű, világosszőke, nagyon tekintélyes megjelenésű férfi. Talán lágyabb szíve volt, mint Sir Bysshenek, viszont jóval lazább szelleme. Sir Bysshé vállalta önző voltát s majdnem rokonszenves lett ama természetesség révén, amelyből a cinikusok sajátos bája kikerül. Timothy teli volt jószándékokkal és ez elviselhetetlenné tette. Az írástudatlan ember idegesítő ügyetlenségével imádta az irodalmat, nagyvilági módon tiszteletet szenvelgett a

vallás iránt, támadókedvű türelmet tanúsított az új eszmékkel szemben, — csupa felcifrázott filozófia volt az egész ember. Nagyon szívesen nevezte magát liberálisnak, mikor politikai és vallási meggyőződéséről volt szó, de azért ügyelt rá, hogy saját osztályának tagjait meg ne riassza. Miután jóbarátja volt a katolikus Norfolk hercegeknek, elismeréssel beszélt az írországi katolikusok egyenjogúsításáról, — nagy vakmerőség volt ez, amelyre büszke volt s egy kicsit félt is tőle. Érzékenységeben könnyen elsírta magát, de egyenesen megvadult, ha hiúságához nyúltak. Nagyra volt vele, hogy a magánéletében nyíltszívű és barátkozó, de nagyon szerette volna összehangolni a formák szelídséget a tettek zsarnokságával. Diplomata volt a kis dolgokban, erőszakos a nagyokban, ártalmatlan és idegesítő, — mindenképpen alkalmas arra, hogy rettenetesen megkínozza egy szigorú bíró idegeit. Bizonyos, hogy az ingerültség, amelyet apjának ostoba fecsegése csiholt fel, nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a fiatal Shelley valami intellektuális emberkerülésbe kényszerült bele. Anyja, Shelley-né a maga idejében Sussex legszebb lánya volt. Megkövetelte, hogy a férfiak harcosok és lovagok legyenek s némi gúnyal nézte legidősebbik fiát, aki úgy ment az erdőbe, hogy puska helyett könyvet vitt a hóna alatt.

Nővérei Shelley-ben emberfeletti lényt láttak. Amióta megérkezett Etonból, a ház fantasztikus vendégekkel népesedett be, Timothy úr parkjában zavaros hangok suttogtak, mint a »Szentivánéji álom«-ban s a fiatal leányok reggeltől estig kellemes borzongásban éltek.

Shelley különös gyönyörrel fokozta rejtélyessé a mindennapi tárgyak nyugalma. Az öreg fal repedéseibe botot dugott, hogy titkos rejtekutakat keressen. A magtárban felfedezett egy szobát, amely mindig zárva volt. Kijelentette, hogy ebben a szobában egy nagyszakállú öreg alkimista él, a rettenetes Comelius Agrippa. Ha zaj hallatszott a magtárboi, akkor Comelius felborította a lámpát. A Shelley-család egy álló héten keresztül ásott a kertben, hogy nyári szállást készítsen Comelius számára.

Az iskolásfiú megérkeztével egyéb szörnyetegek is felébredtek a Shelley-házban. Itt volt például a nagy Teknősbéka, amely a Sós-tóban élt és az öreg Kígyó, ez az ijesztő csúszómászó, amely azelőtt csakugyan gyakran felkereste a park bokrait, amíg egy napon Timothy úr egyik kertésze kapával agyon nem verte. »Tudjátok meg, kislányok, hogy ez a kertész, aki éppen olyannak látszott, mint ti vagy én, valójában maga az Idő volt, aki elpusztítja a legendás szörnyetegeket.«

Külön bájt lopott e kitalálásokba az a körülmény, hogy az elbeszélő maga sem tudta bizo-

nyosan, vájjon tisztára kitalálás-e az egész. A boszorkány- és kísértethistóriák korán felkavarták ideges gyermekségét. De minél inkább félt a kísértetektől, annál jobban igyekezett dacosan szembeszállni velük. Egyszer kört rajzolt maga köré a porban, egy csészealjban alkoholt gyűjtött meg s a kékes láng fényébe burkolódzva, elkezdte a varázslatot: »Levegő és tűz démonai ...« — »Mit csinál itt, Shelley?« szakította félbe egyszer etoni professzora, az ünnepélyes és nagytekintélyű Bethell. »Szíves engedelmével, uram, az ördögöt idézem.«

Kinn a mezőn is gyakran hívta a Sötétség Urát egy éles és szilárd fiatal hang. A gyermekek — nagy örömeikre — néha parancsot kaptak uralkodó fivérüktől, hogy öltsenek magukra valami kísértet- vagy ördögmaskarát. Ezekben a romantikus játékokban gyakran foglalta el az alkímia helyét a kémia. A természettudomány ugyan eléggé távol állott Shelley-től, de szerette a vegytan mágikus lehetőségeit. Egy kis géppel, amelyet akkoriban találtak fel, gyakran megvilányozta a fiatal lányok tiszteletteljes csapatát. Amikor egyszer legfiatalabb húga, a kis Hellén meglátta fivérét egy üveggel és vasdróttal felszerelve, keservesen sírni kezdett.

De mégis csak legidősebb húga, Elisabeth és szép unokanővére, Harriet Grove volt leghűbb és legkedvesebb tanítványa. Az ébredező érzékiség

és az igazság szenvedélyes keresése forrasztotta össze a három gyermeket. A vágy első megmozdulása a gondolatokat a csók természetes és hatalmas varázslatával tölti meg. Shelley a temető felé vezette szép növendékeit, — a halottak titokzatos jelenléte ezt a helyet külön költői tekintéllyel ruházta fel. Leült egy süppedt sírhalomra, ahol a kutató Timothy úr elől megvédte az ódon templom árnyéka, átfogta a két karcsú derekat s a várakozva figyelő szép szemek előtt egyszerre feltárultak a Világ és az Istenek csodái.

Nagyon egyszerű volt a kép, amelyet a világegyetemről festett. Egyik oldalon ott állt a bűn: a királyok, papok és gazdagok; a másik oldalon az erény: a filozófusok és ínségesek. Egyfelől ott volt a vallás, amely a zsarnokságot szolgálta; másfelől Godwin és a politikai igazságszolgáltatás. De legszívesebben mégis a szerelemről beszélt.

A törvények szabályokba akarják kényszeríteni természetes érzéseinket. Micsoda ostobaság! Ha a szem megpillant egy kedves teremtést, a szív egyszerre fellángol. Hogyan is lehetne ezt elkerülni? A szerelem elhervad a kényszer légkörében. A szerelem lényege a szabadság. Nem lehet összeegyeztetni sem az engedelmisséggel, sem a féltékenységgel, sem a félelemmel. A szerelemnek bizalomra és teljes maga-elengedésre van szüksége. A házasság börtön ...

A házasságra kiterjesztett kételkedés azonban olyan formája a szellemességnek, amelytől fiatal lányok rendszerint nincsenek elragadtatva. A metafizikai eretnkségek olykor-olykor elszórakoztatják Őket; de a házassági eretnkség hallatára bájos orrocskájuk máglyaszagot érez.

— Azt mondd, hogy a házasság bilincs? — mondotta Harriet. — Bizonyosan... de ez nem fontos, ha a bilincsek édesek.

— Ha édesek, akkor viszont szükségtelenek is. Ugyan ki láncolná le az olyan foglyot, aki önként marad meg börtönében?

— Dehát itt van a vallás...

Shelley most Holbachot hívta Godwin segítségére.

— Ha Isten igazságos, hogyan higgyük el, hogy megbünteti teremtményeit, akikbe ő maga helyezte el a gyengeséget? Ha mindenható, hogyan lehet megsérteni, hogyan lehet szembekerülni vele? Ha 6 a legfőbb értelem, miért haragszik a boldogtalanokra, akiknek megadta az értelmetlenség szabadságát?

— De a szokások ...

— Ugyan, mit törődünk az örökkévalóság e röpké pillanatának szokásaival, amelyet ma tizenkilencedik századnak neveznek?

Elisabeth támogatta fivére érvelését. Ugyan hogy is merészelt Harriet vitába szállni egy villogószemű félistennel, aki finom nyakán félgigom-

bolta az inget s akinek a haja olyan volt, mint az aranyozott selyem?

— Lássunk hozzá Zastrozzihoz — sóhajtotta, hogy más tárgyra vigye át a beszélgetést.

Zastrozzi egy regény címe volt, amelyet együtt írtak mind a hárman. A regényben helyet kapott az igazságért harcoló bandita, a gőgös és cinikus zsarnok, az »arányos termetű, csupa gyengédségből és tisztaságból összerakott« hős nő. Zastrozzi írása közben kellemesen múltak az órák. Hamar leszállt az este s Elisabeth, a nővér-büntárs, magukra hagyta az árnyékban az ártatlan szerelmeseket.

Shelley és Harriet egymást átkarolva indultak hazafelé a fehér ködben, amely esténként felszáll a rétekről. A házat körülölelő kis erdőben suhogott a szél s a hold karéja előtt táncoltatta a fák legmagasabb ágait. A szellőrózsák bezárták fehér kelyhüket s fáradt száruk a föld felé hajolt; az éjszakai táj halk mélabúja felidézte Shelleyben a közelgő visszatérés gondolatát Eton komor folyosói közé. Amikor megérezte, hogy kezének érintése alatt remeg és megvonaglik szép unokanővérenek langyos teste, egyszerre megtelt a harcos és apostoli küldetésű élet bátorságával.

III.

A barát

1810 októberében Timothy úr az oxfordi egyetemre kísérte fiát. A parlament tagja virágos jó kedvében érezte magát. Hajdani vendégfogadó-jában az »Ólomló«-ban szállt meg. Itt a gazda a régi tulajdonos fia volt; a vendég pedig egy jövőbeli baronetet írat be a kollégiumba, ahol valamikor ő maga is mulandó fényben csillogott egyideig. Az ilyen szertartások az angol embernek mindig nagy örömet szereznek s különösképpen örömet szereztek Timothy úr cifraságokat kedvelő szellemének. Felkereste a Slatter-féle könyvkereskedést, ahol könyveket és papírneműt illetően korlátlan folyószámlát nyitott az új hallgatónak. »Ez itt a fiam«, — mondotta s derűs jóindulattal mutatott a lobogóhajú, csillogószemű, hosszú fiatalemberre — »ez itt a fiam, Slatter úr, aki irodalommal foglalkozik. Már írt is egy regényt (ez a híres Zastrozzi volt) és ha még elevenen nyomtatásba akar kerülni, szeretném, ha ön megvalósítaná ezt a szeszélyét.«

Shelley-t elbűvölte a kollégium. Külön szobája volt, kedve szerint hallgathatta vagy nem az előadásokat, azzal foglalkozhatott, amivel akart, írhatott, olvashatott, sétálhatott, — mindez így

együtt a kolostori élet bájának és a filozófus szellemi szabadságának összefoglalását jelentette. Mindig arról álmodozott, hogy egész életét így töltsse el. Este a nagy ebédlőben egy fiatalember ült mellette, aki éppen olyan újdonsült jövevény volt, mint ő maga s aki — miután közölte Shelley-vel, hogy Jefferson Hogg a neve — kezdetben nagy tartózkodást tanúsított, amint ezt már az oxfordi divat megköveteli. De az ebéd közepe táján a két szomszéd semmiképp sem tudta megőrizni tovább ezt az elegáns hallgatást s olvasmányairól kezdett beszélgetni.

— Azt hiszem, korunk legjobb költői irodalma a német — mondotta Shelley.

Hogg mosolyogva jegyezte meg, hogy a németekből hiányzik a természetesség. A sok romantika fárasztja az embert.

— Milyen modern irodalmat tud egybevetni a némettel?

— Az olaszt — felelte Hogg.

Ez a megjegyzés felébresztette Shelley lendületét s nyomában olyan véget nem érő vita indult meg, hogy a személyzet már régen leszedte az asztalt, mielőtt a két fiatalember észrevette volna, hogy magára maradt.

— Nem jönne fel a szobámba? — kérdezte Hogg. — Ott tovább folytathatjuk a vitát.

Shelley nagy lelkesedéssel fogadta el a javaslatot, mialatt azonban felhaladt a lépcsőn, egy-

szerre elvesztette a vita fonalát s egyben minden érdeklődését is a német irodalom iránt. Mialatt Hogg gyertyát gyújtott, vendége nagy nyugalommal egyszerre kijelentette, hogy nem látja be, miért folytatnák az iménti beszélgetést, hiszen nem tud sem olaszul, sem németül s csak azért beszélt, hogy mondjon valamit. Hogg mosolyogva felelte: közömbössége és tudatlansága e téren ugyanekkorra, aztán egy üveg bort és poharakat tett az asztalra, meg némi száraz-süteményt.

— Különbén is — mondotta Shelley — minden irodalom üres fecsegés. Ugyan mit jelent, ha az ember megtanul valami régi vagy új nyelvet? Csak annyit tanul meg, hogy új neveket adhat a dolgoknak, de mennyivel értelmesebb lenne magukat a dolgokat tanulmányozni.

— Magukat a dolgokat? — kérdezte Hogg.

— De hogyan?

— Például a vegytan segítségével.

Erre aztán — sokkal nagyobb lendülettel, mint aminőt a német irodalom keltett fel benne — Shelley hosszú előadásba kezdett az analitikus vegytanról, az új fizikai felfedezésekről, a villamosságról. Hogg, akit ez a tárgykör nem érdekelt, figyelte új barátját. Hibátlanul, sőt választékosan öltözködött, de a ruhája rendetlen; vékony és törékeny volt s ámbár nagyon magas-termetű, mégis görnyedtnek hatott, mert a neki-

lelkesező beszéd közben messzire előrenyújtotta fejét. Mozdulatai egyszerre kecsesek és hevesek voltak; bőre rózsásfehér, mint egy lányé; a haja hosszú és kócos. Az egész arc csak úgy árasztotta magából a majdnem természetfeletti tüzet, lelkesedést és intelligenciát. De az arcából sugárzó erkölcsi erő éppoly megragadó volt, mint az intellektuális, — vonásain olyan szelídség, finomság, szinte vallásos hév ömlött el, hogy az ember akaratlanul is a firenzei nagy freskók szentjeinek arcára gondolt.

Shelley még mindig beszélt, amikor megkondult a toronyóra. Felkiáltott: »az ásványtani kurzusom« — és kirepült a folyosóra.

*

Hogg megígérte, hogy másnap reggel meglátogatja. Heves vitában találta Shelley-t a kollégiumi szolgával, aki takarítani akart a szobában.

Könyvek, cipők, papírok, pisztolyok, fehérneműek, töltények, üvegek és próbacsövek hevertek szerteszét a padlón. Egy elektromos gép, egy légszivattyú és egy napmikroszkóp tette teljessé a rendetlenséget. Shelley megcsavarta a gép fogantyúját, mire mindenfelől száraz és csillogó szikrák ropogtak. Aztán üvegzsámolyra állt s hosszú szőke haja égnek meredt az elektromosságtól. Hogg érdeklődve s némi nyugtalansággal

nézte barátja mozdulatait s mindenekfelett a tényérokra és csészékre ügyelt. Amikor házigazdája éppen ki *akarta* tölteni a teát, gyorsan kikapott a csészéjéből egy sósavtól összemart pénzdarabot.

A két fiatalember elválhatatlan lett. Délutánonként nagyot sétáltak: Shelley útközben olyan volt, mint a gyerek, szaladgált a lejtőkön, átugrotta az árkokat. Ha tó vagy patak került elébe, kis papírhajókat eregetett a vízre s követte őket, míg csak el nem merültek, mialatt az elkeseredett Hogg megállt a parton s várt rá.

Séta után felmentek Shelley szobájába; ilyenkor már teljesen kimerítette szüntelen erőpazarlása s legyőzhetetlen fáradtság fogta el. Lefeküdt egy hosszú takaróra a kandalló elé, összegömbölyödött, mint egy macska s így aludt hattól tízig, aztán egyszerre kiegyenesedett, szinte erőszakosan megdörzsölte a szemét, ujjaival beleszaladt a hajába s tüstént hozzálátott valamilyen metafizikai kérdés megvitatásához, vagy — már-már gyötrelmes energiával — verseket kezdett szavalni.

Tizenegy órakor vacsorázott, de étkezései nagyon egyszerűek voltak. Elvből nem szerette a húst, viszont imádta a kenyeret. Mindig tele volt kenyérrrel valamennyi zsebe és ha séta közben olvasott, ujjai között morzsolgatta a kenyérdarabokat; útját mindig kenyérmorzsa jelezték. A kenyéren kívül legjobban kedvelte a mazsolát

és az aszaltszilvát, amit szatócsboltokban lehet kapni. A terített asztalnál elfogyasztandó szabályos étkezést elviselhetetlenül unalmasnak találta s csak ritkán történt meg, hogy végigülte.

Vacsora után szelleme éles lett és átható, szavai szikráztak az ötletektől. Sokat beszélt Hogg-nak unokanővéréről, Harriet-ről, akinek hosszú leveleket írogatott, amelyekben a szerelmi lendület Godwin filozófiájával váltakozott; beszélt Elisabeth nővéréről is, az előítéletek ez éber ellenségéről. Olykor harsány nevetési rohamok közben felolvasta barátjának Timothy úr egyik frissen érkezett ünnepélyes levelét, aztán kimarkolta valamelyik kedvenc könyvét, Locke, Hume vagy Voltaire egyik írását s szenvedélyesen magyarázni kezdte.

Hogg hosszú ideig töprengett magában, vájjon miért hatnak ezek a nagy kételkedők oly roppant vonzóerővel barátjának nyilvánvalóan misztikus és vallásos szellemére. Végül úgy találta, hogy Shelley rettenetes tömegű olvasmánya után egyszerre felfedezte a különböző rendszerek végtelen sok változatát s mintha mély völgyek és sziklás szakadékok kuszasága előtt állna, szédülés fogta el, — ezt a metafizikai mámort csak egy nagyon átlátszó és egyszerű tan, mint amilyen a Godwiné volt, tudta némiképp csökkenteni. A Történelem titáni és zavaros tömege helyébe olcsó és világos tételek átlátszó épületét akarta emelni s az igazi

világnál, amelynek összefüggéstelensége undorította, jobban szerette azt a szelíd víziót, amelyet a szellem a dolgokról akkor teremt meg magának, jia a felhők ködös falain keresztül szemléli a valóságot.

Amikor a kollégium nagyórája elkongatta a Jtettőt, Hogg felállt s barátja minden tiltakozása ellenére aludni indult. »Milyen meglepő egy teremtés« — gondolta magában, mialatt szobája felé haladva végigjárta a hosszú, néma folyosókat »Egy fiatal lány bája van benne, egy szűz tisztasága, aki még soha ki nem lépett anyja házából és mégis tele valami fékezhetetlen erővel... Egy benedekrendi szerzetes lelke és egy sansculotte eszméi keverednek ...«

Valóban, mindenképpen érdemes volt elgondolkodni ezen a furcsa vegyületen. De a derék Jefferson Hogg nem szerette a fárasztó töprengést és Shelley barátja mindig legyőzhetetlen vágyat keltett benne az alvás iránt.

IV.

A szomszédos fenyőfa

Karácsony előtt néhány nappal Timothy úr egy Stockdale nevű londoni könyvkiadó levelét találta postájában. Ebben a levélben a kiadó felsorolta ama rendkívüli szellemi termékeket, amelyeket a fiatal Percy Shelley ki akart nyomtatni. Stockdale egy regény kéziratát kapta meg Shelleytől, amelynek ez volt a címe: *Sainte Irvine, vagy a Rózsa-keresztes*. A regény teli volt a legbomlasztóbb eszmékkel s az erényes kereskedő nem minden nyugtalanság nélkül volt kénytelen látni, hogy egy ilyen nagytekintélyű férfiú fia veszedelmes útra tévedt. Kötelességének érezte, hogy a tisztas családapát figyelmeztesse erre a tényre s mindenekfelett felhívja figyelmét a fiatal Shelley rossz szellemére, Jefferson Hogg nevű barátjára, aki ugyan nagyon kitűnő északangliai tory-családból származik, de hideg, hamis és veszedelmes szellem lakozik benne.

Timothy úr válaszában mindenekelőtt közölte Stockdale-al, hogy egyetlen pennyt sem fizet a nyomdászamlára, amely körülmény nagymértékben fokozta a kiadó metafizikai és erkölcsi nyugtalanságát. Timothy úr fiára várakozva — úgy volt, hogy Shelley még e héten megérkezik, hogy a karácsonyi szünidőt Field-Place-ben töltsse —

összetákolt egy szokása szerint való összefüggéstelen, érzelmes és fenyegető prédikációt, ama irodalmi műfaj nagyképű és puffogó termékét, amelyben mesternek érezte magát.

Semmiféle érvelés nem győzött még meg soha senkit. Aki azonban azt hiszi, hogy az apa okoskodása meg tudja változtatni a fiú gondolatmenetét, az az okoskodó ostobaság csúcsára jut el. Shelley-t e beszélgetés végeztével felingerelte családjának korlátoltsága, teli volt jogos felháborodással Stockdale-nak gentlemanhoz nem méltó viselkedése miatt s még jobban ragaszkodott Jefferson Hogg-hoz, egyetlen barátjához. Még aznap este hosszú levelet írt neki, teli bizalmas vallomással.

»Itt mindenki támadja szörnyű elveimet. Valóságos pária vagyok ... Borzalmas vihar van készülőben. A magam részéről nyugodtan várom s mint a világítótorony, amely uralkodik a háborgó tengeren, mosolyogva nézem lábaimnál a hullámok erőtlen ostromát. Igyekeztem felvilágosítani apámat. *Mirabile dictu!* Egyideig meghallgatta érvelmet. Elismerte a Gondviselés közvetlen beavatkozásának lehetetlenségét. Még azt is elismerte, hogy a boszorkányok, fantomok és egyéb legendás szörnyetegek léte nagyon valószínűtlen. De amikor saját hittételein akartam bebizonyítani azokat az igazságokat, amelyekről épp az imént oly harmonikus megegyezésre jutottunk, kitört s egyetlen

— igaz, örökkévaló — érvvel hallgattatott el: »Hiszek, mert hiszek.« Anyám már ott lát a Pokol országútján s azt hiszi, hogy elrontom a nővéreimet. Milyen nevetséges mindez!»

Ez az összeecsapás egészen elkomorította a házat, amely ezelőtt, a vakációk idejében oly vidám volt. Shelleyné azt tanácsolta leányainak, hogy ne érintkezzenek túl sokat fivérükkel s a kicsinyeket ez az utasítás nagyon megzavarta. Megszokásból továbbra is készülődtek a karácsony megünneplésére, de senki sem élvezte a készülődést s minden lelkesedés nélkül, erőltetett vidámsággal készítették elő a sok apró meglepetést, amely oly elragadó egy összhangban élő családban.

Egyedül Elisabeth maradt titokban továbbra is hű Shelley-hez. Fájdalom, ő is jól látta, hogy imádatát nem osztja Harriet unokanővére, aki napról-napra fagyosabb és tartózkodóbb lett.

A levelek, amelyeket Harriet Oxfordból kapott — tele lelkesedő fejtegetésekkel s nagyon nehezen érthetőek — izgatták és nyugtalanították. A sok Godwin-idézet módfelett untatta s méginkább megrémítette. Szép nők csak nagyon ritkán tudják élvezni a veszedelmes gondolatokat. A szépség, a rendnek ez a természetes megjelenési formája, már lényegében konzervatív. A szépség őrzi a bevett vallást, amelynek szertartásait egyben díszíti is. Venus mindig legjobb ügynöke volt Jupiternek.

A szép Harriet megmutatta a gyanús leveleket anyjának, majd — anyja tanácsára — apjának is aki a bennük foglalt tanításokat megvetendőknek bélyegezte. Harriet körül mindenki sötét jövőt jósolt a fiatal Shelley-nek. Menjen férjhez ehhez az eredetieskedő emberhez, aki örültségével mindenkit elvadít magától? Harriet szerette az eleganciát, a grófsági bálakat, a sikert. Ugyan milyen élete lenne ezzel az álmodozóval, aki még a házasságot sem tiszteli? Meg aztán a vallásra is illik gondolni.

Percy megérkezése előtt a két fiatal lány hevesen vitatkozott. Elisabeth védte a fivérét. Ugyan hogy tudja Harriet egybevetni az önzés hívságos örömeit azzal a boldogsággal, hogy a legcsodálatosabb ember mellett töltheti el az életét?

— Egészen rendkívüli lényt csinálsz a fivéredből, — felelte Harriet — de vájjon, honnan tudjam, hogy valóban ilyen? Mindig vidéken éltünk, nem tudunk semmit. A szüleink, maga az apád, aki pedig tagja a parlamentnek s jól ismeri a világot, mindnyájan helytelenítik Percy eszméit. Tegyük fel mégis, hogy igazi lángész. Van-e jogom, hogy hozzákapcsoljam az életemet, mikor együttélésünk kiábrándulással fog végződni, ha majd felfedezi, mennyivel alacsonyabbrendű vagyok, mint a gondolat, amelyet izgatott képzeletében rólam alkotott? Én csak egy egyszerű fiatal lány vagyok, épp olyan, mint a többi. Túlságosan felmagasztosított,

bizonyára meglepődne, ha olyannak ismerne meg, amilyen vagyok.

Ez a szerénység módfelett nyugtalanító volt, — a szerelem nem okoskodik ilyen hibátlanul.

Mihelyt Shelley megérkezett, Elisabeth mindenről beszámolt neki. Shelley odarohant Harriet-hoz. Valóban úgy találta, ahogyan Elisabeth leírta — hűvös és tartózkodó volt. Még azt sem kívánta, hogy Shelley tisztázza magát; csak annyit kért, hogy hagyja végre békében. Szemére vetette, hogy a világon mindenben kételkedik.

— De végre is, Harriet, ~ mondotta Shelley — mégis csak szörnyű, hogy ne vállalhassak olyan meggyőződéseket, amelyekre napnál világosabb okfejtések után jutottam. Teológiai meggyőzéseim ugyan miért teszik lehetetlenné, hogy fivéred, barátod, szerelmesed legyek?

— Ugyan! — felelte Harriet — felőlem gondolhatod azt, amit akarsz, nem sokat törődöm vele. De ne kívánd, hogy sorsomat a tiédde összekössem.

Most történt meg elsőízben, hogy Shelley kénytelen volt felfedezni azt a női közömbösséget, amely oly váratlanul szakad le az emberre, mint az éjszaka Afrika közepében. Majdnem megőrült a fájdalomtól. A jéggel borított, meztelen erdőkön keresztül lassan visszatért Field-Place-be, észre sem vette, hogy csupa hó a ruhája s a féléjszakán keresztül fel-alá járt a város temetőjében, amely valamikor ifjú szerelmének díszlete volt. Reggel két

órákor tért haza s mikor lefeküdt, ágya mellé töltött pisztolyt és különböző mérgeket rakott, amelyeket vegyészeti raktárából hozott magával. De aztán arra gondolt, hogy mennyire szenvedne Elisabeth, ha megtalálnák holttestét s ez a gondolat visszatartotta az öngyilkosságtól.

Másnap reggel levelet írt Hogg-nak. Harriet-re nem panaszkodott, még Timothy úrra és Harriet apjára sem. E tragédiának csak egyetlen felelős szereplője van s ez a Türelmetlenség.

»Barátom, esküvel fogadom — és ha megszegem ezt az esküt, érjen utol a végtelenség bosszúja — esküvel fogadom, hogy soha nem fogok irgalmazni a Türelmetlenségnek. Elvben mindig ellensége voltam a bosszúnak, de ez az egyetlen eset, ahol a bosszút is jogosnak tartom. Minden szabad pillanatomat ennek a küldetésnek fogom szentelni. A türelmetlenség tönkreteszi a társadalmat s felbátorítja azokat az előítéleteket, amelyek a legdrágább, leggyöngédebb kapcsolatokat törik szét. Ó, ha megadatnék nekem, hogy én legyek a bosszúálló, hogy én legyek az, aki széttiporja ezt a démonot s visszakergeti a pokolba, ahol született, hogy soha többé fel ne kerüljön a földre — ha én lennék az, aki végül megteremti az egyetemes Türelmet! Remélem, hogy némiképp ki tudom elégíteni verseimben ezt a kielégíthetetlen érzést. Majd meglátod és megérted, mennyire megsebzett a szörnyeteg, ő többé nem az enyém, ő gyűlöl, mert ké-

telkedő vagyok, pedig azelőtt ő maga is az volt! Ó, vakbuzgóság! Az ég pusztítson el, ha valaha is megbocsátom neked ezt a szenvedést. (Ha ugyan az ég ismeri a haragot.) ... Bocsáss meg, kedves barátom, attól tartok, hogy nagyon sok önzés van ebben az egész szerelmi szenvedésben, mert minden percben úgy érzem, hogy darabokra szakad a lelkem. Menekülök ez önző érzés elől; én ezután már csak másokért akarok érezni... Ami engem illet, ó, mennyivel jobban szeretnék elesni a harcban. Igen! ez lenne az igazi megkönnyebülés ... Vájjon bűn-e az öngyilkosság? Az elmúlt éjszaka töltött pisztolyom társaságában aludtam. Ha nem gondoltam volna a húgomra és rád, bizony, mindörökre elbúcsúztam volna tőletek.«

Még két heti szünidőt kellett eltöltenie Field-Place-ben. E szomorú napok alatt egy haragvó apa és anya, nyugtalan testvérek között kellett élnie. Elisabeth gyakori meghívásait Field-Place-be Harriet mindannyiszor visszautasította. A beavatottak nagy titokban azt híresztelték, hogy jegyben jár egy ismeretlennel.

Shelley mások boldogságának színjátékával akarta elcsitítani fájdalmát s éppen ezért elhatározta, hogy összeadja nővérét és barátját, akik sohasem látták egymást. Elküldte Hogg-nak Elisabeth verseit, amelyek teli voltak jó szándékokkal, a Türelmetlenség gyűlöletével és számos verselési hibával. *Mindnyájan testvérek vagyunk*, énekelte Elisa-

beth, a jó tanuló, *mindnyájan testvérek vagyunk, még az afrikai néger is testvérünk, aki meggörnyed a keményszívű angol korbácsa alatt...* Egész elégiát írt ebben a stílusban. Utóbb Shelley átnyújtotta neki a válaszküldeményt, Hogg verseit, amelyekről kijelentette, hogy »rendkívülien szépek« s amelyek őt magát egy ifjú tölgyhöz, Harriet Grove-t pedig repkényhez hasonlították, amely előbb átfonja, majd utóbb elpusztítja a fát.

— Elfelejtetted hozzátenni, — válaszolta Shelley — hogy a repkény a tölgy elpusztítása után gúnyból átfonja a szomszédos fenyőfát.

A szomszédos fenyőfa Helyár úr volt, gazdag földbirtokos, egészséges gondolkozású ember, akit az isteni gondviselés csupán azért teremtett, hogy feleségét elvigye a grófsági bálókra. »Mindörökre elveszett a számomra! Férjhez megy! Férjhez megy ehhez a sárröghöz! Aztán ugyanolyan érzéketlen, hitvány anyag lesz, mint a férje. Mennyi szép lehetőség hervad el vele! Ne beszéljünk róla többé, barátom.«

Nagyon szerette volna Jefferson Hogg barátját meghívni Field-Place-be, hogy Elisabeth végül maga ítélhesse meg, milyen csodálatraméltó emberről van szó. De Timothy úrnak még élénken emlékezetében volt a könyvkiadó figyelmeztetése bizonyos rossz szellemről s éppen ezért eltiltotta a meghívást,

Quod erat demonstrandum

Egy hónappal a szomorú vakáció után az ifjú Shelley szélcibálta hajjal, kigombolt gallérban belépett Munday és Slatter urak boltjába, — Timothy úr annak idején e két oxfordi könyvkereskedőnek ajánlotta figyelmébe fia irodalmi hajlandóságait. Shelley hóna alatt egy nagy csomag füzetet hozott s azt kívánta, hogy darabját hat pennyért árusítsák, azonkívül tegyék ki a füzeteket a kirakatba s mivel mindenképpen bizonyos akart lenni benne, hogy a dolgot kedve szerint intézik el, ő maga láttott neki a munkának.

Eltolta a kirakat elől a két könyvkereskedőt s nekiállt a rakosgatásnak. Munday és Slatter urak jókedvűen s azzal a csúfolódó apai jóindulattal nézték tevékenységét, amellyel az egyetemi városok kereskedői viseltettek a zsebpénzzel jól felszerelt diákok iránt. De ha jobban odafigyelnek, bizonyára megrémülnek a robbanóanyag tömegének láttára, amelyet fiatal és arisztokratikus vevőjük elegáns oszlopokban helyeztek el tiszteletreméltó kirakatukban. Mert a füzetek címe a legbotránykeltőbb volt, amit valaha is kifüggesztettek egy teológus és álszent városban: »*Az ateizmus szükségyszerű volta.*« Szerzőként Jeremiah Stukeley

Ismeretlen neve szerepelt s ha Munday és Slatter urak egy pillanatra átlapozták volna a füzetet, még jobban megrémültek volna e képzeletbeli Stukeley szemtelen logikája láttán.

»Minden megismerés az érzésekben gyökeredzik.« Ezzel a merész axiómával kezdődött a röpirat, amely matematikai megfogalmazás formájában akarta bebizonyítani Isten létének lehetetlenségét s ezzel a gögös három betűvel fejeződött be: Q. E. D. — *quod erat demonstrandum*. Shelley ugyan semmit sem értett a matematikához, de ezt a mágikus formulát modern varázsigének érezte, amellyel felidézheti az Igazságot. Izzó odaadással hitt ugyan az egyetemes Jóság szellemében, amely megteremtette és kormányozza a világot, hitt a halál után következő életben s az anglikán »Savoyai vikárius« egész személyes teológiájában — de az »ateista« szó éppen élessége miatt rendkívül megnyerte tetszését. Nagy szeretettel vágta ezt a kifejezést a vakbuzgó hívők arcába. Úgy emelte fel az ateista nevet, amellyel még régebben, Etonben felruházták, mint a lovag az elébedobott kesztyűt. A testi és erkölcsi bátorságot, amely minden jó angolban megvan, ki akarta egészíteni az intellektuális bátorsággal: valóban nagy volt a veszély s biztos a botrány. De az állhatatlan repkény ráfonódott a szomszédos fenyőfára s a Türelmetlenséget el kellett Pusztítani.

»Az ateizmus szükségszerű volta« mindössze húsz percig lógott a kirakatban, amikor nagytiszteletű John Walker — inkvizítor-arcú, baljós ember, különben valamelyik középfokú kollégium hivatalos korrepetitora — elhaladt az üzlet előtt s megsejmelte a kirakatot. »Az ateizmus szükségszerű volta! Az ateizmus szükségszerű volta! Az ateizmus szükségszerű volta!« olvasta nagytiszteletű John Walker s aztán meglepődve, megsértődve és felháborodva benyomult a könyvkereskedésbe s tekintélyt ébresztő hangon így szólt:

— Munday úr! Slatter úr! Mit jelent ez itt?

— Becsületemre, uram ... becsületemre, nem tudunk a dolgról semmit. Nem tanulmányoztuk személyesen a kiadványt...

— »Az ateizmus szükségszerű volta«, ez a cím önmagában is felvilágosíthatta volna önöket...

— Bizonyára, uram, most, hogy felhívta figyelmünket erre a címre ...

— Most, hogy felhívtam figyelmüket erre a címre, Munday úr és Slatter úr, lesznek szívesek azonnal eltávolítani valamennyi példányt a kirakatkából s a többivel együtt bevitetni a konyhájukba s ott a kályhában elégetni.

Walker nagytiszteletű úrnak semmiféle törvényes jogcíme nem volt rá, hogy ilyen utasításokat adjon, de a könyvkereskedők nagyon jól tudták, hogy csupán panaszt kell tennie s a diákokat

eltiltják az üzlet látogatásától. Szolgálatkész mosollyal hajoltak meg s azzal az üzenettel küldték el a segédet az ifjú Shelley úrhoz, hogy szíveskedjék felkeresni őket.

— Végtelenül sajnáljuk, Shelley úr, de igazán nem tehattünk másként. Walker nagytiszteletű úr ragaszkodott hozzá s az ön érdekében is...

De ez az érdek ebben a pillanatban a legkevésbé sem érdekelte Shelley-t. Éles és sürgető hangon vitatta a nyugtalan könyvkereskedők előtt a gondolat és gondolatok közlésének jogát.

— Különben is — mondotta — többet is tettem, mint hogy csak ezeket a vén oxfordi baglyokat csalogassam. »Az ateizmus szükségszerű volta« egy-egy példányát elküldtem valamennyi angol püspöknek, az alkancellárnak, a kollégium professzorainak — Jeremiah Stukeley ajánlásával, de az írásomat nem változtattam el.

*

Néhány nappal később a pedellus bekopogott Hogg szobájába s közölte Shelley úrral: a Rektor üdvözlét küldi s kéri, hogy fáradjon azonnal hozzá. Shelley lement a kollégium nagy üléstermébe, ahol már együtt voltak Oxford összes tekintélyei. A professzoroknak ez a kis csoportja egyszerre volt tudós és puritán, különben mindmegannyi fantáziátlan példánya az erőszakos és klasszikus ke-

reszténységnek, akik már jóideje ki nem állhatták a fiatal Shelley-t hosszú haja, különös öltözködése és főleg ama pórias ízlése miatt, amelyet a természettudományi kísérletek iránt tanúsított.

A rektor felmutatta előtte »Az ateizmus szükségzerű volta« egyik példányát s megkérdezte, vajjon ő írta-e a könyvet. Éles és sértő hangon beszélt, Shelley ezért nem is válaszolt.

— Ön a szerzője ennek a könyvnek, igen vagy nem?

— Ha be tudja bizonyítani, akkor lássuk a bizonyítékokat. Nem jogos és nem is törvényes, hogy ilyen módon hallgatnak ki. Ezek inkvizítori módszerek, nem pedig szabad emberhez méltó eljárás szabad országban.

— Tagadja azt, hogy ez az ön munkája?

— Nem válaszolok.

— Ebben az esetben önt kicsaptuk s az az óhajunk, hogy a kollégiumot legkésőbb holnap reggelig hagyja el.

Az egyik ülnök átnyújtotta a kollégium pecsétjével lezárt borítékot. A levélben a kicsapataásról szóló határozat volt.

Shelley felrohant Hogg szobájába, leborult a díványra s dühtől remegve csak ezt ismételte: »Kicsaptak! Kicsaptak! Kicsaptak!« A fogai vacogtak. Szörnyű volt a büntetés. Hiszen annyit jelentett, hogy abba kell hagyni tanulmányait, mert más egyetemre sem veszik fel, — annyit jelen-

tett, hogy végérvényesen le kell mondania erről a szép és csendes életről, amelyet úgy imádott — végül apjának tartós és zajosan puffogó haragját is jelentette. Hogg-ot módfelett felháborította, az eset. Kissé oktalan bajtársiasággal levelet írt a rektornak, amelyben megdöbbenésének és csodálkozásának adott kifejezést, hogy ilyen bánásmódban részesíthettek egy ilyen gentlemant. Reméli azonban, hogy az ítélet nem végleges.

A szolgát bízták meg vele, hogy adja át ezt az üzenetet a kollégiumi törvényszéknek, amely még ülésezett. Visszaérkezve közölte Hogg-al; a Rektor üdvözlét küldi s egyben kéri, hogy fáradjon le hozzá. A kihallgatás nagyon rövid volt.

— Ön írta ezt? — kérdezte a Rektor s felmutatta a levelet, amelyet Hogg az imént küldött le. Hogg vállalta a szerzőséget.

— És ezt is?

Hogg nagy lendülettel s egy öreg ügyvéd érveivel fejtegette a szóbanforgó kérdés képtelenségét, Shelley elítélésének igazságtalanságát s a kötelezettséget, amely minden jogaira féltékenyen örökös embert köt...

— Rendben van, önt is kicsapjuk — mondotta a bíró komor hangon.

Láthatóan olyan hangulatban volt, hogy aznap az egész kollégiumot kicsapta volna. Hogg néhány perccel később ugyancsak megkapta a maga lepecsételt levelét.

Délután hirdetményt akasztottak ki az aulában, amely közölte a két bűnös nevét s bejelentette, hogy nyilvánosan el kellett távolítani őket a kolégiumból, mert vonakodtak felelni a feladott kérdésekre.

VI.

Timothy úr lendületes rábeszélő művészete

Az oxfordi postakocsi vitte el a két száműzöttet és a csomagjaikat. Shelley 20 font sterlinget kért kölcsön a könyvkereskedőtől, ebből akart lakni és élni Londonban, amíg apjától hírt kap.

Hogg-al együtt indult el lakást keresni, de valamennyi szobát lakhatatlannak találta: vagy az ucca volt nagyon zajos, vagy a negyed túlságosan piszkos, vagy a cselédlány elviselhetetlenül rút. Végül is a Poland Street rokonszenvesebb képeket ébresztett benne ... Lengyelország ... Varsó ... Szabadság — a Poland Streeten nyilvánvalóan csak olyan szobák lehetnek, amelyek méltók egy szabad emberhez s valóban: az első szoba, amelybe benyitottak, zöld és kék szőlőfürtös papírral volt kárpitozva s e pillanatban ez volt számukra a legszébb dolog a világon.

— Végleg itt fogunk letelepedni — mondotta Shelley. — Megint megkezdjük az oxfordi napokat, olvasgatunk a kandalló mellett, sétálunk és kísérletezünk. Az egész életünket itt töltjük el.

Elragadó volt a program s megvalósításához egyelőre csak Timothy úr és idősebb Hogg úr beleegyezése hiányzott.

Timothy úr dührohamot kapott, amikor meghallotta az oxfordi botrányt. Egy nagybirtokos számára, aki ezenfelül még tagja a parlamentnek s grófsági békebíró, a kaland határozottan kellemetlen, sőt különös balszerencse volt. Főleg az ateizmus vádja gyötörte, mert a bátorság, amellyel liberálisnak vallotta magát, a hit dolgában szigorúságra kötelezte.

Ünnepélyesen levelet írt idősb Hogg úrnak, amelyben őszinte fájdalomnak adott kifejezést »a sajnálatos ügy miatt, amely Oxfordban az Ön fiát és az én fiamat érte« s egyben arra kérte, hogy minél előbb hívja haza »fia urát«. »A magam részéről« — tette még hozzá — »azt fogom ajánlani a fiamnak, hogy olvassza Paley „Természetes Teológia” című művét, amely csodálatos módon illik az ő esetére; én magam fogom vele együtt olvasni a könyvet.«

Aztán »fia ura« számára is megszerkesztett egy szigorú és keményhangú levelet: »*Ambár mint*

apád, el tudtam viselni a balsorsot, amely bűnös nézeteid miatt bennünket ért, mégis szigorú kötelességeim vannak saját jóhírem, fivéride és húgaid, de keresztényi érzelmeim iránt is. Ha tehát ismét részt kérsz az általam nyújtandó segítségből, támogatásból és védelemből, akkor

1. azonnal vissza kell térned Field-Place-be s hosszabb időre meg kell szakítanod mindenfajta érintkezést Hogg úrral;

2. olyan gentlemanek szellemi irányítását kell elfogadnod, akiket én választok ki s akiknek engedelmelkedned kell.«

Timothy úr kijelentette, hogy amennyiben ezeket a feltételeket fia nem fogadná el, átadja őt a nyomornak, amely különben jogos következménye az ördögi és aljas nézeteknek.

A válasz rövid volt:

»Kedves Apám, mivel megtisztelt azzal, hogy szándékaim iránt érdeklődjék, amelyek az Ön további viselkedésének alapjául szolgálnának, kötelességemnek tartom (ám bár nem nagy örömmel sértem meg saját és családja jóhírnevére vonatkozó érzelmeit), hogy kereken visszautasítsam beleegyezésemet a levélben említett két feltételhez. Egyben mingyárt hozzá is teszem, hogy a jövőben minden hasonló ajánlatot hasonló visszautasítás fog fogadni. Jóindulatáért sok-sok hálával maradok gyengéden szerető és tisztelő fia, Percy Bysshe Shelley«

Minden apai diplomácia legnagyobb nehézsége ott kezdődik, hogy az egyik tárgyaló fél mindenáron el akarja kerülni a szakítást; ez pedig nagyon megnehezíti a megtorló rendszabályok életbeléptetését. Miután »feltételeit« ilyen szárazon visszautasították, Timothy úr egyszerűen nem tudja, hogy mihez kezdjen.

Alapjában véve nem volt rossz ember s hitt egy üveg portói bor rábeszélő művészetének erejében. Elhatározta, hogy Londonba megy s meghívja a lázadókat a Hotel Miller-be, ahol híresen jó a bor.

»Voltaképpen« — mondotta magában, mialatt erre a két furcsa teremtményre várakozott, — »voltaképpen jóindulattal kell megnyerni a gyermekeket, sőt, bármilyen nevetségesnek is látszik, le kell ereszkedni odáig, hogy vitába szálljon velük az ember ... Egy érett és kiegyensúlyozott szellem persze minden különösebb nehézség nélkül elintéz egy ilyen tizennyolc éves filozófust s a kellő időben megkezdett beszélgetés bizony súlyos szerencsétlenségeket háríthat el... Végül is Percy lesz a hitbizo mány örököse, reászáll a Shelley-család címe; mindenképpen fontos, hogy észretéritsem.« És a derék Timothy úr elégedetten dörzsölte a kezeit, miközben fejében mégegyszer felvonultatta Paley teológiai érvelését.

Ezalatt a két fiatalember gyalog indult el a Poland Street-ről s ezer tréfa közben hangosan olvasták Voltaire »Dictionnaire Philosophique«-ját,

Shelley különösen azt élvezte, amit az öreg francia a zsidó népről mondott s a türelmetlenségről, amelyvel az egész Biblia tele van — meg Jehova kegyetlenségéről.

Amikor megérkeztek a szállodába, Graham úr, a Shelley-család bankára és bizalmi embere csatlakozott ügyfeléhez és barátjához. Timothy úr rosszul színlelt jóindulattal fogadta Hogg-ot, aztán fia felé fordulva úgy állító helyében hosszú, érthetetlen s drámai megnyilatkozásokkal megspékelt szónoklatot zúdított a nyakába, amelyet mindkét fiatalember módfelett nevetségesnek tartott. Shelley barátja felé fordulva, ezt súgta neki:

— Nos, mi a véleményed az apámról?

— De hisz ez nem is az apád, — súgta vissza Hogg — ez maga az öreg Jehova. Shelley majd szétszakadt a nevetéstől.

— Mi bajod van, Percy? Beteg vagy? — kérdezte Timothy úr felháborodva. — Megőrültél? Miért nevezsz?

Szerencsére ebben a pillanatban jelentették, hogy tálalva van. Az ebéd kitűnő volt s elég barátságosan zajlott le. A desszertnél Timothy úr elküldte fiát, hogy postalovakat rendeljen s közben megkísérelte Hogg meghódítását.

— Uram, ön lényegesen különbözik attól a képtől, amelyet önről alkottam... Ön nagyon rokonszenves, szerény, értelmes úriember...

Mondja meg, hogy véleménye szerint mihez kezdjek szegény fiammal? Tisztára bolond, nem?

— Eléggé bolond, uram.

— Hát akkor mondja meg, hogy mit csináljak vele?

— Ha elvette volna az unokahugát, minden másként lett volna. Szüksége van valakire, aki gondját viselje, szüksége van egy jó asszonyra. Miért nem házасítja meg?

— De hogyan? Hisz ez tisztára lehetetlen. Ha azt ajánlom Percy-nek, hogy vegyen el egy fiatal lányt, biztosan visszautasítja az ajánlatot; nagyon jól ismerem őt.

— Visszautasítaná, ha ön *ráparancsolna*, hogy nőszüljön meg s én akkor helyeselném is a visszautasítást. De ha anélkül, hogy egy szót is szólna, valamilyen módon összehozza egy okosan kiválasztott fiatal lánnyal, akkor nagyon is lehetséges, hogy belészeret. Meg aztán: ha az első kísérlet nem sikerül, még mindig megpróbálkozhatnak a másodikkal.

Graham úr, az üzletember, kijelentette, hogy a terv csodálatraméltó. A két úr leült az asztal sarka mellé s éppen össze akarta állítani a számbajövő fiatal hölgyek névsorát, amikor Shelley visszaérkezett. Timothy úr egy üveg nagyon régi portóit bontatott és saját dicséretét kezdte zengeni. Az egész alsóház nagyrabecsüli őt, valamennyi képviselő és különösképpen az elnök, aki egyszer azt mondta neki: »Shelley úr, igazán nem tudom, hogy

mit csinálnánk ön nélkül.« Közszeretnek örvend a grófságában, Sussex-ben, nagyszerű békebíró ... Aztán hosszú históriát mesélt el két elítélt vadászóról. »Ön ismerte őket, Graham, tudja, hogy kikre gondolok?« Graham mindenről tudott. ^Egyszóval, amikor kiengedték őket a börtönből, odajöttek hozzám, hogy megköszönjék az ítéletet.«

Hogg soha életében nem tudta meg, hogy a két szerencsétlen miért mondott köszönetet a könyörtelen bírónak, mert ebben a pillanatban Timothy úr, aki úgy találta, hogy a portói előkészítő munkája megfelelő fokra jutott, megrohamozta a dolog lényegét.

— Hogy is mondjam? — kezdte. — Egészen biztos, hogy van Isten. Semmi kétség, hogy van, semmi kétség.

A jelenlevők közül senki sem adott kifejezést ezirányú kétségének.

— Önnek, uram, — fordult Hogg felé — ugyebár semmi személyes kétsége ebben a dologban?

— Semmi a világon, uram.

— Mert ha volna, akkor egy perc alatt be tudná m önnek bizonyítani Isten létét.

— De mondom uram, hogy semmiféle kétségem nincs.

— Úgy!., de talán mégis szeretné meghallgatni érveimet?

— A legnagyobb örömmel.

— Rendben van! Tüstén felolvasom őket.

Kotorászni kezdett valamennyi zsebében, leveleket és régi számlákat kapart elő, végül megtalált egy teleírt papírlapot s nekikezdett az olvasásnak. Shelley előrehajolt s nagy figyelemmel hallgatta.

— Mintha mindezt már hallottam volna. — mondotta néhány perc múlva. Aztán Hogg felé fordult:

— Hol hallottam ezt?

— Hiszen ezek Paley érvei — felelte Hogg.

— Nagyon helyes, — mondotta hangjában némi elégtétellel Timothy úr — igaza van: ezek Paley érvei. Ma reggel sajátkezűleg másoltam le őket Paley könyvéből, de Paley tőlem hallotta ezeket az érveket; Paley tőlem vette az egész könyvét.

Aztán újból összehajtogatta a papírlapot s nagyon elégedetlenül rakta vissza a zsebébe. Fia még megvetőbben nézett rá, mint az imént s az ebéd ügy végződött, hogy semmiféle kibékülésre nem került sor. Shelley kijelentette, hogy nem megy el az apjával, mire apja viszont közölte, hogy nem ad neki egyetlen penny-t sem. Mindössze ketten voltak, akik egymással eléggé megelégedve távoztak: Hogg és Timothy úr. Timothy úr úgy találta, hogy fiának barátja sokkal rendesebb ember, mint Percy: Hogg nem borzolódtott fel tüstént, nem élt állandó feszültségben, nem sáncolta el magát elvei mögé, amelyekhez nem lehetett hozzányúlni anélkül, hogy az ember meg ne sértse Percy pokoli gög-

jét. Ahhoz képest, hogy ilyen fiatal volt, nagyon jól megértette az életet. Értelmes volt a Percy megházasítására vonatkozó javaslat is. Ezzel szemben Hogg is megállapította, hogy a parlament tagja nyilvánvalóan kissé homályos ékesszólású szónok, de különben jó fiú és vendégszerető házigazda.

Néhány nappal később ismét bebizonyította, hogy érti az életet: kibél ült az apjával, aki régi, konzervatív család feje volt, jól ismerték meg-támadhatatlan vallási érzelmeit s így semmiképpen sem volt szüksége rá, hogy ugyanolyan sötét szí-
nekkal fesse le »fia ura« rémtetteit, mint a field-place-i liberális földbirtokos.

Azt tanácsolta a fiának, hogy tanuljon jogot s talált is számára állást egy york-i ügyvédnél. Hogg tehát magárahagyta Shelley-t a poland street-i szobában, a kék és zöld szőlőfürtök között.

Nevelőintézet fiatal leányok részére

Shelley egészen egyedül volt Londonban — se barátja, se foglalkozása, se pénze s így sötét kétségbeesésbe süllyedt. Naphosszat a szobájában ült s mélabús versek és Hogg-nak szóló levelek írásával töltötte az időt Nem tudott mihez kezdeni az estével s ezért már nyolc órakor lefeküdt Csak az alvás akadályozta meg, hogy vég nélkül el ne ismételje önmaga előtt balsorsa történetét. Ha meg elengedte magát s újból belekeveredett az álmodozásba, üres képzeletét megint csak elfoglalta szép és állhatatlan unokahúga képe s ez nagyon elkínozta. Mindenféle logikus okoskodással próbált harcolni a fájdalmas kép ellen.

»Szerettem valakit«, — mondotta magában — MIOS, ennek a lénynek a lelke már nem az, ami ezelőtt volt. így tehát ő maga sem az többé, mert hiszen a lelkét és nem a testét szerettem. Ugyanilyen joggal állíthatnám azt is, hogy szeretem a férgeket, amelyek az imádott nő testéből fognak kikelni, ha néhány napig fekszik a borzalmas koporsóban.«

Ezt az okoskodást olyan kitűnőnek tartotta, hogy őszintén csodálkozott, amikor semmiképpen sem tudott megvigasztalódni tőle.

Pénzgondjai egyre súlyosbodtak. Timothy úr többé nem adott magáról életjelt. Fia egyszer véletlenül találkozott vele Londonban s akkor udvariasan megkérdezte tőle: »Remélem, jól érzi magát?« Timothy úr válasza abból állott, hogy olyan zordul mérte végig, mint a viharos ég s méltóságteljesen ezt felelte: »Alázatos szolgálja, uram.«

Szerencsére a hűgai nem felejtették el s elküldték a zsebpénzüket. Ebből kellett megélnie. Elisabeth-re Field-Piace-ben alaposan vigyáztak, de a fiatalabbikat Mrs Fenning clapham-i leánynevelőintézetébe adták s így Mrs Fenning tanítványai nemsokára jól ismerték Hellén Shelley fivérének szép szemét, kigombolt ingét és bolondos hajfürtjeit.

Kétszersülttel és mazsolával volt tele a zsebe, amikor megjelent közöttük s az elbűvölt kislányok előtt örökkévaló dolgokról kezdett beszélni. Nemsokára hozzátott a legcsinosabbak »felvilágosításához«. Elviselhetetlennek találta a gondolatot, hogy ezeket a szép gyermekeket csakúgy egyszerűen kiszolgáltassák az »előítéleteknek«.

Leginkább az elragadó Harriet Westbrook csillogó haját, finom, halvány rózsaszín arcbőrért csodálta; hűgainak legjobb barátnője volt a fiatal lány. Nem lehetett több tizenhatévesnél, kicsiny, de hibátlan volt a termete s az arca csakúgy, sugárzott az ártatlan vidámságtól és csókolni való frisseségtől. Harriet nagyon jó szolgálatokat tett,

amikor Mrs Fenning Timothy úr utasítására azt kívánta, hogy Percy ritkábban látogassa meg az intézetet. Harriet szülei Londonban laktak s így naponta reggel és délután hazulról ment az intézetbe; ezért rábízták a pénz- és süteményküldeményeket s természetesen nemsokára a legjobb barátságba keveredett a Poland Street remetéjével.

Harriet Westbrook apjának régebben kávéháza volt s most azt óhajtotta, hogy gyermeke épp olyan oktatásban részesüljön, mintha valamilyen »úricsalád« leánya lenne. Anyja már régebben meghalt s őt Eliza nővére, egy eléggé érett hajadon nevelte. Nem nehéz elképzelni, hogy a Westbrook-család lázas izgalommal érdeklődött a baronet fia iránt, aki roppant vagyon várományosa, szép, mint egy görög isten, közben pedig egy kis szobában lakik, kenyéren és aszalt fügén él s a legkisebb Westbrook-lány viszi el neki húgainak zsebpénzét, hogy éhen ne haljon.

Eliza mindenképpen szerette volna látni a hőst s egyik kirándulására Harriet el is vitte. A kávé legidősebbik lánya egy kissé megriasztotta Shelley-t; Eliza szikkadt volt és sovány, száraz és sebhelyes fehér arcából üres és értelmetlen szempár meredt rá: az egészret rettenetes tömegű fekete haj tornya koronázta. Eliza Westbrook kisaszony nagyon büszke volt a hajára. Finomkodó viselkedése meglepő ellentétben állt húga modorával, akinek üde nevetéséből természetes egyszerű-

ség áradt. De Shelley hamar elfelejtette ezt az első benyomását, amelyet Eliza rútsága tett rá, amikor észrevette, hogy a túlérlett hajadon barátsággal van iránta. Az idősebb nővér nemcsak hogy nem tiltakozott — pedig ettől lehetett volna tartani — Harriet látogatásai ellen, de gardedámnak ajánlkózott s Westbrook úr távollétében többízben ebédre hívta meg Shelley-t. Végül teljesen meghódította az ifjú filozófus szívét, amikor arra kérte, hogy »világosítsa fel« őt is s irányítása alatt nekifeküdt a Dictionnaire Philosophique olvasásának.

A leánynevelőintézetben csakhamar észreveték Harriet és Shelley sétáit. Egyik tanárnő óvatosságra intette a leányt: »Ezt a fiatal Shelley urat úgy ismerik, mint akinek nagyon vakmerő nézetei vannak; nagyon valószínű, hogy erkölcsi felfogása nem jobb véleményeinél.« Harriet-től egyszer el is kobozták Shelley egyik levelét, amely tele volt a legveszedelmesebb gondolatokkal. Az »ateistával« folytatott levelezés miatt azzal fenyegették, hogy kizárják az intézetből. Az előkelő növendékek nemsokára hátat fordítottak a kávé leányának s az iskolába járás egyre kínosabb lett számára.

Egyszer, amikor Shelley egymagában ült és olvasgatott a kandalló mellett, Eliza azt üzentette neki, hogy Harriet beteg s arra kéri, jöjjön el hozzá, szórakoztassa. Barátnőjét ágyban találta, nagyon sápadt volt, de kibontott gesztenyeszín hajának keretében arca csinosabbnak hatott, mint bármikor.

Westbrook úr feljött és üdvözölte Shelley-t, aki megjelenésekor egy kissé kényelmetlenül érezte magát; akármennyire is megvetette az előítéleteket, valahogyan gyengédtelemnek tartotta ezt az éjszakai látogatást egy fiatal lány hálósobájában. De Westbrook úr kedves volt, sőt nagyon kedves: »Végtelenül sajnálom, hogy nem maradhatok önökkel, — mondotta — »de barátaim lenn várnak; ha valamivel később kedve lenne lejönni hozzám...« Shelley megköszönte a meghívást; Westbrook úr barátaitól már előre írtózott.

Leült Harriet ágya szélére, Eliza mellé, aki ma este nagyon ékesszóló volt s hosszan beszélt a szerelemről. Harriet egyszerre nagyon fájlalni kezdte a fejét, azt mondotta, hogy nem bírja elviselni a zajos beszélgetést. »Rendben van, akkor lemegyek« — mondotta Eliza és magárahagyta a két gyermeket. Shelley éjfél után félegyig maradt fenn, mialatt a földszinten Westbrook úr és barátai harsányan nevettek és iddögáltak.

Másnap Harriet jobban érezte magát.

*

Amióta Shelley a száműzetésben fiatal lányokkal került össze s felébreszthette szunnyadó szellemüket, sokkal kevésbé érezte magát boldogtalanak. Legfeljebb azért szenvedett, hogy elválasztották Elisabeth nővérétől. Elisabeth most már nem

is válaszolt leveleire s Percy azt kérdezte magától, vajjon nem tartják-e szigorú őrizet alatt, — mindenáron vissza akart térni Field-Place-be, hogy találkozzék vele. Egyideig úgy tervezte, hogy egy nap egyszerűen beállít a házba. Ugyan mi baj is érheti, ha bejelentés nélkül megérkezik, otthon marad s Timothy úr átkozódásaira mély hallgatással felel? De az egész dolog sokkal egyszerűbben alakult, amikor Shelley-né fivére, Püföld kapitány, a legalkalmasabb pillanatban megjelent a színen és fedezte unokaöccse felvonulását a Field-Place ellen megindítandó rohamra.

Püföld kapitány öreg tengerész volt, bátor és derűs ember, aki Trafalgárnál Nelson alatt egy fregattot vezényelt s aki ünnepélyes sógoránál egyszerűen jobban szerette fantaszta unokaöccsét. Hogy vajjon Percy kételkedő jellem volt-e vagy sem, ez a körülmény a kapitányt teljesen hidegen hagyta. A gyerekben volt akarat s számára ez volt a fontos. Meghívta a fiút Cuckfield-be, a birtokára, amely tíz mérföldnyire volt Field-Place-től s nagyszerű fogadást rendezett számára. A hálás Shelley felajánlotta, hogy »felvilágosítja« házigazdáját s a kapitány olyan jó tanulónak mutatkozott, hogy egy hét múlva gyújtogató következtetésekkel döbentette meg a lelkészt és a falusi doktort.

Cuckfield-ben Shelley csakhamar megismerkedett Hitchener kisasszonnyal, a tanítónővel, aki harmincadik éve felé közeledő, római arcélú, eléggé

csinos leány volt. Hitchener kisasszony köztársasági érzelműnek vallotta magát. A faluban azt híresztelték róla, hogy »romantikus és kicsinyes«, ő viszont arról panaszkodott, hogy senki sem érti meg. Miután Shelley illő módon megcsodálta előkelő viselkedését, mély fájdalommal állapította meg, hogy még mindig istenfélő és levelezést ajánlott fel néki, amellyel — véleménye szerint — majd ki fogja gyógyítani ebből a gyermekbetegségből. A lány elfogadta a javaslatot.

Közben pedig a derék Pilfold kapitány bátran kifutott a kikötőből, hogy megcsáklázza sógorát, Timothy urat. Az a nagyszerű ötlete támadt, hogy megnyeri vállalkozása számára a norfolki herceget, a liberális párt vezérét s a snobizmus csakugyan legyőzte az apai hiúságot. Shelley sértetlen harci becsülettel térhetett vissza Field-Place-be; évi kétszáz font járadékot engedélyezett neki apja — minden feltétel nélkül.

*

Most végre viszontláthatta Elisabethet, de annyira megváltozottnak találta a leányt, hogy a találkozás valósággal lesújtotta. Vidámabb és élénkebb volt, mint ezelőtt, de szinte elképesztően felületes lett. Shelley komoly és lelkesedésre hajló embernek ismerte, de Elisabeth most egyáltalában nem törődött semmiféle eszmével, csak gyermekes

szórakozások, bálók, üres fecsegések foglalkoztaták s már csak a »nagyvilág« számára élt.

Percy megkísérelte, hogy mint hajdan, megint felolvassa neki Hogg leveleit.

— Ó! Te, meg ez a lehetetlen barátod!... Minden ismerősöm azt mondja, hogy örültek vagytok.

Aztán a férjhezmenésről beszélt; egyéb már nem is járt a fejében. Shelley ettől borzadt meg a legjobban. Hát Elisabeth már elfelejtette közös olvasmányaikat s Godwin egészséges eszméit?

— A házasság gyűlöletes és megvetendő — mondotta. — A gyo mrom forog, ha erre a borzalmas láncra gondolok — a legnehezebbre, amelyet valaha is kovácsoltak az emberek, hogy lebéklyózzák vele azokat, akikben még van némi lelki nemesség. A kételkedés és a szabad szerelem épp oly természetesen összetartoznak, mint a vallás és a házasság. Tisztességes embereknek nincs szükségük törvényekre... Az Isten szerelmére, Elisabeth, olvasd el egyszer a házassági kötelezettségek listáját s gondold meg, vájjon egy tisztességes férfi bele nyugodhatik-e a szeretetreméltó és szeretett lény ilyenfokú megaláztatásába?

— De azért mégis csak azt akarod, hogy férjhez menjek Hogg-hoz?

— Igen, de ne pap előtt és emberi törvények szerint, hanem szabadon s a szerelem legyen fő-papod.

— Szép tanácsokat adsz a nővérednek, Percy!
 — felelte Elisabeth megvetően.

Hiábavaló volt minden kísérlet, amellyel meg akarta győzni ezt a gyógyíthatatlanul felületessé vált szellemet. »Ugyan, miért csalom magam? Elisabeth elveszett, végkép elveszett. A türelmetlenség megmérgezte. Hiszen már csak az illendőségről és egyéb hasonló ostobaságról beszél. Tőlem már csak azt kívánja, hogy mint afféle »nagyvilági« fivér, a hajtó szerepére vállalkozzam a férj utáni vadászatban. Hát ezt már nem!«

Csak azért jött Field-Place-be, hogy viszontlássa Elisabethet; most hát nem volt más dolga, mint elutazni. Meghívásokban nem volt hiány; Pilfold kap. itány szívesen látta volna Cuckfieldben, Westbrook apó a hegyekben akarta tölteni a szünidőt s lányai könyörögtek Shelley-nek, hogy jöjjön velük; Hogg is kérte, hogy töltsön egy hónapot York-ban s talán még ez csábította volna leginkább, de Timothy úr, aki a két oxfordi bűnös távöltartásának szimbolikus jelentőséget tulajdonított, nyilván megvadult volna az új közeledés hírére s miután a megígért járadék első negyede szeptember 1-én volt esedékes, helyesebb volt türellemmel várakozni. Hogg tréfásan azt írta, hogy a csinos Harriet Westbrook nyilván legyőzte őt, az öreg barátot. »Mulattam csipkelődéseiden« — felelte Shelley. — »Ha csak halvány sejtelmem van arról, hogy mi a szerelem, akkor ebben a pillanatban a

nagyvilágon senkit sem szeretek, de a Westbrook-lányok írtak nekem s mindkettőt nagyon becsülöm.«

Miközben még mindig azon töprengett, hogy merrefelé is induljon, egyik anyai nagybátyja meghívta Wales valamelyik eldugott sarkába: miután ott a járadékra várva olcsón lehetett élni, elfogadta a meghívást.

Átutazott Londonon s szívesen találkozott és ebédelt volna Hitchener kisasszonnyal, de a római arcélú tanítónő úgy vélte, hogy ez a találkozás ellentmond az illendőség törvényeinek. Meg aztán olyan roppant társadalmi különbség volt kettejük között! Shelley urat felhábortotta ez a gondolat s tüstént szép levelet írt neki az egyenlőségről, amelyben Hitchener kisasszonyt »lelke nővérek« nevezte. A tanítónőnek erre az jutott eszébe, hogy »lady Shelley« egészen szép név lenne s nézegetni kezdte magát a tükörökben.

VIII.

Ez a borzalmas lánc...

Vad és szép táj Wales. Shelley elragadtatással nézte a meztelen sziklákat, a szakadékokban rohanó hegyipatakokat, az erdős, meredek lejtőket. Gyakran leült valamelyik árnyékos vízesés mellé, hogy levelet írjon barátainak. Még ebben a nagy visszavonultságban is számtalan »lélek« legfőbb irányítója volt. Hitchener kisasszony, a hú Hogg, Pilfold kapitány, a képmutatók réme, Eliza és Harriet Westbrook voltak ezek a lelkek, néhány ismeretlent nem számítva.

A Westbrook-család éppen hogy visszatért Londonba, amikor Shelley nagyon-nagyon szomorú és nyugtalanító levelet kapott Harriet-től. Apja arra akarta kényszeríteni, hogy visszatérjen Mrs Fenning iskolájába, ahol olyan boldogtalan volt, ahol a lányok nem szóltak hozzá s még a kérdéseire sem válaszoltak s a tanárnők úgy bántak vele, mint valami bukott lánnyal. Inkább megöli magát, de nem marad ebben a börtönben. »Miért is éljek? Senki sem szeret és nekem sincs senkim, akit szerethetnék. Vájjon bűn-e az öngyilkosság, mikor olyan emberről van szó, aki másoknak nincs hasznára és önmagának elviselhetetlen? Miután isteni törvények nincsenek, vájjon megtilthatják-e az

emberi törvények ezt a természetnek megfelelő cselekedetet?»

Shelley-t rémület fogta el. Az iskoláslány logikája hibátlannak látszott. És az ő tanításai juttatták ide. De felelhet-e ridegen s kiszolgáltathatja-e a halálnak? Mielőtt végkép behullana a kétségbeesésbe, Harriet harcolhat, megtagadhatja az engedelmességet. Azt tanácsolta neki, hogy legyen erős s szemrehányó levelet írt Westbrook úrnak.

Az öreg kávés dühös lett. Ugyan miért avatkozik a dologba ez a fiatal arisztokrata, aki fél éve ott lebzsel a lányai körül? Eliza ugyan azt állította, hogy feleségül veszi Harriet-et, de ugyan ki látott már valaha is olyasmit, hogy egy jövőendő baronet elvette volna egy kávés lányát? Ez a Shelley úr kétségtelenül egészen más valamit keresett, nem a házasságot. Különben is Westbrook úr már azon az estén alaposan kiismerte őt, amikor lánya szobájában meghívta, hogy igyon meg vele és barátaival egy pohár bort. Shelley úr megvetően visszautasította a meghívást. Hogy a nép barátja? Az egyenlőségért harcol? A milliomos Sir Bysshe Shelley unokája? Csalás az egész, az ilyenek mind egyformák.

Harriet parancsot kapott, hogy készüljön az utazásra. Még egy utolsó levelet írt Shelley-nek. Ebben már az öngyilkosságnál kevésbé komor tervről volt szó. Hiszen olyan szerencsétlen, annyira

üldözik; hajlandó megszökni vele, ha ő is helyesnek találja ezt a szándékát.

Shelley rettenetes izgalomban, gyorspostával száguldott London felé. Vitathatatlan, hogy kötelességei vannak a gyermek iránt, ő volt az, aki lelkét kiformalta; ő is hozzájárult ahhoz, hogy bátor lélek legyen, aki nem bírja elviselni az igazágtalanságot. Hiszen egyik hozzáírt levele volt az indítóoka annak, hogy az iskolában kegyvesztett lett. De miből fognak élni a szökés után? Hol? Hogyan? Nem volt semmi foglalkozása, semmi jövője. Meg aztán — szerette-e a lányt? Tud-e még egyáltalában szeretni a nagy csalódás után? És mégis: Harriet elragadó volt s egy kicsit megmámorosodott a gondolatra, hogy együtt fog utazni a szép beteggel, aki akkor este kibontott hajjal feküdt az ágyban. Nagyon nehéz volt elhessegetni e túlságosan kéjes képeket.

Aztán találkoztak. Harriet sápadt volt s tragikusan lesóványodott.

— Hát ennyire megkínózták?

— Nem, nem, barátom, de... — Nem merte hozzátenni: »de szeretem magát...« Sápadt arca, Shelley-re szegezett szemei, izgalma amúgy is kimondották. Az igazság az volt, hogy bolondulásig beleszeretett. Shelley a kislányt tökéletesen átalakította. Mielőtt megismerte volna, ízlése nem különbözött környezetének köznapi felfogásától. Megcsodálta a katonák piros uniformisát s ha a

szerelemre gondolt, hősei mindig katonák voltak. Ha azonban a házasság jutott eszébe, inkább lelkesférjet kívánt magának. Shelley fenekestől felforgatta ezeket az észszerű vágyakat. Amikor első ízben hallotta őt beszélni vallásról és politikáról, megrémült s megfogadta, hogy megtéríti. De Shelley logikája már az első találkozás alkalmával valószínűleg szétzúzta. Miután úgy érteze, hogy az övénél jóval erősebb szellem győzte le, gyönyörűséggel hódolt meg: ettől kezdve egyaránt imádta a férfit és az új tant.

Amikor látta, hogy Shelley nem tudta rászánni magát a nyári elutazásra, megrémült, hogy talán soha többé nem látja viszont és eltúlozta saját szenvedéseit, hogy hőse minél gyorsabban siessen segítségére.

Shelley egyáltalában nem csodálta a lézengő rittereket; úgy vélte, hogy viselkedésük értelmetlen. Elítélendőnek tartotta, hogy egy olyan életet, amelyet az emberiségnek akart szentelni, most egy asszonyra pazaroljon. De amikor szembekerült ezzel a szép, szorongó arccal, amelyre egyetlen szóval rá tudná varázsolni a boldogság rózsaszínét, egyszerűen elfelejtette elveit. Odanyújtotta kezét Harriet-nek s azt mondta, hogy testestül-lelkestül az övé. Az okosság némi maradványával kiverte a leány fejéből az azonnali szökés gondolatát; felesleges és veszedelmes lenne az elsietett cselekvés, de Harriet érezte magát teljes biztonságban. Ha bárki

erőszakosságra vetemednék vele szemben, csak egy szót kell szólnia s ő — bárhol is lesz — odasiet és magával viszi.

Mire idáig jutott, Harriet arca már olyan volt, mint egy tizenhatéves leányé, akit szeretnek.

*

Amikor kilépett a szobából s többé nem látta a boldog gyermek arcát, Shelley mélyet sóhajtott s végetérni nem akaró töprengésbe kezdett.

Hogg-nak megírta az egész jelenetet s a barát nagyon nyomatékos levélben válaszolt, amelyben könyörgött neki, hogy meg ne szökjék Harrietel házasságkötés nélkül. Tudta, hogy Shelley gyűlöli a házasság intézményét, de most hatalmas érvekkel hozakodott elő: »Ha nem veszed feleségül, ki viseli a kockázatot? Te vagy ő? Bizonyos, hogy egyesegyedül ő; a világ őt fogja megvetni; ő áldozza fel jó hírét és biztonságát. Van jogod elvárni tőle ezt az áldozatot?«

Ügyes volt a támadás. Shelley minden emberi szenvedély közül az önzést tartotta a legaljasabbnak. Mégis úgy érezte, hogy ha házasságot köt, valami erkölcstelen és aljas dolgot cselekszik. A »Political Justice«-nek a »házassági bilincsek« ellen írt fejezetei nyugtalanították. De éppen mostanában említette valaki, hogy maga a nagy Godwin is kétszer nősült s ez a példa megnyugtatta »Igaz«, —

felelte Hogg-nak — »haszontalan minden kísérlet, amely egyetlen önálló példaadással akarja megújítani a társadalom formáját, mindaddig, amíg az értelem ki nem harcolja a gyökeres átalakulást, amely után az újítót nem fenyegetik többé a legkülönbözőbb támadások.«

Mindazonáltal semmi sem sürgette, hogy új eszméit tettekre váltsa át. Nagybátyja, Pilfold kapitány, Cuckfield-be hívta; Shelley tudta, hogy ott találkozik a római arcélú szép tanítónővel, lelkének nővérével« s nagyon szerette volna teljesen bevezetni a lányt a Tan ismeretébe. Elutazásakor újból megígérte Harriet-nek, hogy első hívásra visszatér Londonba.

Persze csak tizenkilencéves fiatalember kételkedhetett a dolgok ilyen állása mellett abban, ami bekövetkezett. Egy szerelmes lány ilyen Ígérettel felfegyverkezve nem tud sokáig ellentállni. Egy hét sem telt bele és Shelley-t sürgős üzenet hívta vissza Londonba. Az üldözők megint ki akarták szolgáztatni Andromedát a nevelőintézet nevezetű sárkánynak. Shelley belátta, hogy nincs egyéb segítség; felajánlotta Harriet-nek a szökést és az azonnali házasságot.

Másnap az edinburghi postakocsi észak felé vitte a két gyermeket, akik együtt harmincötévesek voltak. »A szabad akarat cselekedete ez, nem a szenvedélyé« — gondolta a fiatal lovag, miközben rázta a kocsit s vele szemben ült szép menyasszonya.

Gyerekekességek

Az ilyen elragadó szerelmes ifjú pár, amelyet még üldöznek is, ellenállhatatlan varázssal hat mindenkire. Edinburgh lakosait általában nem tartják érzelgős embereknek, ha a pénzükről van szó, de ezt a gyermekházaspárt, amely boldogságtól sugárzó nyomorában jelent meg közöttük, derűs elnézéssel fogadták. Shelley, mielőtt elutazott volna Londonból, egyik barátjától néhány fontsterlinget kért kölcsön; Edinburgh-ba megérkezve, azonban egyetlen pennyje sem volt. Persze eleve kilátástalan dolog lett volna Timothy úrtól bármiféle segítséget remélni, hiszen a szöktetés hírére nyilvánvalóan vad dühbe gurult.

Mégis akadt egy vendéglős, aki nagyon kellemes földszinti lakást adott ki nekik s ellenszolgáltatásképpen megelégedett kalandos szökésük elbeszélésével, Harriet szépségének látványával, no meg a villámgyors fizetés ígéretével. Még többet is tett: némi pénzt adott kölcsön, amiből pár napig megélhettek s esküvőjüket az egyszerű skót szokások szerint megünnepelheték. Egyetlen feltétele az volt, hogy a fiatal pár az esküvői vacsorát vele és barátaival együtt fogyassza el.

Így ülte meg esküvőjét Sir Bysshe unokája Edinburgh város kalmárai között. A bor és az ifjú házaspár jelenlétének hatásaképpen e tiszteltreméltó puritánok Shelley ízlése számára egy kissé túlvidámak lettek; egyik-másik néhány merész tréfára is vetemedett. A csinos Harriet tartózkodóan viselkedett s egyik pirulásból a másikba eseti, Shelley végül kijelentette, hogy most pedig ifjú nejevel visszavonul lakosztályába. Ezt a bejelentést mennydörgő hahotával fogadták.

Kevéssel utóbb kopogtak az ajtójukon. Shelley kinyitotta; a fogadós állott kinn.

— Nálunk az a szokás, — mondotta a mámor-tól kissé akadozó nyelvvel — hogy a lakodalmi vendégek éjszaka feljönnek az ifjú párhoz és a menyasszonyt whiskeyben megmosdatják.

— Az első ember, aki belép, golyót kap a fejébe — mondotta Shelley és pisztolyait a betolakodó orra elé tartotta.

A hangja remegett s a szeme szikrázott, mint régen, Etonben. Edinburgh kalmárai kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy ez a lányosarcú fiatalember sokkal veszedelmesebb, mint amilyennek látszik. Illő tisztelettel jóéjszakát kívántak és sietve elkotródtak.

*

Shelley és Harriet most már házastársakként éltek ebben a nagy idegen városban, — szabadon

és egészen egyedül, őszinte elragadtatással nézgették egymást.

A fiatal férjből, aki a postakocsiban még mélabúsan arról filozofált, hogy az, amit tett, »szabad akaratból, nem szenvedélybők történt s aki valóban semmiféle szenvedélyt nem érzett, néhány nap alatt izzó szerelmes lett. Csakugyan igazi öröm volt Harrietre nézni: mindig csinos volt, üde s teli étellel, — a haja mindig hibátlanul fésült, fürtjei nem lógtak rendetlenül a homlokába: olyan volt, mint egy rózsásfehér virág. Bár nagyon egyszerűen öltözködött, mégis mindig elegánsan hatott. Igazi mély műveltsége nem volt ugyan, de figyelemreméltóan sokoldalú ismeretekkel rendelkezett. Meglepő mennyiségű könyvet olvasott; egész napját olvasással töltötte s nyilván, mert hajlama volt rá, főleg moralizáló írásművek érdekelték.

Ura és parancsolója beléoltotta saját hódoló t'szteletét az »erény«-nyel szemben s Harriet kedvenc hőse lett Fénelon Téli-maque-ja. Olykor megpróbálkozott a »Türelmetlenség«, »Egyenlőség«_f igazságosság«_f varázsszavak kimondásával s e gyermeki ajkokról olyan mondatok ropptentek el, amelyek a lordkancellárt megdöbbsentették volna. Az anglikán egyház tételeit azonban azzal a derűs és elfogulatlan tudatlansággal nézte, aminővel Calypso vagy Nausikaa tette volna.

A gyermekek elragadó teremtések, de a szüntelen együttlét velük kissé fárasztja az embert.

Shelley mindenképpen fogékony volt e sok kedves-ség, báj és rajongó odaadás iránt; mégis gyakran kapta rajta magát olyan hangulaton, amikor határozottan hiányát érezte Hogg csípős gúnyolódásának és Hitchener kisasszony bőbeszédű lelkesedésének. Gyakran aggódva kérdezte magától, vajjon mi lehet a római profilú tanítónő véleménye házasságáról.

»Drága barátnőm« — írta neki — *vajjon szabad-e még így neveznem, vagy talán végkép eljárt-szottam kétértelmű magatartással az értelmes és erényes emberek rólam való jó véleményét? ó, mily nagyon megváltoztak terveim egyetlen egy hét alatti Mennyire rabszolgái vagyunk életünk körülményeinek! Azt kérdezheti tőlem, hogy én, az ateista, hogyan vethettem alá magamat a házasságkötés szer-tartásainak, — hogy lelkiismeretem hogy nyugodhatott bele ebbe? Nos, elmondok önnek mindenit.*

E bevezetés után — teljesen Hogg okfejtésével — bebizonyította, hogy a jó hírnév és az ezzel egybekötött előnyök olyan javak, amelyekről a szeretett lényt nem szabad megfosztani, *hibáz-tass, ha helyesnek találod, ó, te minden barátnők leg-drágábbika — mert még most is te vagy a legdrágább ember szívemben! — A tizenhatéves Harriet persze semmiképpen sem egyenlő értékű azzal, amit érettebb korának megfelelően ön jelent számomra, de éppen ezért: legyen segítségemre, hogy ezt a valóban nemes és támogatására méltó lelket minden vonatkozásban*

megfelelően kiképezzük! Igen, drága barátnőm, Harriet mostantól kezdve méltó erre, vagy pedig én magam egy tévedés legnyomorultabb rabszolgája vagyok.»

A levél meghívással végződött; Hitchener kisasszony jöjjön hozzájuk Edinburgh-ba, hiszen Harriet jelenlétében ez az egymásratalálás az illendőségnek megfelelő körülmények között történhetne meg. Hitchener kisasszony nem fogadta el a meghívást. A költői tegeződés talán nem volt elegendő arra, hogy a mindenesetre elég szerencsétlen fordulatot a tizenhat évről és az érettebb korról fájdalom nélkül fogadtassa el vele.

A cuckfield-i szűz tehát nem jelent meg, hogy Harriet lelkének kiképzésében segítségére legyen; de egy napsugaras reggelen Shelley kopogást hallott földszinti szobájának ablakán s nagy örömmel fedezte fel odakinn Hogg barátját, aki csomaggal a kezében állt az uccán. A yorki ügyvédtől pár hetes szabadságot kapott, s ezt Edinburgh-ban akarta eltölteni.

Shelley viharzó lelkesedéssel fogadta.

— Végre megint egymásra találtunk! Most már soha többé nem szakadunk el! Mingyárt intézkedem, hogy elkészítsék az ágyadat!

Harriet megjelent; Hogg elragadtatással nézte. Még soha nem látott asszonyt, aki így sugárzott volna az ifjúság, boldogság és szépség fényében. Shelley erőszakkal odacipelte a fogadóst. »Teremt-

sen elő egy ágyat! Tüstént! Egy ágyat itt a házban, sürgősen, azonnal...« Amikor a szegény ember végre szóhoz jutott, kiderült, hogy egy padlás-szobát tud Hogg rendelkezésére bocsátani.

A három fiatalembernek ezerféle elmondani és kérdeznivalója volt; mindhárman egyszerre beszéltek, miközben egy kuncogó kis cselédlány teát hozott. Amikor az öröm zaja egy kissé elült, Shelley azt javasolta, hogy menjenek sétálni; el is indultak Stuart Mária palotájának megtekintésére. Harriet, mint a fiatal lányok nevelőintézetének jól képzett növendéke s történelmi regények lelkes olvasója, ezer érdekes részletet mesélt el. Amikor kiléptek a palotából, Shelley azt mondta: leveleket kell írnia, elbúcsúzott s arra kérte Harrietet, vezesse vendüket a dombra, ahonnan az egész várost jól lehet látni.

Hogg megcsodálta a kilátást s mindketten jó ideig ott ültek a dombon. Talán annyira tetszett szép vezetője, hogy társaságában akármilyen sétát is kellemesnek talált volna.

Lefelé menet Harriet észrevette, hogy az erős szél meglibbenti a szoknyáját s hogy Hogg lopva, de határozott tetszéssel szemléli a bokáját. Megint leült a sziklára s kijelentette, hogy addig marad ott, amíg el nem ül a szél. Hogg éhes volt, mint egy farkas s ezért zajosan tiltakozva egyedül indult el. Harriet mögötte futott. Több hétig tartó elragadó korszak kezdődött ezzel a nappal.

A pénzgondok persze nyugtalanítóak voltak, de a derék Pilfold bácsi különböző ajándékokat küldött. »Rendben van, az ember dühös az ilyen gyerekre* — mondotta — »de azért nem kell mindjárt kiéheztetni.* Különben Hogg-nak is volt némi pénze, bár Timothy úr vette magának a fáradságot, hogy idősebb Hogg úrnak írjon: &Kötelességemnek tartom annak közlését, hogy fiamuram egy fiatal nőszeméllyel Skótországba szökött s hogy az ön fiaura is csatlakozott hozzájuk«. Shelley reggelként eljárt a postára leveleiért, amelyeknek tömege még most is valóban meglepő volt. Reggeli után írt vagy Buffon műveinek nemrégiben megkezdett fordításán dolgozott. Harriet és Hogg ilyenkor sétálni mentek. Ha rossz idő volt, Harriet felolvasott vendégének. Nagyon szerette ezt a szórakozást s valóban kitűnően olvasott, — tiszta és kellemes kiejtéssel. Ilyen módon ismerte meg Hogg a Télémaque tekintélyes részét, ami ellen különben soha sem tiltakozott. A bölcs Idomeneus, aki a krétaiaknak törvényeket adott, borzalmasan unalmas volt, a felolvasó viszont olyan elragadó, hogy Hogg napokon keresztül minden fáradság nélkül elhallgatta volna. Shelley már nem viselkedett ilyen udvariasan; gyakran elaludt s el kellett tűrnie, hogy alaposan leszidják. Hogg rendszerint Harriet mellé állt s nagy biztonsággal tartott tréfas prédikációkat; öntudatlanul is öröme volt benne, hogy Harriet-tel egy véleményen lehet.

1811-et írtak akkor, az üstökös és a jó bor esztendejét. Az éjszakák tiszták voltak, az ég teli szikrázó csillagokkal.

X.

Hogg igazi énje

Hogg szabadsága vége felé járt s nemsokára ismét el kellett foglalnia állását a yorki ügyvéd mellett; Shelley és Harriet, akiknek sem Edinburgh-ban, sem egyebütt semmiféle kötelezettségük nem volt, elhatározták, hogy vele mennek York-ba. Egészen tisztán látták életük tervét, amely egyszerű volt és szükségszerű: ott akartak maradni York-ban elválaszthatatlan jóbarátjuknál, míg néhány hónapos tanulóidejét ledolgozza, aztán vele együtt elmennek Londonba, ahol hátralévő napjaikat írással, olvasással és felolvasással fogják eltölteni. Kocsit béreltek, hogy Harriet ne fáradjon ki túlságosan az úton. Az országút jobb- és baloldalán egyhangúan váltakoztak az árpa- és répaföldek.

— De melyik az árpa? És melyik a répa? — akarta tudni Harriet.

— No, nézd csak ezt a nagyváros gyermekét! — mondotta Shelley felháborodva.

A csúfolódó Hogg az egyik sarokban azt kérdezte magától, vájjon a bölcs Idomeneus, a mezőgazdaság e fényessége, miért nem oktatta alaposabban tanítványát?

Hogy a hosszú utazást kellemesen felélénkítse, Harriet előhúzta a Télémaque-ot és nekikezdett a felolvasásnak. Shelley felsóhajtott.:

— Mondd, Harriet, drágám, feltétlenül szükségesnek találod, hogy az egész könyvet...?

— Igen, feltétlenül.

— És olykor nem lapozhatsz át egy fejezetet?

— Nem, ez lehetetlen.

Shelley az első helyen, ahol lovakat váltottak, eltűnt. Mindig is megvolt ez a csodálatraméltó képessége, hogy mint valami tündér, nyomtalanul szétfoszlott a levegőben. Hogg végül is a tengerparton talált rá, amint mélabús arckifejezéssel nézte a naplementét.

York az első pillantásra hevesen nem tetszett nekik. Észak e régi fővárosának egyházi és polgári nagysága semmiképpen sem foghatta meg őket. Azonfelül szobák helyett csak nyomorult lyukakat tudtak bérelni. »Itt nem maradhatunk« — mondotta Shelley.

Ahhoz azonban, hogy elkerüljenek innen, pénzre volt szükség. Shelley elhatározta, hogy elutazik Cuckfield-be a derék Pilfold kapitányhoz, a nemeslelkűek védelmezőjéhez. Ott Hitchener kisasszonyt is meglátogathatja; talán rá tudja venni,

hogy veleutazzék York-ba s ha átmegy Londonon, Elizát is magával hozza, mert Harriet már nagyon vágyódik utána. így legalább, — gondolta Shelley — elsőízben fogja együtt látni lelkének valamennyi barátját.

Elutazott hát a postakocsival; Harriet és Hogg magukra maradtak. Különös és elragadó érzés volt ez. Olyan szabadok voltak ebben az idegen városban, mintha valami elhagyott szigeten laktak volna s Harriet gyermekes örömet talált benne, hogy ezzel a fiatal és szórakoztató fiúval teljes ártatlanságban egy kicsit »házasságosdit« játsszon. Hogg csipkelődő tréfái nagyon mulattatták s üdítő ellentétben álltak Shelley izzó komolyságával, amit Harriet különben nagyon csodált. Hogg még Edinburgh-ban s útközben is ezer apró hízélgéssel szórakoztatta s Harriet az ilyesmit egyáltalán nem tartotta nevetségesnek. Shelley mindig olyan »professzoros« volt; hiszen mindenre ő tanította; komoly arccal javította ki tévedéseit; minden képességét jól ismerte. Hogg ellenben egészen más volt; mindent megcsodált Harriet-ben, volt szeme arra, hogy meglássa: hogyan öltözik, hogyan viseli a haját. Türelmesen hallgatta végig a »Télémaque«-ot és dicsérte Harriet előadását. Azonfelül mindig jókedvű volt. Mindez nagyon kellemesen hatott Harriet-re.

Hogg azonban egészen más és korántsem ilyen ártatlan lelkiállapotban volt. Most, hogy egész nap-

ját együtt töltötte ezzel az éiragadó fiatal teremtéssel, akivel Shelley oly jóhiszeműen magára hagyta s akit a Westbrook-családban talán nem neveltek arra, hogy mindig a kellő tartózkodással viselkedjék — Hogg-ot most gyorsan elkapta a szenvedély s hevesen kívánni kezdte Harriet-et. Egyideig harcolt magával s szennyesen nevezte a gerjedelmet: a gyöngéden szeretett barát felesége, — mondotta — mint nő, egyszerűen érinthetetlen számára. De az ész veszedelmes kerítő s Hogg esze ugyancsak tevékeny volt; mint mindig, most is a fölingerelt ösztönök segítőtársává szegődött.

»Vajjon az én hibám-e«, — kérdezte magától Hogg — »ha Shelley egyszerűen a karjaimba dobja? Egy értelmes ember, aki egy ilyen csodát mondhat magáénak, hogy is írhat naphosszat leveleket az serényről?« Mert Harriet elragadó. Ha végigmegy York uccáin, a legerényesebb hívők is odafutnak az ablakokhoz. Meg aztán — igazán szereti-e Shelley? Jóindulatú gyengédséggel bánik vele, de alapjában véve némi megvetéssel s egy kicsit igaza is van ... Ugyan kicsoda is ez a Harriet? Egy kávéslánya. Nem is lesz olyan kényeskedő.«

Amióta csak ismerte Shelley-t, mindig két ellentétes érzés harcolt benne. Csodálta barátjának erkölcsi bátorságát, nyíltszívűségét, izzó tisztaságát. Tudta, mit ér a tiszta fényű, páratlan gyémánt, amely e lélekben világít; de szellemének humorista fele könyörtelenül meglátta a komikumot a sok

lendületes szónoklatban s a lázas cselekvési dübben, amely végül is üresen puffogott szét. Oxfordban vállalta a nagyvilági, humanisztikusán művelt, gúnyoskedvű Sancho szerepét e szőkefürtös Don Quijote mellett, tűrte, hogy vele együtt páholják el a szörnyű szélalmok. Barátságuk első idejében — egészen az edinburgh-i viszontlátásig — főlényben volt benne a csodálat s iróniája meglegegett azzal, hogy a csodálatra, diadalmas vetélytársára futó és könnyed fényt hintsen. Most azonban, hogy szövetségese, a szenvedély magasra feszította, az irónia láthatóan magasra csapott.

A Shelley elutazását követő nap Hogg az irodából elment Harriet-ért s a folyó partján sétálgatott vele. Elragadtatással szemlélte, ezer ostoba kis hízelgést duruzsolt a fülébe. Harriet viszont férjéről beszélt, akinek visszatérését türelmetlenül várta, először azért, hogy újból együtt legyen vele, de meg azért is, mert úgy volt, hogy magával hozza imádott nővérét, Elizát is.

— Eliza nagyon szép — mondotta. — Majd meglátja ... Olyan szép fekete haja van! És olyan okos! Életem minden válságos pillanatában ő volt a vezetőm ...

— Ugyan, kislány, hát volt már az életében válságos pillanat?

Harriet beszélt szenvedéseiről a nevelőintézetben, beszélt a házasságáról; aztán gondolatokba mélyedve elhallgatott. Egyszerre ezt kérdezte:

— Mi a véleménye az öngyilkosságról? Még sosem gondolt arra, hogy megölje magát?

— Soha — mondotta Hogg. — Remélem, maga sem?

— Ó, én sokszor, nagyon sokszor gondoltam rá... Még az iskolában is éjszaka gyakran úgy éreztem, hogy fel kell kelnem és meg kell ölnöm magam. Kinéztem az ablakon s mindentől elbúcsúztam ... a holdtól, a csillagoktól, az alvó lányoktól, aztán lefeküdtem s újból elaludtam.

Séta közben ilyen kölcsönös vallomásokat tetek egymásnak. Hazaérkezve teát főztek — ez nagyon ünnepélyes művelet volt, amelyet Hogg mindig tréfás megjegyzésekkel fűszerezett. Harriet utóbb felajánlotta, hogy felolvas valamit. Hogg soha meg nem tudta, hogy Harriet ezen az estén mit olvasott; amikor végül jóéjszakát kívánt neki s felment a szobájába, azon töprengett: »Hát lehet ez az éjszaka jó?«

Mikor másnap találkoztak, Hogg megmondotta neki, hogy a bolondulásig szereti.

Harriet nagyon izgatott és felháborodott lett. Ha az ember meggondolja, hogy tizenhatéves kislány volt csupán, akkor el kell ismerni, hogy nagyon keményen védekezett. Felvonultatta Shelley-t és az erényt:

— Hát nem látja, milyen utálatosan viselkedik? Percy magára bízott és maga most visszaél bizalmával! De biztosra veszem, hogy máris ki-

gyógyult ebből az örültségből... Nagyon kérem, soha többé egy szót ne beszéljen erről. Én sem fogok elmondani Shelley-nek semmit; nagyon fájna neki, hiszen olyan szilárdan megbízik magában.

Szenvedélyes komolysággal beszélt. Szép asszonyok fegyvertára ilyen harcos tételekből áll s a jó katona nem fél a küzdelemtől. A bátor Harriet győztes maradt; Hogg megfogadta, hogy észretér.

Este, mikor hazatért a munkából, Harriet mellett a díványon egy hollófeketehajú, szintelenarcú, magas hölgyet pillantott meg — ez az arc valahogyan egy lófejre emlékeztette.

— Hogg, — mondotta Harriet — ez itt Eliza. Most érkezett meg. Nagyon aranyos, úgy-e? Ez itt Hogg, legjobb barátunk, akiről Shelley oly gyakran beszélt neked.

Eliza fagyosan biccentett a fejével.

— Azt hittem, hogy Shelley-vei együtt jön — mondotta Hogg.

— *O! dear, no!* — mondotta Eliza. Aztán tovább beszélgetett Harriet-tel, vele egyáltalán nem törődött. Hogg nem szokta meg, hogy a Shelley-családban így bánjanak vele. »No lám, hát így vagyunk egymással, Eliza?« — gondolta magában. — »Rettenetes egy teremtés! És milyen közönséges! A szép kettesnek tehát vége. Talán jobb így; de azért mégis utálatos dolog ...« Hangosan pedig ezt mondotta:

— Drága Harriet, ma nem kapok teát...? Westbrook kisasszony nem iszik egy csészével? — fordult udvariasan Elizához.

— *O! dear, no!* — mondotta Eliza.

— És maga, Harriet?

— Én sem.

Hogg lemondóan vonult vissza, megfőzte a teáját és néma magánosságban itta meg.

Ettől kezdve a csendélet teljesen elviselhetetlen lett számára. Eliza átvette a parancsnokságot — helyesebben: újból átvette. Hiszen ő kormányozta Harriet egész gyermekkorát; a házasság első heteiben ugyan kénytelen volt átengedni a terpet Shelley-nek; most azonban megint úgy vonult be az ifjú háztartásba, mint egy kapitány, aki hajójának fedélzetére lép. Felhúzta a tengernagyi lobogót a főárbocra s más parancsnokot nem tűrt meg a hajón.

Shelley viselkedésének erélyes bírálatával kezdte meg tevékenységét:

— Ha tehát nem jöttem volna meg, akkor magadra hagyott volna egy fiatalemberrel! Ez nem illik! Nagy Isten, mit szólna ehhez Warne kisasszony? Ez a fiatalember »drága Harriet-nek« nevez? És te ezt tűröd?

Amikor Hogg sétát javasolt, Eliza közbevágtott:

— Erről szó sem lehet. Harriet fáradt és rosszul érzi magát!

— Harriet. ..? — kérdezte Hogg csodálkozva.
— Az Isten szerelmére, mi baja van?

— Az idegei súlyosan meg vannak támadva.
Csak az nem látja, akinek nincs szeme.

Ha pedig Harriet fel akarta olvasni az agg Idomeneus erényes erkölcstanát, amelyre Hogg-nak oly nagy szüksége volt, Eliza kijelentette:

— Csak nem akarsz hangosan olvasni, Harriet?! És a szegény idegeid...? Boldog Isten, mit szólna ehhez Warne kisasszony?

Hogg egy óvatlan pillanatban, amikor a fenyegető Eliza bezárkózott kamrájába, halkán megkérdezte Harriet-től:

— Az ördögbe is, ki ez a Warne kisasszony?

— Eliza legjobb barátnője. Nagyon sokat adunk a véleményére.

— Miért? Valami különösképpen előkelő, vagy tanult hölgy?

— Warne kisasszony? Ó, dehogy. Egy fogadós lánya, épp úgy, mint mi.

— És mit csinál most — Elizát gondolom — a szobájában? Olvas?

— Nem.

Harriet feléje hajolt és titokzatos hangon ezt súgta:

— A haját keféli.

— Akkor gyerünk, Harriet, sétálni.

Harriet kezdetben nem akart elmenni, de mivel a haj kefézés nagyon elhúzódott, végül

is hajlandó volt Hoggot pár perces útra elkísérni.

Hogg első hódító kísérlete óta megtartotta ígéretét, hogy okos lesz; Harriet-nek ez jól is esett, de egy kissé ki is ábrándította. Mivel most már megbízhatott ellentállásra kész erényében, semmi kifogása sem volt ellene, hogy ezt az erényt harcban próbára tegye. Hogg megállt a hídon. A megdagadt folyó rohanva ragadtott magával mindenféle szétroncsolt holmit.

— Drága Harriet, nem gondolja, hogy Eliza nagyon jól festene itt a vízben? Úgy örvénylene itt a fekete hajával, mint ez a gerenda... És... boldog Isten, mit szólna ehhez Warne kisasszony?

Harriet elfordult és kirobbant belőle a nevetés: ez a Hogg szentségtörő gúnyolódó volt, de mindamellert rettenetes mulatságos ember.

— Milyen elragadóan nevet, drága Harriet! Olyan egészséges, vidám nevetése van!

A bátor Harriet érezte a közeledő harcot.

Shelley másnap érkezett meg, — hamarabb, mintsem várták. Semmit sem sikerült elintéznie. Timothy úr nem volt hajlandó fogadni; egészen más okokból ugyan, mint a fia, de ő is a legfőbb bűnnek tartotta a házassági szertartást.

— Szívesen fizettem volna — mondotta Püföld kapitánynak — tartásdíjat a törvénytelen gyermekek után. De megnősülni? ... Ne is beszéljen többé róla.

Hitchener kisasszony megrémült a pletyka-lehetőségektől és nem volt hajlandó elkísérni Shelley-t, aki Londonba érkezve megtudta, hogy Eliza nem várta be; fáradtan és kissé letörve tért haza s azt remélte, hogy felesége és barátja oldalán megnyugszik.

De már az első napon megérezte, hogy a kis társaságban kellemetlenül feszengő hangulat uralkodik. Eliza bezárkózott a szobájába és reggeltől-estig a haját fésülte. Hogg és Harriet, ahelyett, hogy a teafőző körül hangos nevetéssel hancúroztak volna, lehetőleg távol maradtak egymástól, s ha Hogg szólt Harriet-nek, a fiatalasszony fanyar és kissé titokzatos hangon válaszolt.

— Dear Harriet — mondotta Shelley, amikor magukra maradtak — nem tetszik nekem ez a te gögös viselkedésed Hoggal szemben... Hiszen tudod, hogy a legjobb barátom s mialatt távol voltam, ő volt egyedüli társaságod. Ha most meg is érkezett a nővéred, ez nem ok arra, hogy semmibe vedd azt az embert, akit valósággal a fivéremnek tartok.

Harriet felsóhajtott.

— Finom egy barát — mondotta s az arckifejezése teli volt gyanúsítással.

A meglepődött Shelley részletesebb magyarázatot sürgetett. Harriet mindent elmondott:

— Kétízben is szerelmi vallomást tett... Először azt mondotta, hogy örülten szeret...

Akkor tréfára akartam fordítani a dolgot. Sikerült is elhallgattatnom. Azt hittem, hogy ezzel befejeződött a dolog s még én magam mondtam neki, hogy nem szólok neked, nehogy nyugtalanítsalak... De tegnap megint elkezdte. Kijelentette, hogy nem tud nélkülem élni s hogy megöli magát, ha nem leszek az övé.

Shelley úgy érezte, hogy jéggé dermedt. Mintha valami halálos szorongás egyszerre elállította volna a szívverését.

— Hogg? Hogg tette ezt? ... Hát nem mondtad meg neki...?

— Ó, mindent elmondtam neki, ami csak elmondható volt... Hogy nem igazi barát... hogy visszaél a bizalmaddal... »Ugyan mit jelent mindez, amikor az ember szerelmes?« felelte. »Az erényről való vitatkozás megfelel Shelley-nek, aki hűvös és tiszta szellem, de én szeretem s a többi nem számít... Különben is, mit ártanánk vele Shelley-nek? Sohasem fogja megtudni. Miért is ne ajándékozna meg a szerelmével, ha gyengédségét továbbra is megőrzi számára? Talán olyan sokat foglalkozik magával...?«

— Ezt mondotta?

— Igen és még sok mást... Azt is mondta, hogy olyan dolgokba kevered bele az okoskodást, ahol semmi keresnivalója, hogy teli vagy izzó lelkesedéssel mindenféle agyrémek iránt, de jéghideg vagy az érzelmi dolgokban, pedig egyesegyedül

azok számítanak az életben. Ellentmondtam neki, ahogy csak tudtam.

Shelley leroskadt egy díványra. Úgy érezte, hogy a világra egyszerre valami szürke fátyol borul. Szörnyű erkölcsi szédületben kavarogtak gondolatai. A hideg rázta.

»Hogy Hogg megpróbálta elcsábítani a feleségemet s erre a célra éppen azt a pillanatot kereste ki, mikor védelmére bíztam őt... Ez az arc, amelyet mindig annyi gyengédséggel figyeltem ... Azt hittem, hogy ha a világ olyannak látná, mint én, akkor arckifejezésének tisztasága békét varázsolna a földre ... Ember még soha aljasabban nem viselkedett... És mégis: Oxfordban milyen előkelő, milyen önzetlen volt... Feltétlenül beszélnem kell vele, észre kell térítenem...«

Hosszan átölelte Harrietet, aztán Hogghoz ment s arra kérte, hogy jöjjön ki vele a város határába. Hogg már várta a jelenetet s készült is rá. Nem tagadott semmit.

— Igen, mindez igaz ... Azóta szeretem Harrietet, amióta első nap megláttam Edinburgh-ban... Az én hibám ez? Ilyen vagyok, — a szép asszonyok pillantása elszédít. Harriet csodálatosan szép ... Ismétlem, hogy első pillanattól kezdve szerettem.

— De ez nem szerelem, ez nyers testi vágy. Hitvány ösztön. Ez nem az az előkelő szenvedély, amely az embert megszabadítja állatvöltától... Szerelem? Gondold csak meg, Hogg: a szerelem

feltétele, hogy az ember megfélelkezzen önmagáról s egyesegyedül a szeretett lény boldogságára törekedjék; te pedig csak bajt hozhatsz Harrietre. Érzelmeket tehát semmiképpen sem lehet szerelemnek nevezni; éppen ellenkezőleg, csupa önzés az egész!...

— Nevezd, ahogy akarsz... Mit is jelent egy szó? ... Szörnyű szenvedély ez; megpróbáltam volna az ellentétet, ha nem éreztem volna eleve legyőzhetetlennek...

— Nincs legyőzhetetlen szenvedély... Az akarat valamennyinek végére jár... Ha rám gondoltál volna... Hidd el, hogy ez a leleplezés jobban megöregített és letört, mint húszévi nyomorúság... Úgy érzem, mintha a szívem elhervadt volna... És ez a szegény Harriet... Azt hiszed, hogy számára nem fájdalmas mindez?

Hogg sápadt és nyomottkedvű volt, szégyenkezőnek és szerencsétlennek látszott s valóban az is volt. Hiszen ő is szerette Shelley-t és nagyon szigorúan ítélte el önmagát: »Nincs a világon asszony, aki felérne egy ilyen baráttal — gondolta magában. Hangosan pedig ezt mondotta:

— Nagyon sajnálom azt, ami történt, Shelley; igyekszem elfelejteni az egészet; ha te és Harriet megbocsátok, megint előről kezdenénk az életet, mint ezelőtt. Ne haragudj rám.

— Egyáltalában nem haragszom rád; hibádat gyűlölöm, nem téged. Remélem, eljön a pilla-

nat, amikor szörnyű tévedésedet ugyanolyan megvetéssel nézed majd, mint én. És akkor nem is leszel többé felelős érte. A bűnbánó ember már nem azonos a bűnössel. S bizonyára nem én leszek az, aki majd akkori megtisztult énednek szemére veti elmúlt éned tévedéseit.

Oly boldognak érezte magát, amiért legyőzte haragját és féltékenységét és megmutatta Hogg számára a szabadulás útját, hogy szinte el is felejtette a sérelmet, amely érte.

De az asszonyok kevésbé belátók. Amikor Shelley hazatért és elmondotta, hogy megbocsátott a bűnösnek, Eliza így szólt: »Ugyan! Továbbra is itt akarja tartani közöttünk ezt az embert...? Nagy ég! Mi lesz Harriet szegény idegeivel? ...«

Másnap, amikor Hogg hazatért az irodából, a házat üresen találta.

Első találkozás az érettebb korrall

Amikor Shelley és két hölgye megszökött a sajnálatraméltó Hogg elől, elhatározták, hogy a Tavak elragadó vidéke felé indulnak. Shelley-t érzelmi szempontok vonzották e táj felé, — némiképpen hasonlók ahhoz, amelyek annak idején megszerettették vele a Poland Street-et. Suthey és Coleridge, a két nagy és szabad szellemű költő már jóideje ezen a környéken lakott s talán egy szerencsés véletlen révén Shelley találkozhatott is velük. Semmire nem vágyódott jobban, mint hogy végül megismerje azt a kevésszámú nagy embert, akikkel egy véleményen volt.

Keswick-ben egy virágos kis falusi házat béreltek. A kerthasználat ugyan nem tartozott a bérlethez, de a tulajdonos, aki Shelley-t és Harriet-et nyilván eltévedt gyermekeknek tartotta, végül is megengedte, hogy a kertben játsszanak. A postás nemsokára érezni kezdte Shelley levelezésének súlyát.

Itt volt mindenekelőtt a Hogg-al folytatott levelezés, amely bizony eléggé elcsüggesztő volt. Hosszú leveleket írdogált Harriet-nek, amelyekben egyidejűleg mély tiszteletet és örök szerelmet fogadott. Ez a túlságosan állhatatos szerelem kimerí-

tette s egyben büszkévé is tette Harriet-et. Ha Shelley megjegyezte: »A múltó idő és a távolság majd elfelejtet Hogg-al mindent«, — ilyenkor Harriet kételkedő arckifejezéssel csóválta a fejét. Őszintén sajnálta, hogy ilyen mély sebeket kellett ejtenie csodálóján, de majdnem ugyanennyire elszomorodott volna, ha kénytelen felfedezni, hogy ezek a sebek nem is halálosak. »A távolság« — mondta — lecsillapítja a kis szenvedélyeket, de megnöveli a nagyokat.« És ha Hogg ilyesmit írt: »Vagy megbocsát Harriet, vagy pedig lábai elé hullva küldök golyót agyamba« — Harriet ilyenkor teli volt mélabús diadallal. De virágos magánosságukat semmiféle pisztolylovás nem zavarta meg; Harriet ettől megnyugodott és egy kissé csalódott lett.

Aztán itt voltak Hitchener kisasszony levelei, aki Hogg bukása óta az egyetlen bizalmas barát-nak számított. Majdnem minden reggel elment címére néhány sürgős és erélyességtől izzó oldal. Harriet maga is meleghangú meghívásokat illesztett férjének szenvedélyes elmékedéseire.

A norfolk-i herceg ott lakott a környéken. Ő volt az, aki elsőízben kibékítette Shelley-t apjával s mivel pénzgondjaik egyre nyomasztóbbak lettek, elhatározták, hogy írnak neki. Őkegyelmessége nagyon kedvesen válaszolt s meghívta Shelley-t, feleségét és sógornőjét hétvégre a kastélyba. Nagyon érdeklődött a fiatal forradalmár iránt, — részben személyes jóindulatból, de másrészt talán azért is,

mert, mint politikai pártvezér, kötelességének tartotta, hogy megnyerje ennek a fiatalembernek hajlandóságát; hiszen nagykorúsága után tagja lesz a parlamentnek s hatezer fontsterling járadékot örököl.

Harriet jól festett a greystoke-i kastélyban. A hercegnő, akinek már régebben elbeszélték Shelley furcsa házasságát, kellemes meglepetéssel vette tudomásul, hogy a fiatalasszony nagyon megnyerő külsejű s ezenfelül művelt is. Még Eliza sem keltett rossz benyomást. Az út különben a legjobb eredménnyel végződött. Amikor Westbrook úr értesült róla, hogy két leánya egy hercegnél töltött néhány napot s hogy vejének egyetlen arany volt csak a zsebében, mikor a kastélyba megérkezett, egyszerre nagylelkűségi roham fogta el s a fiatal párnak évi 200 font járadékot szavazott meg. Ezek után Timothy úr sem mutatkozhatott fősvényebbnek, főleg, mikor hűbérura és pártvezére könyörületet kért tőle. ő is rendelkezésére bocsátott Shelley-nek évi kétszáz fontot: a nyomor veszélye így hát végkép elmúlt felőlük.

Shelley-nek azonban az volt a legfontosabb, hogy mindezt a legkisebb engedmény nélkül kapja meg. »Kötelességemnek tartom«, — írta apjának — »hogy megmondjam önnek: bárminő előnyöm is származzék belőle, nem ígérhetem meg, hogy vallási vagy politikai véleményemet megváltoztatom... Az Ilyesmi nem lenne méltó sem Önhöz, sem

hozzám.« Timothy úr így felelt: »Csak azért adom meg neked ezt a járadékot, mert meg akarlak akadályozni abban, hogy idegeneket megpumpolj.« Határozottan képtelen volt megérteni bizonyos érzelmi magasságot.

*

A norfolk-i hercegnél Shelley összeakadt Suthey egyik barátjával, aki felajánlotta neki, hogy bevezeti a költőhöz. így hát elsőízben volt alkalma testi valóságában látni egy megcsodált író.

Suthey ugyancsak meglepte Shelley-t, aki a költőről való elképzelését a legbájosabb, legátszellemültebb dolgokhoz szokta volt kapcsolni. Ehelyett az elég fényűzően berendezett és jól fűtött házában egy Mrs Suthey fogadta, aki sokkal inkább látszott családanyának, mint múzsának. Ezelőtt varrónő volt s férjének könyveit szövetmaradékokba kötötte be. Fehérneműs szekrénye szent hely volt, ahol géniusza kibontotta szárnyait; pénzről, konyháról és cselédekről úgy beszélt, mint akármelyik elviselhetetlen tisztas hölgy. A költő láthatóan észre sem vette ezt a sok hitványságot. Nagyon derék ember volt, de nem valami sugárzó szellem. Beismerte, hogy a társadalmat át kell alakítani, de hozzátette, hogy ez a folyamat csak nagyon lassan mehet végbe. Közben ezt a szörnyű mondatot ismételte: »Ezt mi már nem érjük meg, sem ön, sem én.« Ellenségesen állt szemben az írországi

katolikusok szabadságmozgalmával s általában minden *igazán* radikális eljárással. A legborzasztóbb az volt, hogy kereszténynek vallotta magát. Shelley kétségbesetten hagyta el a házat.

A derék Suthey azonban egyáltalában nem kételkedett abban, hogy igen mély hatással volt a fiatalemberre. »Furcsa egy fiú« — gondolta magában, amikor látogatója már eltávozott. »Úgy látszik, legnagyobb bánata az, hogy egy roppant birtok örököse lesz s majdnem annyira nyugtalanítja az évi hatezer font járadék, mint amennyire engem nyugtalanított az Ó korában a gondolat, hogy egy pennym sincs... Különben, mintha a saját hajdani agyrémeimmal találkoznék... Ateistának tartja magát, pedig csak panteista. Ifjúkori betegség ez, mindnyájan keresztülmegyünk rajta ... Különben éppen a megfelelő helyre jött, jobb orvost már nem is találhatott volna. Berkeley-gyógymódot ajánlottam neki, a hét végére berkeleyánus lesz ... Nagyon meglepődött, amikor életében először találkozott olyan emberrel, aki megérti... Most aztán Isten legyen velünk! A világnak valóban szüksége van rá, hogy megjavítsák. Ez a fiatal Shelley úr ugyan nem éppen úgy kezd hozzá, mint ahogyan kellene, de meg vagyok róla győződve, hogy bebizonyíthatom neki: nagyon sok jót tehet az évi hatezer fontjával.«

Így találkozott tehát az élet útján az Ifjúság és az Érettebb Kor; az Ifjúság az Érettebb Kort

türelmetlenséggel vegyes tisztelettel szemlélte, az Érettebb Kor az Ifjúságot viszont jóindulatú íróniával s azzal a meggyőződéssel, hogy a már kialakult szellem ereje könnyen fogja uralma alá vetni. Az Érettebb Kor azonban megfélekedezett róla, hogy a különböző nemzedékekhez tartozó szellemek kölcsönösen éppoly áthatolhatatlanok egymás számára, mint Leibnitz úr monádjai.

Suthey és felesége minden tőlük telhetőt megtettek, hogy a Shelley-háztartásnak segítségére legyenek. A költő nagyon népszerű volt a környéken s személyesen kereste fel a kis kerti lak tulajdonosát, akinél el is érte a lakbér leszállítását. Suthey-né kitűnő tanácsokat adott Harriet-nek, aki háztartási dolgokhoz egyáltalában nem értett, a konyhára és a fehérneműre vonatkozóan. Sőt odáig ment, hogy kölcsön is adott neki ágy- és asztalneműt, ami részéről a legmagasabbfokú jóindulat jele volt. Közben azonban Shelley felfedezett valamit, ami az Érettebb Kor e félénk közeledési kísérleteit teljességgel céltalanná tette.

Véletlenül megtalálta az egyik folyóiratban Suthey egyik cikkét, amelyben a költő a kellemetlen öreg angol királyt így nevezte: »A legjobb uralkodó, aki valaha is trónon ült.« Ez bizony kissé vas-kos hízelgés volt, de Suthey nagyon szeretett volna poéta laureatus lenni, a hivatali tisztségek útja pedig nagyon göröngyös. Shelley azonban nem bocsátotta meg az ilyen szolgálalkúséget; közölte

Suthey-vel, hogy mostantól kezdve megvásárolható rabszolgának tartja, sőt a bűn harcosának — és nem kereste többet fel.

*

Különben éppen ebben a pillanatban nem is sokat törődött Suthey-vel. Hiszen nem éppen most fedezte fel, hogy Godwin, a nagy Godwin, a »Political Justice« szerzője, a házasság szétrombolója, az istenség ellensége, az ateista, republikánus és forradalmár Godwin még él, Londonban lakik, éppen olyan lakáscíme van, mint akármilyen más embernek; — egyszóval, hogy bizvást küldhet éretnyes leveleket magának az éretny prófétájának?

»Bizonyára csodálkozva fogadja egy ismeretlen ember levelét — írta. — Semmiféle hivatalos bemutatás nem jogosított fel (s nyilván nem is fog feljogosítani) arra, amit a hétköznapi szokás ilyenfajta szabadságnak nevez; most azonban olyan szabadságról van szó, amelyet a szokás nem szentesített ugyan, de az ész sem hibáztatott. Az emberiség legértékesebb érdekei parancsolóan követelik, hogy divatos formák ne tarthassák távol az embert az embertől.

A Godwin név mindig a tisztelet és csodálat érzéseit ébresztette fel bennem. Megszoktam, hogy olyan fénynek lássam, amely túlságosan sugárzó a környező világ sötétsége számára ... Bizonyára nem fog tehát csodálkozni, hogy szinte érthetetlen izgalommal

vettem tudomást az Ön földi létéről és lakcíméről, — hiszen magamban már feljegyeztem nevét a híres halottak listájára; de szerencsére nincs így, Ön él és — meg vagyok róla győződve — még mindig az emberiség boldogságáért dolgozik.

Hogy magamról is mondjak valamit: éppen csak hogy felléptem tevékenységem színpadára, de érzelmeim és véleményeim mégis az Önével. Eddigi életem rövid volt, de nagyon változatos ... A rossz bánásmód, amelyet el kellett viselnem, elveim igazságát csak annál mélyebben véste lelkembe...«

Amikor William Godwin megkapta ezt a levelet, határozott és mély örömet érzett. A »Political Justice« megjelenésekor egyideig híres volt, aztán megint meglehetősen visszacsúszott a homályba. Sokkal több joggal beszélhetett volna hányatott életéről, mint romantikus tanítványa. Ifjúkorában lelkész volt, harmincadik esztendejében azonban ateista és köztársasági lett. Híres könyvét 1793-ban jelentette meg. Mr Pitt azonban nem részesítette a törvényszéki eljárás megtiszteltetésében, mert a könyv magas ára — egy példány hat guineába került — a miniszter meggyőződése szerint kielégítő védelmet nyújtott a tételek veszélyessége ellen. Négy esztendővel később Godwin feleségül vette Mary Woolstonecraft-ot, a nagytehetségű írónőt, akivel már házassága előtt is együtt élt. Az asszony kislánya születésekor meghalt s a házasság dühöngő ellensége szinte tüstént

összeházasodott egy Mrs Clairmont nevű özvegygel, aki a szomszéd házban lakott s erkélyéről ezekkel a szavakkal szólította meg: »Csakugyan, lehetséges és igaz, hogy a halhatatlan Godwint látják szemeim?«

Kínos egy házasság volt ez. A házban öt gyermek élt, akik négy különböző kapcsolatból születtek: itt volt Mary Woolstonecraft és Godwin lánya, zseniális szülők zseniális gyermeke, akit Mary-nek hívtak; Mrs Clairmont első házasságából két gyermek, Jane és Charles; Godwin és Mrs Clairmont kisleánya; és végül itt élt még egy fiatal lány, aki voltaképpen senkihez sem tartozott s Mary Woolstonecraft egyik előző házasságának maradványa volt, a szelíd és kedves Fanny Imlay, a Godwin-ház hamupipőkéje.

A második Mrs Godwin zöld szemüveget viselt, rosszjellemű teremtés volt s keményen bánt Mary-vel és Fanny-val. Ezt a nagy családot el kellett tartani s Godwin ifjúsági könyvkiadó vállalatot alapított, — a könyvkereskedést Mrs Godwin vezette. A filozófus élete szomorú és nehéz volt, kétségbeejtő módon hiányoztak belőle a kielégített hiúság apró örömei. Valóban kapóra jött ez a Keswickből idepottyant tanítvány, akinek mindezen felül ilyen kitűnő stílusa volt. Egy váltók között fuldokló ifjúsági könyvkiadó számára valóban a legszükségesebb dolog a világon, hogy legalább egyetlen olyan embert ismerjen meg, akinek meggyőződése

szerint fénye sokkal sugárzóbb, mintsem hogy észrevehetnék.

Válaszában azt írta, hogy a levél határozottan érdekelte, de nagyon szeretne több személyes részletet tudni a levél írójáról. Postafordultával teljes önéletrajzot kapott, amelyben Timothy úr és az oxfordi rektor nem nagyon tiszteletreméltó szerepet játszott. A levél közölte vele, hogy Shelley hatezer font évjáradék örököse, hogy olyan aszszonyt vett el feleségül, aki osztja nézeteit, hogy két regényt és egy röpiratot jelentetett meg eddig s különben mindet el fogja küldeni mesterének. Ezt a romantikus levelet a Godwin-Clairmont család valamennyi ifjú lánytagja nagy odaadással olvasta, de a Political Justice szerzőjét az Írásmű kissé megzavarta. Amióta családapa lett, elismerte az apai tekintély szükséges voltát. Most hát alázatot tanácsolt. Ki tudja, talán ez a Timothy Shelley úr mégis csak fia javát akarta. Az ember ne ítélkezzék, amíg fiatal, mindenekfelett pedig ne nyomtassa ki ítéleteit. »Aki még a tanuló korában van, ugyan miért hordozza magában a féktelen vágyat, hogy mesternek tartsák?«

Ha bárki más írja ezt a levelet s nem a tiszteletreméltó Godwin, úgy tüstént rákerült volna a türelmetlenség megfizetett harcosainak listájára. De a fiatalságnak annyira szüksége van rangsorra és tekintélyre, hogy — még ha forradalmár is — boldogan fogadja el lelkiismeretének méltó irányí-

tójául azt, aki előtt elragadtatással hajthat fejet. És Shelley misztikus lelkének bárki másnál nagyobb szüksége volt arra, hogy leboruljon valaki előtt. i»Hiszen nem akarok mást«, — ismételte — »csak hogy tanítvány lehessek; képes vagyok a legmélyebb alázatra és bizalomra, ha biztos vagyok benne, hogy nem akarnak becsapni s ha vitathatatlanul magasrendű tehetség áll velem szemben.«

Csupa lelkesedés volt, amiért íme, megtalálta Godwint s tüstént hozzákezdett a légvárak építéséhez. Nagyon könnyű dolognak tartotta, hogy más emberi lelkek sorsát átalakítsa s a magáéhoz kapcsolja. Vájjon nem sikerült-e ez Harriet és Eliza esetében? A legegyszerűbb, ha az ember kibérel Wales-ben valami roppant villát s ott összegyűjti Hitchener kisasszonyt, tiszteletreméltó barátját* Godwint és a mester »kedves családját«.

Ezt megelőzőleg azonban — miután mesterének tartózkodása egy kissé bántotta — ragyogó példával akarta bebizonyítani, hogy akár mennyire is fiatal, tud cselekedni. Mielőtt felkészült volna a Töprengés Házában lefolytatandó életre, úgy tervezte, hogy Harriet és Eliza kíséretében néhány hónapot Írországból tölt; mindhárman azon fognak dolgozni, hogy a katolikusok felszabadítását meggyorsítsák s általában megjavítsák e szomorú föld sorsát. Hogy a szöke

Harriet és a szépenkefélt hajú Eliza hogyan tudják majd felszabadítani a katolikusokat? Ezt persze senki sem látta egészen tisztán. Shelley mindenesetre magával vitt egy »Felhívás az írekhez« című írást, amely annyira teli volt bölcseséggel, emberszeretettel és okos tanáccsal, hogy úgy látszott: pusztá elolvasása meg fogja indítani az összes szíveket.

A villámló szemű fiatal lovag tehát hajóra szállt, hogy meghódítsa a Zöld Szigetet. Egy kézirat volt a lándzsája; szívének hölgye a szép Harriet; fegyverhordozója a fekete Eliza, akinek a pénzzel, a háztartással és egyéb hitvány földi dologgal kellett törődnie.

XII.

Szappanbuborékok

A Búsképű Lovagot azonban megkövezték a gályarabok, akiket fel akart szabadítani. Shelleyt kifütyülték, amikor egy katolikus gyűlésen kijelentette: nagy igazságtalanság, hogy az íreket vallásuk miatt zárják ki a közhivatalokból, hiszen egyik vallás nem ér többet a másiknál. Hallgatónak azonban százszor jobban tetszett üldözőik vallási fanatizmusa, mint védelmezőjük kétke-
dése.

A híres »Felhívás« ugyanezzel a kérdéssel foglalkozott. Azt bizonygatta, hogy a katolikusok felszabadítása csupán egy lépés az egyetemes felszabadítás útján, hogy a jóság és ne az ügyeskedés legyen minden politika alapja s mielőtt az írek arra várnak, hogy az angolok felszabadítsák őket, előbb önmagukat kell felszabadítaniuk azzal, hogy mérsékeltek, igazságosak és emberszeretők lesznek. Shelley hitte, hogy tanai nyílegyenesen behatolnak a szegény dubliniak szívébe. Hajlandó volt ennek az evangéliumnak hirdetéséért akár mártír is lenni.

Harriet nem kisebb mértékben lelkesedett s ez a reformálni akaró aktivitás elragadóan jól állt neki. Röpiratokkal megtömködve zsebét sétált fel-alá a gyermekházaspár a Sackville-Street-en. Ha olyan férfival vagy nővel találkoztak, akinek »olyan arca volt, mintha«, kezébe nyomtak egy ilyen nyomtatott megváltást. Még kis lakásuk erkélyéről is terjesztgették az üdvözítő szavakat, — a »Felhívás«-okat a rokonszenves járó-kelők elé dobálták. Egyszer Shelley nagyon ügyesen egy szórakozott öreg hölgy főkötőjét találta el az egyik ilyen lövedékkel, mire Harriet kirobbanó nevetéssel menekült el az erkélyről. Ez az írországi térítómunka a világ legvidámabb játéka volt.

Shelley barátai — különösen Godwin és Hitchener kisasszony — nap-nap után várták

elfogatásának hírért; a tanítónő még politikai gyilkosságokra is célzott. De a dublini kormányzósági palotában, úgylátszik, minden különösebb rémület nélkül vették tudomásul a tényt, hogy egy 16—20 esztendő fiatal angol valami erkölcsi értekezést írt. A rendőrség benyújtotta az államtitkárhoz a »Felhívás« egyik példányát. Ezt az írást, amelyben Shelley mérsékletet és szeretetet ajánl ír testvéreinek, a Korona megbízottai határozottan humorosnak találták.

Az elmaradt megtorlás elbátortalanította Shelleyt; az írek erkölcei még inkább. »Azért isznak olyan sok whiskyt«, — mondotta a jólelkű Harriet — »mert a hús nagyon drága«. Mikor egyszer Shelley egy lopás vagy erőszakosság miatt letartóztatott szerencsétlen figura esetében a rendőrök irgalmasságára apellált, az egyik rendőr jóindulattal és szomorúan hívta fel figyelmét arra, hogy védence részeg. Szent Patrick estéjén, amikor egész Dublin holtrészegre issza magát, Percy és Harriet látták, amint a kiéhezett nép sorfalat áll, hogy a kormányzósági palotában rendezett bálra igyekvők ruháit megcsodálja. A méltóságnak ez a teljes hiánya kétségbeejtette Shelleyt.

Példaadó egyszerűséggel akartak élni, így hát mindhárman elhatározták, hogy vegetáriánusok lesznek. Shelley így legalább megszabadult a lelkiismeretfurdalásoktól, amelyeket »a vágó-

híd borzai mai« és »a szárnyasok vérfürdő je« keltett fel benne. E szabály alól csak akkor tettek kivételt, ha Mrs Nugent volt ebédre hivatalos. Jvirs Nugent, foglalkozására nézve varrónő, volt egyetlen barátnőjük Dublinben. Küldetésüket különben módfelett megnehezítette az a körülmény, hogy az oly forrón szeretett írek közül egyetlen egyet sem ismertek. »Azt hiszem«, — mondotta Harriet — »hogyan egyszerre ismerjük meg valamennyit, mihelyt Percy híres lesz.«

De hovatovább Percy is elbátortalanodott. A Valószerűtlen Gondolatvárban, ahonnan szinte spha ki nem lépett, Írország büszke és szép női alak volt, Shelley pedig lovag és apostol, aki kész harcolni és szenvedni érte; rongyokbaburkolt emberek követték csapatostul az uccán; nyers angol zsoldosok elfogták és megkorbácsolták őket; de tanainak hősiessége még az elnyomókat is elbűvölte s a filozófia megvalósította a csodát: összebékítette az ellenséges nemzeteket.

Lassanként azonban ez a lelkes és sugárzó álmokép szertefoszlott; a szivárványszínű köd néhány rongyos foszlánya még ott vibrált a fekete házak körül, de aztán egyszerre megjelent az igazi Írország: roppant tömegű, szilárdan felépített városok, tanyák és erdők, mindenféle homályos emberek megszámlálhatatlan sokasága, hagyományok és törvények évszázados kusza

halmaza; a játék, a vadászat és a bosszú földje; hatósági székhely, katonai állomáshely, rendőri kerület, — nyomorult és tréfakedvelő Írország, szenvedő, fecsegő föld, elégedetlen nép, amely boldog, hogy elégedetlen lehet; a titokzatos Sziget, a lehetetlen Sziget... E súlyos és kétségbeejtő valósággal ugyan mihez kezdhetett volna Shelley; mit remélhetett volna? A látvány bátortalanná és gyengévé tette.

Godwin egyre növekvő határozottsággal kérte tanítványát, hogy mondjon végre le erről a vállalkozásról. Amióta Shelley azt írta neki, hogy apjának tekinti, ellenséges és civakodó hangot ütött meg. »Higgye el, Shelley« — jósolta egyik levelében — »maga ott valóságos vérfürdőt készít elő.« Ha látta volna szellemének gyermekét, amint éppen egy teljességgel ártalmatlan tervezetet dolgoz ki »az emberi nem javát szolgáló egyesülés« részleteire vonatkozóan egyik oldalán Elizával, aki piros körgallért varrt, a másikon Harriet-tel, aki mézből és gyümölcsből álló ebédjüket készíti el, — ha Godwin mindezt látja, sokkal kevésbé lett volna nyugtalan.

Annyi haszna volt a sok könyörgő intelemnek, hogy Shelley számára lehetővé tette a becsületos visszavonulást; végre lemondhatott arról, hogy e túlságosan elégedett elnyomottak jogainak előharcosa legyen. Néhány szerencsétlen ember kivételével, akik tudták, hogy támogatást kap-

hatnak tőle, Dublinban senki sem vette komolyan. Ha van a világon ember, aki egy igazi ír szemében nevetségesebb még az angolnál is, az csak olyan angol lehet, aki szereti Írországot, — és ha van a világon látvány, amelyet Eton és Oxford bármelyik régi tanítványa — még ha közben lázadó is lett — nem bír elviselni, az az ír rendetlenség. E boldogtalan és hóbortos nép láttára Shelley akarva-akaratlan forró vágyódással gondolt az angol tájképek derűs nyugalomára.

»Megadom magam« — írta végül »tiszteletreméltó barátjának« — »nem fordulok többé az írástudatlanokhoz ... megleégszem azzal, hogy olyan hatásnak legyek indító oka, amely csak akkor érvényesül, ha én magam már régen porrá lettem.«

Harriet összecsomagolta a még megmaradt vitairatokat s mindet elküldte Hitchener kis-asszonynak, akit nagyon nyugtalanított ez a »gyúlékony anyag«; Eliza összehajtogatta piros köpenyét s a három apostol újból hajóra szállt.

Most már csak arról lehetett szó, hogy programjuk második felét valósítsák meg: kibérelnek egy házat Wales-ben s ott összegyűjtik az egész »szellemi legénységet«, hogy *minden* problémát megoldjanak.

Azt hitték, hogy éppen ott találtak rá a megfelelő helyre, ahol Shelley házassága előtt remete módjára élt. Nagyon csábította őt a vidék elragadó vadregényessége. A ház mellett rohanó hegyipatak folyt, amelyen egy láb hosszú hajócskával veszedelmes tengeri utakra indult. Egy ötfontos bankjegy volt a vitorla, egy riadt macska az utas. Azt remélte, hogy Hitchener kisasszony rá tudja venni apját az ideutazásra s arra, hogy a házhoz tartozó kis gazdaság vezetését átvegye.

De mindebből nem lett semmi. A ház túlságosan sokba került. Hitchener úr — felháborodva a Cuckfield-ben keringő hímeken leánya és Shelley kapcsolatairól — eltiltotta Hitchener kisasszonynak az utazást. A buta kis tanítónő büszkeségében mindenkinek elfecsegte a meghívást s ebből az egész falu — Püföld nénivel az élen — kevésbé jóindulatú következtetéseket vont le. Shelley-t ismét meglepte az emberek rosszhiszeműsége. Hogy ő, aki megszöktette a feleségét és csupa szerelemből »skót módra« kötött házasságot, — hogy ő hűtlen lenne Harriet-jéhez!? Ez a gondolat annyira meglepte, hogy a szemérmes Hitchener kisasszonynál kevésbé erényes nő bizonyára megbántódott volna e nagyfokú meglepetéstől. Ami Hitchener urat illeti, Shelley érdeme szerint bánt el vele. Különben ez az úr is régebben kávé volt; az istenek — úgylátszik

szórakozásból — szüntelenül kapcsolatba hozták a kristályos Shelley-1 e testület képviselőivel. »Uram« — írta barátnője apjának — »határozott megerőltetés volt számomra, hogy elnyomjam csodálkozó felháborodásomat, amikor azt olvastam, hogy ön utasítja vissza a *leányának* szóló meghívást. Milyen jogcímen? Ki tette meg önt leánya parancsolójának? ... Sem a természet, sem Anglia törvényei nem szállították le a gyermekeket a magántulajdon színvonalára ... Isten önnel, uram, remélem, mire legközelebb hallok önről, a haladó idő türelmesebb érzelmekre tanította.«

*

Mivel Wales-t ott kellett hagyniok, Godwin azt ajánlotta, hogy béreljék ki egyik barátja csinos kerti házat. Minden tanácsát nagy tisztelettel fogadták, így hát megnézték a házat is, de nagyon csalódtak. A villa unalmas volt, nem is készült még el s azonfelül kicsi volt számukra. De a céltalan kirándulásból hazatérőben egy tündéri kis falut fedeztek fel; harminc szalmafedelű kis kertesházat, valamennyit befutotta a rózsza és a mirtus, — ebből állott Lynmouth elragadó kis telepe. Megint csak csoda volt, hogy az egyik házat éppen ki akarták adni, — ez feküdt a legszebben, egy erdős szakadék felett. Az ablakokból háromszáz lábbal lejjebb jól le-

hetett látni a tengert. Tüstént elhatározták, hogy *mindörökre* itt maradnak.

Mikor a »tiszteletreméltó barát« minderről értesült, sértődött hangú levelet írt nekik. Elégge gorombán kijelentette, hogy Shelley-nek túlságosan fényűző hajlamai vannak s ha valaki az ő tanítványának tartja magát, akkor elégedjék meg akármilyen szerény kis házzal. Ha ezt a levelet történetesen Timothy úr írja, Shelley a legzordabb jelzőkkel illette volna. Egy idegentől viszont szinte természetesen tűrte el azt, amit tulajdon apjától nem tűrt volna el. Shelley-nek eszébe sem jutott, hogy Godwint hibáztassa; inkább önmagát akarta igazolni. Amikor azt állította, hogy a mestere által ajánlott ház nem felel meg igényeinek, akkor ezt nem azért mondom, mert fényűző, vagy akár túlságosan ragaszkodik a kényelemhez, — írta. De nem volt elegendő szoba s a gyengédségről alkotott elképzeléseivel nem tartja összeegyeztethetőnek, hogy két különböző nemű ember, akit bizonyos kötelek nem fűznek össze, egyazon szobában aludjon. Tudja, hogy egy megújhodott társadalomban ez az érzés el fog tűnni, a dolgok mai állása mellett azonban helytelennek tartaná a nemek összevissza keverődését. Álláspontját (amelyet ő maga is kissé reakciónak tartott) nagy óvatossággal fejtette ki. A mester végül is kegyeskedett elfelejteni az ügyet.

A lymmouth-i imádandó kis ház nemsokára nagy esemény színpada lett: Hitchener kisasszony Megérkezett. Shelley remélte és hitte, hogy életét a leány a szellemi együttműködés olyan elemével fogja gazdagabbá tenni, amelyet egyelőre sehol sem lelt fel. Harriet ezzel nem veszítene semmit, mert hiszen szellemi nővére bizonyára segítségére lesz Harriet kialakításában; mind a kettő elég előkelő lélek ahhoz, — gondolta Shelley — hogy vállalja ezt a szerepet.

Lymmouth lakói nagy csodálkozással látták, amint ezzel az ismeretlen és sovány nővel hosszú és romantikus sétákra indult. Mostantól kezdve vele beszélte meg az eszméi terjesztését szolgáló terveket. Az erény propagandája ugyanis egy kissé megnehezült. Londonban egy könyvnyomdászt éppen most ítétek kipellengérezésre. Galilei sorsától Shelley személy szerint nem rettent vissza, de nem akart veszélybe dönteni egy ártatlan nyomdászt.

Szerencsére a Varázsló ura volt az elemeknek, amelyek lord Castlereagh rendőrségét egyszerűen becsapták. Ha történetesen nagyon gyűjtőhangú röpiratot írt, az írásmű továbbítására gyantával bekent kis dobozokat készített, apró árboccal és vitorlával szerelte fel őket s mindannyit kiküldte az Óceánra, — másszor meg, nagyon ügyesen, meleg levegővel hajtott kis léggömböket készített, amelyek bölcsességgel

színültig megrakódva repültek a nyári ég felé. Ilyenkor elragadtatással bámulta, amint a mérhetetlen kék mélységben felcsillant az apró fény, amit ő gyűjtött fel, — vagy amint az olvadt smaragdhoz hasonló hullámokon imbolyog az isteni orvossággal telt palack.

Amikor ilyen módon alaposan ^kidolgoztad magát, legkedvesebb szórakozása az volt, hogy szappanbuborékokat fúj. Ott ült a ház előtt s egy szalmaszálon keresztül lányos ügyességgel fújta a tökéletes és törékeny golyókat. Ibolyazöld és arany szikrázott a rugalmas hártványon és Shelley elnézte, hogy változnak, hogy folynak egymásba s hogy tűnnek el a színek.

Ilyenkor rövid időre elhagyta az Ész átlátszó és üres palotáit s valami bizonytalan kényszert érzett, hogy a színek játékának ezt a megfoghatatlan báját ritmusba és szavakba rögzítse.

XIII.

A tiszteletreméltó barát

Elhervadtak a lymmouth-i rózsák; az őszi szelek úgy kavarták maguk előtt a roppant felhőket, mint a száraz leveleket; Hitchener kisasszony tekintélye is múlóban volt. Harriet-et végül is kifárasztotta egy idejgen nő szüntelen jelenléte; Shelley maga is látta, hogy lassan-lassan szétfoszlik a ködkép, amely oly sokáig eltakarta előtte az idomtalan formákat, — meglepődve látta, hogy egy közepes és fecsegő asszony él a közelében, hiába kereste hősnőjét s megbánta régebbi ostobaságát.

Miután szívós kérleléssel rábírta, hogy ott hagyja az iskoláját, nagyon nehéz dolog volt megszabadulni tőle. Másfelől elviselhetetlen lett az együttlét vele ebben az őszi magánosságban. Ha nagyvárosban élne, akkor más barátok, más élmények talán el tudták volna felejtetni ezt a nyomasztó kísérőt. Szerencsére Godwin Londonba hívta Shelley-éket; elhatározták, hogy lehetőleg hosszú időre ottmaradnak.

Határozott izgalommal léptek ki 1812 egyik októberi napján a Saint-James-Street kis szálló-

dájából, hogy meglátogassák Godwin barátjukat és a családját. A rózsásszőke kis Harriet ott tipegett magas és meghajolva járó gyermekférje mellett; mindketten azon töprengtek, vajjon hogy fogadja őket a filozófus. Amikor Hitchener kisasszony átutazott Londonon és bemutatkozott neki, bizony nem valami jó fogadtatásban részesült. Ez azonban semmit sem bizonyított, legfeljebb Godwin éleslátását.

Az egész családot ott találták a skinnerstreet-i kis házban, amely a könyvkereskedéshez tartozott, mert Godwinék a maguk részéről ugyan csak türelmetlen kíváncsisággal várták a Shelley-házaspár megérkezését. Mindenekelőtt itt volt maga a filozófus, alacsony, kövér, kopasz kis ember, az arca nagyon okos, külseje olyan, mint egy methodista prédikátoré; a Forradalom elméleti emberei külső megjelenésükben szinte mind ilyenek. A második számú Mrs Godwin szép fekete selyemruhát vett fel s a zöld szemüveget csak annyi időre illesztette az orrára, amennyi elengedhetlenül szükséges volt, hogy a baronet unokáját és csinos, fiatal feleségét alaposan szemügyre vegye. Shelley-ékat óvták tőle, — azt mondták: rossznyelvű asszony. Ma este mindenesetre nagyon kedvesnek mutatkozott. Aztán itt volt a mélabús és szelíd Fanny Imlay, meg a csinos, olaszos külsejű, barnabőrű, élénkszellemű Jane Clairmont.

— Csak Mary lányom hiányzik, — mondotta Godwin — most éppen Skóciában van; nagyon hasonlít az anyjára, jöjjön megmutatom a képét.

Dolgozószobájába vezette két fiatal tanítványát, ahol Shelley hosszan és megindult figyelemmel nézte az elragadó Mary Woolstonecraft arcképét. Aztán mindnyájan helyet foglaltak s Godwin és Percy az anyag és szellem kölcsönhatásáról, a klérus helyzetéről és a német irodalomról kezdtek beszélni. Az asszonyok csodálattal hallgatták őket. Harriet úgy találta, hogy Godwin dudoros koponyájával Sokrateshez hasonlít s mellette Percy a szép görög tanítványokra emlékeztet, akikben a mester iránt érzett tisztelet váltakozik a szenvedélyes tudásvágygal.

*

Shelleyék és Godwinék nemsokára nagyon bizalmas barátságba keveredtek. Godwin gyakran ment át a vendégfogadóba s ilyenkor magával hurcolta Shelleyt egy kis sétára. Másszor meg Mrs Godwin invitálta ebédre Percyt és Harriet-et, sőt Elizát és Hitchener kisasszonyt is, bár ez utóbbit tagadhatatlanul ellenszenvesnek találta. Olykor Harriet is elmerészkedett odáig, hogy az ilyen közös ebédeken vállalja a parancsnokságot.

10. November 5-én, azon a napon, amikor a »lóporösszeesküvés« emlékére egész Angliában durrognak a petárdák, a Shelley-házaspár Godwinéknál vacsorázott. Vacsora után a kilencszendős kis William Godwin kijelentette, hogy elmegy Newton barátjához, ahol tűzijáték lesz. Shelley éppen valamilyen súlyos kérdést vitatott meg nagyrabecsült barátjával. A »tűzijáték« és »puskapor« szavak azonban egyszerre felébresztették benne a field place-i alkimistát. Egy pillanatig még habozott, vajjon otthagyja-e Godwint és a beszélgetést, de a csillogó szikrák víziója, amint lángoló kígyóvonalban világítják meg London ódon uccáit, végre is legyőzte habozását, így szólt a kis Williamnak: »Veled megyek« s már el is indult.

A tűzijáték után a kis Newton lelkesen cipelte szüleihez hosszú barátját, aki úgy játszott, mint egy gyerek, s nagyszerű történeteket tudott elmondani. Shelley túrta a dolgot s nem is bánta meg. Elragadó embereket ismert meg a Newton házaspárban. Azonnal szabadszellemű, okos és kellemes beszélgetés indult meg hármuk között Newton valóban olyan ember volt, aki csak tetszhetett Shelley-nek; elméleteket kidolgozó, aki elméleteit átültette a gyakorlatba. Kedvenc eszméje az volt, hogy amikor az emberek elhagyták a meleg tájakat, ahol kezdetben éltek s észak felé vonultak, egyre természetellenesebb

szokásokat vettek fel s minden bajuk innen eredt. Ilyen rossz szokás volt az öltözködés, éppen ezért Newton úr megkívánta gyermekeitől, hogy ott-hon mindig mezítelenül járjanak. A másik rossz szokás volt a húsevés, — ezért az egész család növényi kosztton élt. Shelley nagy lelkesedéssel hallgatta mindezt s Newton úr ezenfelül új érvekkel is szolgált:

— Az ember egyáltalán nem hasonlít semmiféle húsevő állathoz; nincsenek karmai, amelyekkel zsákmányát meg tudná markolni s fogazata csak arra alkalmas, hogy növényt és gyümölcsöt fogyasszon. Az ember tüstént megbetegszik, mi-helyt hozzányúl a húshoz, amely méreg számára. A Prometheus-mondának is ez az értelme, nyilvánvalóan vegetáriánus mítoszról van szó. Prometheus, azaz az emberiség feltalálja a tüzet és a főzést; egy saskeselyű tüstént tépni kezdi a máját. Ez a keselyű a májgyulladás, ez világos.

Amióta különben a Newton-család ezt az életmódot követte, nem volt szüksége sem orvosra, sem gyógyszerre; a gyerekek majd kicsattantak az egészségtől és Shelley, aki gyakran látta a kislányokat meztelenül, úgy találta, hogy tökéletes modelljei lehetnének bármely szobrásznak.

Nemsokára állandó látogatója lett a háznak. Mihelyt meghallották a hangját, az öt gyerek lerohant a lépcsőn, körülfogta s már vitte be a gyerekszobába. Nem kisebb sikere volt a gyer-

mekek anyjánál és anyjuk nővérénél, Madame de Boynville-nél is.

A Godwin-házban Fanny és Jane egész estéket töltöttek el azzal, hogy elragadtatással hallgatták Shelley-t. Csodálták szépségét és érvelésének erejét egyszerűen legyőzhetetlennek tartották. Ezt a fiatal arisztokratát, aki mérhetetlen vagyon örököse volt s egyben megvetette a pénzt, még ebben a republikánus családban is valami regényes hódolat vette körül. Ő maga viszont a szelíd és félénk Fanny s a szenvedélyes és lendületes Jane között mintha újból fellelte volna a régi szép estéket, az érzékiség és lelkesedés elragadó keveredését, mint akkor, amikor még egész sereg nővér és unokahúg bámult föl rá.

Harriet általában kevésbé tetszett a Godwin-családnak. Fanny és Jane hamar észrevették, hogy nincs egyetlen önálló gondolata, megelégszik azzal, hogy férjének kedvenc szólamait ismételje s még nyelvtani ismeretei is elég hiányosak.

— Szegény Shelley úr, — mondták, ha a házaspár elment — nem ilyen asszony kellene neki.

Fiatal lányok persze elég gyakran érzik ezt, — főleg amikor olyan emberről van szó, aki tetszik nekik. Nemsokára bátrabbak lettek és alig észrevehető kis csipkelődésekkel támadták meg a távollévő Harriet-et; ösztönszerűen eltalálták, hogy ez az oktatókedvű férj milyen bírálatra lesz a legérzékenyebb.

— Harriet jelenlétében mindig félénk leszek,
— írta a szelíd Fanny — Harriet túlságosan szép
hölggy.

Shelley erre felháborodott.

— Hogy-hogy »túlságosan szép hölggy«?
Miért vádolja meg ezzel a bűnnel, amely előttem
a legmegbocsáthatatlanabb? Egyszerű és köz-
vetlen modora volt mindig a legbájosabb tulajdon-
sága; ez pedig összeegyeztethetetlen a felületes
nagyvilágiassággal, vagy akármilyen egyéb eről-
ködéssel, amely a hitvány és szemfényvesztő
csillogást akarja utánozni. Olyan véleményt han-
goztat most, amelyet soha sem fogadhatok el,
amíg előttem áll e vélemény helytelenségének élő
tanúbizonysága.

De egyszer, később, Shelley kénytelen volt
visszagondolni Fanny levelére.

Hitchener kisasszony igazi arca

Hogg kitöltötte Yorkban száműzetésének esztendejét, aztán végkép kibékült családjával s Londonba ment, hogy jogi tanulmányait befejezze. Egy este meleg hálókabátba burkolózva elnyújtózkodott egy kényelmes székben, olvasgatott, az asztalon duruzsolt a teafőző, mikor egyszerre úgy hallotta, hogy valaki mennydörgésszerűen kalapál a kapun. Aztán olyan erővel csapódtak be a kapuszárnyak, hogy a ház falai megremegtek belé; ez a zaj egyszerre felidézte egy lángoló szempár s egy magas, kissé előregörnyedt termet emlékképét Hogg-ban.

Ha Shelley még a barátom volna, — gondolta Hogg — hiszen csak ő ..

Gyors léptek koppantak a lépcsőn, ugyanazok a könnyű léptek, mint valamikor Oxfordban a boltíves folyosókon ...

— Shelley-n kívül — gondolta Hogg — még senki emberfia nem jött így fel lépcsőn.

Az ajtó kinyílt és megjelent Shelley, — kalap nélkül, nyitott inggallérral, viharzóan, csupa szellemiséget árasztva maga körül; mint mindig, most is valami égi lakóhoz hasonlított, aki csupán tévedésből került a földre.

— Főnöködtől tudtam meg, hogy hol laksz... ami különben nem is volt olyan egyszerű! Nyilván valami rablónak tartott és először meg sem akarta mondani a címedet... Hogy folyt a sorod az elmúlt évben? Éppen most érkeztem vissza Írországból, — azért mentem oda, hogy ember-szeretetet prédikáljak az ír katolikusoknak ... Aztán Walesbe mentünk, gyönyörű hely... Harriet jól érzi magát és kisbabát vár... Olvas-tad már Berkeley-t? Én most Helvetius-t olvasom, — nagyon okos író, de száraz...

Hogg ugyanazzal az egyszerre gyöngéd és csúfolódó csodálattal bámulta, mint régen. Valóban csak Shelley-től tellett ki, hogy barátjának, akit egy évvel ezelőtt oly súlyos összeütközés után hagyott el, találkozásuk első pillanatában tüstént Helvetiusról kezdjen beszélni. Percy boldog volt és élénk, fel-alá szaladgált a szobában, könyveket ütött fel, kérdezgetett anélkül, hogy válaszra várt volna s láthatóan végkép elfelejtette, hogy Hogg valamikor súlyosan megsértette őt.

A késő éjszakai órákig beszélt. Végül is Hogg szomszédai egész sor kopogtatással jelezték, hogy a metszően éles hang zavarja álmukat. Hogg féltette jóhírét a házban és Shelley-t távozásra sürgette. Percy zavartalanul beszélt tovább. Közölte, hogy valami jegyzési listát csinált: egy gát felépítéséről van szó, amelynek segít-

ségével a tengertől több hektárnyi földet lehetne elvenni, ő maga 100 fontot jegyzett és egész erejét, vagyonát és életét e cél szolgálatába akarja állítani... Hogg szelíden megfogta a karját és az ajtó felé vezette, de Shelley kapá-iódzott.

— Unalmas emberek a szomszédaid... Ez a tompa agyú népség nem tudja, hogy az éjszaka az egyetlen időpont, amikor a lélek valóban szabadnak érzi magát.

Közben Hogg-nak végre sikerült kicipelni a lépcsőházba.

— Rendben van, elmegyek, — de egy feltétellel: ha holnap este nálunk vacsorázol. Harriet nagyon fog örülni neked. Persze, nem szabad megütköznöd, ha egy szörnyű teremtéssel találkozol nálunk: Hitchener kisasszonnyal, de két nap múlva úgyis elutazik.

— Hitchener kisasszony? Lelked barátnője?

— Az!... — mondotta Shelley. — Csúszómászó undorító féreg! Mi különben úgy hívjuk őt: »a Barna Démon«.

—Közben eljutottak a kapuhoz, Hogg itt kibontakozott Shelley karjából és bezárta mögötte a kaput.

Másnap este hatkor bejelentette magát Harriet-nél, aki lelkesen fogadta. Hogg úgy találta, hogy rózsásabb, fiatalabb és varázsosabb, mint valaha.

— Bizony, hosszú ideig voltunk távol egyjénástól! — mondotta Harriet — de erre többé „ein kerülhet sor. Végleg Londonba költözünk.

Eliza néma fenséggel ült az egyik sarokban; kezét nyújtott Hoggnak, de a megszólításig már nem ereszkedett le.

— Ragyogó színben van Harriet! — mondotta Hogg.

— Kicsoda? Harriet? — kérdezte Eliza szokott vontatott beszédmodorában. — O, dear, no! Szegény teremtés!

— Itt ugyan semmi sem változott — gondolta magában Hogg. — Ügyelnem kell.

Ebben a pillanatban Shelley ágyúgolyó sebességgel rontott a szobába. Aztán feltálaták a vacsorát.

Asztalbontás után Eliza mindenféle titokzatos dolgot súgott húga fülébe, mire Harriet engedelmesen felállt és elbúcsúzott Hogg-tól. Egyben meghívta, hogy vasárnap reggel látogasson el hozzájuk.

— Akkor utazik el a »Barna Démon«; a beszélgetés valószínűleg akadozni fog. De maga mindig jókedvű és azzal, hogy ott lesz, megkönnyíti számunkra a dolgot... Shelley biztosan beszélt már erről a mi kínzó szellemünkről?

Miss Hitchener említésére Eliza arcára néma utálat ült ki.

— Szörnyű teremtés, — folytatta Harriet — magába akarta bolondítani Shelley-t. Volt lelke azt állítani, hogy Shelley szereti, rólam meg azt mondotta, hogy én, én csak a háztartásra vagyok jó. Percy évi száz font járadékot biztosított neki, azzal a feltétellel, hogy tüstént elmegy tőlünk.

Shelley megerősítette a leleplezéseket. Nagyon jól tudta, hogy veszélyes dolog volt jövedelmének egy negyedét ilyen módon feláldozni. De nem volt más választása: Hitchener kisasszony állítólag elvesztette az állását és kijelentése szerint Shelley kegyetlen viselkedése tönkretette a jó hírnevét és az egészségét.

— Valóban rettenetes teremtés, — mondotta Shelley megborzongva — felületes, veszedő, azonfelül hermafrodita... Még soha életbenem nem csodálkoztam úgy rossz ízlésemem, mint a négy hónap alatt, amelyet nálunk töltött. Ugyan mit jelenthetne a pokol, ha egy ilyen asszony a mennyországba kerül? És hozzá még verseket ír! Valami elégiát szerkesztett az asszonyi jogokról, amely így kezdődik:

»Emberek vagyunk mindnyájan, az asszonyok csakúgy, mint a többiek ...«

Shelley harsány nevetésben tör ki.

Hogg másnap hűségesen beállított. A nap hősnőjét unalmasnak, de nagyjában ártalmatlannak találta. Erős termetű, csontos, barnabőrű

nő volt, férfias testalkattal; még egy kis szakáll sem hiányzott az álláról. Shelley néhány perc múlva közölte, hogy el kell mennie; Harriet felfedezte, hogy elviselhetetlenül fáj a feje s ezt a fájdalmat csak a magánosság gyógyíthatja meg. Hogg végül látta: arra ítéltetett, hogy a két Elisabeth nevű hölgyet sétálni vigye.

Jobbkarján a »Barna Démonnal«, balján a »Fekete Démonnal« elindult tehát a Saint James park felé. »Most elmondhatnám, mint Cornélia: »ezek itt az én ékszerem!« — gondolta magában. A két szép ellenség a középben haladó szegény fiú feje fölött gögös és jól kiszámított megjegyzésekkel sértegette egymást. A különben mindig oly álmos Eliza most nagyon frissnek látszott s szelíd és fölényes gonoszsággal rettenetes csapásokat eregetett ellenfelére. Hitchener kissasszony viszont úgy tett, mintha kizárólag Hogg társalgása érdekelné. Hosszan értekezett a nők jogairól. Eliza, aki az ilyen szóharcokban nem tudott csillogni, nemsokára kénytelen volt felismerni, hogy szégyenteljes hallgatásra kárhóztatták. Hazaérkezve beszorította Hogg-ot a hall egyik sarkába:

— Ugyan hogy tudott ezzel a gonosz teremtéssel ilyen sokat beszélni? Miért bátorította fel? Harriet nagyon-nagyon haragudni fog magára!

De Harriet csak ennyit szólt:

— A »Barna Démon« úgy látszik, nem is feküdte meg túlságosan az idegeit! — és még ezt is mosolyogva mondotta.

Ebéd után Hogg — nem minden álnok célzat nélkül — a nők jogaira terelte a beszélgetést s ezzel elengedte láncairól *Ész* istennőt. Shelley felállt a székről és Hitchener kisasszony mellett foglalt helyet, hogy élénkebben kapcsolódjon bele a vitába. A Westbrook nővérek oly borzalommal és elszomorodva néztek rá, mintha az ellenséggel való egyetértésben találtatott volna bűnösnek.

Eliza ezt súgta Hogg fülébe:

— Ha tudná, milyen piszkos ez a nő, távolabb tartaná magát tőle.

Végül is elérkezett az óra, amikor a száműzött poggyászát felcsomagolták a kocsira s a Shelley-ház hölgyei lelkes örömujjongásban törtek ki.

Harriet igazi arca

Hitchener kisasszony elutazása után néhány boldog hónap következett. Shelley és az övéi ugyan még mindig szegények és otthontalanok voltak, de egy nagyon erős belső elégedettség pótolta a gazdagságot és az otthont. Percy »Mab királynő« cím-mel egy nagyobb költői műbe kezdett s ez a befejezetlen munka saját számára eléggé igazolta létjogosultságát. Harriet teherben volt; valami jól-eső ködös álmodozásban élt, minden erejét a kialakuló új élet számára tartogatta s mivel a benne teremtő erő tudata kárpótolta külső tétlenségéért, még az unalom rohamai ellen is védve volt.

Ebben az időben több alkalommal rövid tartózkodásra Wales-be mentek, aztán megint Írországba — ez alkalommal azonban minden politikai cél nélkül. Harriet latinul tanult, hogy Shelley-nek örömet szerezzen vele. Shelley a maga eredeti módján tanította őt: minden nyelvtani előkészület nélkül, egyszerre leültette Horatius vagy Vergilius elé. Mialatt Harriet a könyvekbe mélyedt, Shelley a költeményén dolgozott vagy történelmi műveket olvasott. Godwin azt mondta neki, hogy hibás nézeteinek legfőbb okát hiányos történelmi ismereteiben kell keresni; most hát keményen neki-

feküdt a tanulásnak, noha nem volt kedvére a dolog. Esténként Harriet régi ír dalokat énekelt, »Robin Adaire«-t, »Kathe of Kearney«-t, vagy pedig együtt olvasták az újságokat, amelyek akkoriban teli voltak a liberális írók ellen indított perek tudósításaival. Shelley gyakran írt ezeknek az ismeretleneknek, akiket meggyőződésük miatt ítétek el s felajánlotta, hogy megfizeti helyettük a kivetett pénzbüntetést. Miután soha nem volt tíz fontja sem, amellyel szabadon rendelkezhetett volna, négyszáz százalékos kamatra vette fel a pénzt, amelyet ilyen módon szórt szét.

Nemsokára vissza kellett térni Londonba. Harriet lebetegedése közel volt; meg aztán küszöbön állt Shelley huszonegyedik születésnapja — az az időpont, amely apjához való viszonyának szabályozása szempontjából nagyon fontos volt s esetleg megnyitotta az utat új tárgyalások lehetősége felé.

Még mindig vendégfogadóban laktak, erkélyes szobájuk az uccára nézett. Eliza náluk maradt s olyan túlzott elővigyázatossággal ügyelt Harriet állapotára, ami már idegessé tette Shelley-t, aki azt vallotta, hogy mindent rá kell bízni a természetre. Hogy történetesen nem volt otthon, Eliza legfőbb feladatának látta, hogy hűgát kioktassa a házassági politika dolgaira.

— Mégis csak szokatlan, — mondotta — hogy férjed, aki már huszonegyéves, még mindig nem talált módot rá, hogy apjával kibéküljön! Hát

nem kellene arról gondoskodnia, hogy a családja végre befogadjon s egy jövődő baronet feleségéhez méltó életet élhess? Ha ügyesebb lettél volna és jobban befolyásolnád, minden másként lenne ... Nemsokára gyereked lesz, ez a csavargó élet akkor lehetetlen lesz. Saját házad kell hogy legyen Londonban, saját zsebpénzed és saját kocsid. Mindezt megkaphatod; Shelley-nek csak akarnia kell.

Harriet nagyon fogékony volt az ilyen fejtegetések iránt. Elragadó teremtés volt s ezt 6 is tudta. Egy szép asszony éppoly kevésbé viseli el az életet luxus nélkül, mint egy okos férfi az alárendelt állást. Az uccán járó emberek pillantása elmondotta neki, hogy minő hatalom van a kezében. Azt is tudta, hogy ez a hatalom természete szerint múlandó; mint ahogyan egy felfegyverzett és erős nép biztosítani akarja helyét a világban, mielőtt katonáit szélnek eresztené, ugyanúgy akar az asszony az ellenséges nemtől minden lehető előnyt kikényszeríteni, mielőtt az öregedés romboló súlya rákényszerítené a békés lemondásra. Ezenfelül Eliza állandóan sajnálta hűgát s mindenkinek annyira vérében van a saját sorsa felett érzett megindult szájalom, hogy akármilyen ostoba fráter álnok részvétnyilatkozata a legigazibb boldogságot is nagyon gyorsan meg tudja mérgezni.

Miután Harriet — akit Eliza tanított be erre — nógatta s a mindig jóindulatú norfolk-i herceg ugyancsak ezt tanácsolta, Shelley végül elszánta

magát, hogy mégegyszer megpróbálkozik apjánál. Ha nem tartotta volna tisztességesnek és szükségesnek ezt a kísérletet, nem tette volna meg; de nagyon vágyódott anyja után s így nagyobb távlatból és hosszabb idő elmúltával, Timothy úr is inkább ártalmatlan és szánalomraméltó embernek látszott.

»Szeretett Atyám« — írta — megint csak nekibátorodom, hogy önhöz forduljak s azt mondjam: nagyon szeretném, ha méltónak tartana arra, hogy Önnel és családommal ismét felvehessem azokat a kapcsolatokat, amelyektől ostoba viselkedésem fosztott meg. Remélem, hogy nemsokára eljön a pillanat, amikor mint apa és fiú nagyobb bizalommal nézhetünk egymás szemébe, mint eddig s amikor nem leszek többé családom boldogságának állandó megzavarója. John Grove tegnap nálunk ebédelt és igaz öröömre azt hallottam tőle, hogy Ön jó egészségben van. Feleségem és én őszinte tiszteletünkről biztosítjuk.«

Sajnos, Timothy úr sohasem tudott zajtalanul örülni győzelmeinek s a megbánásra kész bűnöstől a leglehetőlenebb penitenciát kívánta. Azt követelte, hogy fia írjon Oxford-ba az University College urainak s közölje velük, mennyire sajnálja a történeteket s hogy mostantól kezdve megint az Anglikán Egyház hű fiának tartja magát. Ha ezt nem fogadja el, akkor ő, Timothy úr minden további kapcsolatot megszüntet vele. *»Annyira még nem züllöttem«, — írta Shelley a hercegnek — »hogya megtagadjam azokat a meggyőződéseimet, amelyeket*

helyesnek tartok. Minden épelméjű embernek be kell látnia, hogy komoly meggyőződéseknek parancsszóra történő megtagadása nagyon rossz bizonyítványa volna a szellem egyenességének... Kész vagyok elfogadni minden értelmes javaslatot, azaz bármit, ami nem feltételezi annak az önbecsülésnek elvesztését, amely nélkül az élet csak teher és szűgyen lenne A

Eliza ezt a merev makacskodást ostobaságnak tartotta.

— Harriet-nek közvetlenül lebetegedés előtt tehát még kocsija se legyen! Talán gyalogszerrel szaladgáljon Londonban?

Shelley kifáradt a folytonos civakodásban, hitelre kocsit vásárolt, de nem volt hajlandó beleülni. Különben is szörnyűnek találta, hogy bezárt helyen üljön és idegen erővel vitesse magát; imádta a hosszú sétákat Hogg társaságában London uccáin.

Szerencsére voltak barátai, akikhez elmenekülhetett, ha Elizával már torkig volt. A Skinner Street-en ott volt Godwin-ék háza, ahol Fanny és Jane Clairmont minden időben hízelgő lelkesedéssel fogadták. Rendelkezésre állt ezenkívül Newton-ék háza is, ahol okos emberek barátságára és sírna, végsőkéig kifinomodott érintkezési formákra talált. Mrs Newton, aki kitűnő muzsikus volt, gyakran zongorázott. Shelley ezalatt a szőnyegen ült a szép gyermekekkel s lehalkított hangon mindenféle kísértethistóriákat mesélt nekik. Gyakran

Madame de Boinville is ellátogatott nővére házába. A két hölgy egy ültetvényes leánya volt s Saint Vincent szigetéről származtak ide; lényükben az angol és francia kultúra keveredett, amit Shelley, a francia filozófusok lelkes csodálója, a legnagyobb mértékben értékelt. Különösen bájosnak találta Madame de Boinville-t. Házasságának romantikus története — egy elszegényedett emigránshoz, André Chénier és La Fayette egyik barátjához ment férjhez — költői varázst sugárzott rá. A haja fehér volt, de az arca gyermekien üde és élénk, szelleme eleven s a mában élő, — a beszélgetés vele élvezetesebb volt, mint akármilyen fiatal leánnyal. Shelley életében most először ismert meg ebben az asszonyban és nővérében olyan nőket, akik szellemileg egyenrangúak voltak vele. Mellettük Eliza és Hitchener kisasszony nagyon hitvány teremtéseknek látszottak.

Mióta együtt élt Harriet-tel, megszokta, hogy az asszonyokat gyermekek módjára kezelje; végül is arra a meggyőződésre jutott, hogy csak leegyszerűsített és felhígított formában lehet velük gondolatokat közölni. Madame de Boinville esetében azonban nagy csodálkozással állapította meg: nemcsak nyugodtan elmondhatja neki gondolatainak akár végső következtetéseit, de ez az asszony szavai választékos biztonságával sokkal rokonszenvesebb külsőt is ad e gondolatoknak, ő és nővére a szellem játékait a világ legszebb és legtermésze-

sebb örömének tartotta, — csakúgy, mint Shelley. A kultúra értéktelen a közlési formák csiszoltsága nélkül, de ott, ahol ez a kettő egy asszony lényében egyesül, megéri a civilizáció legnemesebb gyümölcse. Shelley titkos örömmel érezte: tökéletes, amit lát s rájött, hogy ez az a környezet, amelyben boldogsága kiteljesedhetik s hogy ezzel összehasonlítva mindaz, amit eddig megismert, riasztó jelentéktelenség volt csupán.

Egy kicsit a két asszonyt is elkábította az új felfedezés. Egy ilyen szép és előkelő házból származó ifjú, aki szinte felolvadt a szellemi dolgokban s hihetetlen szenvedéllyel harcolt eszméiért! Shelley-ről már lekopott az oktató hang, amely a tizenhat éves fiúnál egy kissé hivalkodóan hatott s most, ha vitatkozott, csupa szerény báj volt. A két asszony még sohasem látott embert, akiből ennyire hiányzott volna minden önzés, aki szellemekben ilyen bőkezű s ilyen ment lett volna minden földi gyarlóságtól. Shelley mély komolysága ellenére is nagyon tudott örülni. Megvolt benne az a megnyerő közvetlenség, mindenfajta merev formáság megvetése, s mindenekfelett az a tökéletes udvariasság, amely oly vonzóvá teszi a fiatal angol arisztokratát. »Van-e elragadóbb jelenség«, — mondta egymásnak a két asszony — »mint ez a szent, aki egyben világhi is?«

Hogg egy kis csúfolódó féltékenységgel, de egyben gyengéd kíváncsisággal is figyelte, mint

fonódik e sok szép asszony művészi cselszövénye gyanútlan barátja körül. Godwin-éknál a fiatal hölgyek »Tündérrálynak«, vagy »Szellemlálynak«-nak nevezték, a Newton-házban »Oberon«-nak hívták. Ahova beállított, tüstént körülfogták az asszonyok, de nagyon nehéz dolog volt meghatározott órára megidézni ezt a szellemet. A tündérrálynak mindenféle furcsa bogara volt, hirtelen támadt félelmi rohamai, érthetetlen szorongásai. Néha költői víziók tartották otthon, miközben teára várták; máskor meg, amikor végre azt hitték, hogy elfogták és erősen tartják, egyszerre elhívta valamilyen ködös kötelesség, senki sem tudta, hová.

— Vannak országok, — mondta Hogg — ahol azt tartják, hogy a kecskék az ördög teremtményei s a nap huszonnégy órájából tizenkettőt a pokolban töltenek. Azt hiszem te is olyan vagy, mint a kecskék, Shelley.

Mintegy kiegyenlítőképpen azonban szívesen megfeledezett az időről és saját otthonáról, ha valamelyik szíve szerint való asszony bele tudta vonni ama komoly és lelkes beszélgetésbe, amelyet annyira szeretett. Ilyenkor az éjszaka is elmúlt és Shelley még mindig lángoló lelkesedéssel beszélt tovább — és szép volt, mint Adonis, akit körülfogtak titokban egy kissé sóhajtozó papnői. A hajnal így, beszéd közben virradt rá, s mivel a lefekvéshez már késő volt, az éjszakai társalgást séta fejezte be a rózsás reggelben.

— Mi az istencsudáját beszélsz éjszakákon át ennek a szépasszony-gyülekezetnek? — kérdezte aggódva Hogg, akinek szűkszavú lényé nem értette meg ezt a roppant ékesszólást.

— Nem tudom.

Harriet is gyakran megkérdezte magától, vajjon mit mondhat férje ezeknek az asszonyoknak. Közvetlen lebetegedése előtt állt s most már egyáltalán nem járt ki. Shelley gyakran magára hagyta. Harriet érezte, hogy nem nagyon népszerű azokon a helyeken, ahol férjét imádják. Godwin-ék házában összekapott Mrs Godwin-nal. Boinville-éknél kezdetben elragadónak találták, mert csinos volt és egy költőhöz ment feleségül, utóbb azonban hamar megállapították róla, hogy nagyon közép-szerű.

Összehasonlítások

A baba kislány volt, szőke, kékszemű. Apja Ianthe-nak nevezte el, anyja még hozzátette az Elisabeth nevet, — Ovidius és Westbrook kisasszony így találkoztak a bölcsőnél. Shelley dalolva hordozta fel-alá az apróságot. Nagyon kellemesnek találta a gondolatot, hogy most egy egészen friss lelket kell felnevelnie, akit már jó előre meg tud óvni az összes »előítéletektől«. Mint Rousseau csodálója, azt remélte, hogy Harriet maga fogja táplálni gyermekét, s teli volt boldog készséggel, hogy gyengéden vigyázzon a két szép teremtésre. Új szerepe felett érzett rajongó örömében teljesen megfeledkezett az ellenszenves Elizáról.

De Harriet — nővére befolyására — nem volt hajlandó egyedül táplálni gyermekét. Dajkát fogadott, — Shelley szavaival: »egy nőszemélyt bérelt magának«. Harriet ezen a ponton szelíden, de legyőzhetetlenül makacs volt. Különben is a gyermek születése óta különös változáson esett keresztül. Olyan volt az egész, mintha bosszút akarna állni a terhesség által rákényszerített hosszú tétlenségért. A háromheti gyermekágy alatt félbeszakított latin tanulmányait többé nem folytatta. Már csak annak örült, ha London uccáin sétálha-

tott s a divatüzletek és ékszerészek kirakatait bámulhatta. Shelley érthetetlennek és szégyenteljesnek tartotta, hogy ilyen hitvány látványosságban találja örömét. Szívesen viselte volna felesége bármiféle »értelmes« kedvteléséért a költségeket, még új adósságok és fárasztó kellemetlenségek árán is; de hitvány dolognak tartotta, hogy a pénzt, amelyre oly nagy szükség volt az üldözött írók és más igaz célok érdekében, öltözködésre és kalapokra adja ki s ezt a meggyőződését nagyon keményen érezte.

Eliza még csak hangsúlyozta ezeket az amúgy is nagyon nyilvánvaló gondolatokat »A férjednek van pénze, hogy kifizesse ennek a Godwin-nak az adósságait, aki csak kiszipolyozza és akinek a felesége hálából fütyül ránk; van pénze arra is, hogy kifizesse mindenféle firkász helyett a büntetéseket, de arra már nincs, hogy ruhát és kalapot vásároljon a feleségének. Ha nem tartja természetesnek, hogy egy csinos fiatal asszony tetszeni akar, akkor vagy buta vagy quaker. És ha nem öltözködsz rendszeren most, tizennyolc éves korodban, akkor ugyan mikor tennéd?«

Eliza nagyon szívesen fogadott egy Ryan nevű örnagyot, akivel Shelley-ék Írországban ismerkedtek meg, majd Londonban megint találkoztak vele s aki ugyancsak azon a véleményen volt, hogy az olyan elragadó asszonynak, mint Harriet, joga volna az igazi kedvteléseinek jobban megfelelő

életre. Harriet ezt szívesen hajlandó volt elhinni. Ez az egész latin tanulás és filozofálás nagy meg-erőltetés volt számára. Különösebb szenvedés nélkül vállalta a dolgot, mert szerette és csodálta a férjét. De mégis csak akkor talált vissza igazi természetéhez, amikor megint betért az üzletekbe és hozzákezdett a vásárlásokhoz, — különben ugyanez történt Shelley-vel Newton-éknál. A közvetlen és élénk öröm, amelyet Harriet ez utóbbi foglalatossága közben érzett, éles ellentétben állott a nem egészen fájdalommentes igyekezettel, amellyel a »leckéknek« feküdt neki.

Shelley azt hitte, hogy a londoni tartózkodás sokfajta kísértésében kell keresnie minden baj okát; eszébe jutott egy terv, ami egészen természetes az olyan szerelmeseknél, akik a szerelmi közösségben valami egyelőre még homályos zavart éreznek: visszatérni azokra a helyekre, ahol szerelmük a legmagasabban lobogott. Harriet sokat vitatott fogata előállt; Shelley ötszáz fontsterlinget kért kölcsön valahonnan, amelynek ellenében kétezer fontsterlinges kötelezvényt adott öröksége terhére, aztán Eliza kíséretében elindultak a zarándokútra, Keswick-be és Edinburgh-ba.

A változatos és élénk utazás sok mindent elfelejtetett velük s nagyon boldogan tértek vissza Londonba; de alighogy megérkeztek, ismét feltámadtak a régi nézeteltérések. Harriet és Eliza újból bejelentették igényüket a szép lakásra, ele-

gáns életre, ruhákra és a kellemes társasági életre. Shelley még maguknál e dolgoknál is jobban megvetette azt a gondolatot, hogy felesége egyáltalában meg tudja kívánni mindezt. Még mindig elég erős szerelmén villámszerűen cikáztak át a megvetés első jelei.

Hogg meglátogatta őket; úgy találta, hogy Harriet teljesen kiheverte már a gyermekágyat s csinosabb és rózsásabb, mint valaha. Most már azonban nem ajánlotta fel, hogy felolvassa neki Idomeneus bölcs tanácsait; inkább arra kérte, hogy kísérje el a legfelkapottabb divatszalonba. Ott aztán eltűnt, Hogg-ot meg kint hagyta a járdán. A fiatalember úgy találta, hogy Harriet unalmas lett s miután a férfiak nem nagyon elnézőek az olyan asszony iránt, aki visszautasította őket, Shelley előtt sem titkolta meggyőződését, aki viszont ugyancsak rosszul rejtegette halk türelmetlenségét. A Shelley-házasság így aztán elérkezett ahhoz a veszedelmes szakaszhoz, amikor a házasfelek egy harmadiknak tesznek bizalmas vallomást.

*

Amikor Madame de Boinville meghívta Shelley-t és Hogg-ot, hogy néhány napot töltsenek vele vidéken, mind a ketten örömmel fogadták el a meghívást. Ott találták különben leányát, Cornéliát, aki művelt, szép és kissé mélabús asszony

volt, és nővérét, Mrs Newton-t. Shelley csakhamar fellelte a hajdani esték elragadó hangulatát. Madame de Boinville-t »Meimune«-nak nevezte el, mert olyan volt, mint kedvenc költeményének hősnője,

*Mint egy kisasszonyé, oly ifjú volt az arca
Bár ősz fürtök fogták keretbe.*

A szép Cornélia olaszul tanította őket s Madame de Boinville tiszta hangján a francia filozófusok elnéző tételeit fejtegette.

»Örülj és szerezz örömet, anélkül, hogy bárki-nek is fájdalmat okoznál, — ez az egész erkölcsi törvény«; Chamfort-nak ez a mondása — Madame de Boinville-nek különben kedvenc témája volt, — voltaképpen felháborodást kellett volna hogy ébresszen Shelley-ben. Hiszen még a szegény Harriet sem mondott soha olyat, ami ennyire ellentétes lett volna az erénnyel. De ő nyilván sokkal rosszabbul fejezte volna ki magát.

Shelley számára Bracknell-ben még a leggyerekesebb tréfálgozás is kellemes volt, mert hiszen a legjelentéktelenebb játékot is átfűtötte a szellem ereje. Cornélia reggeli ébredésekor rendszerint elolvasott s olykor kívülről is megtanult egy-egy Petrarca-sonettet. Ezen a szonetten napközben eltöprengett, valósággal élt belőle. Amikor Hogg és Shelley jóreggelt kívántak, egyben megkérdezték tőle, hogy mi volt a mai szonett. Néha sokkal jobban elérzékenyítette a költemény, mint-

sem hogy el tudta volna viselni, hogy saját hangjával mondja el újból: ilyenkor felütötte a kis zsebkiadású Petrarca-t, amelyet mindig magával hordott s ujjával mutatta meg a szóbanforgó helyet.

Aztán a két fiatalember között sétálva a kerti utakon, ékesszóló egyszerűséggel fejtegette a szerelmes szöveget.

— Nagyon jólesik, — mondotta — ha az ember a napot egy ilyen kis gyengédséggel kezdi, amely minden cselekvésünket egészen estig valóssággal illatossá teszi.

Ezek a séták és a beszélgetések ama kisszámú tárgyacról, amelyek Shelley számára egyedül voltak valóságosak s egyben fontosak is, ez a ház, amely egyszerre gazdag és egyszerű volt s amelynek tökéletessége elragadta, anélkül hogy luxusa megriasztotta volna — mindez Bracknell-t Shelley számára a nyugalom és enyhülés helyévé tette. Utóbb Harriet-et is meghívták; Madame de Boynville jóindulatúan és elnéző leereszkedéssel fogadta. »Nagyon helyes kis teremtés«, — mondotta Hoggnak — »egy kissé túl világiásnak látom őt a mi drága és egyszerű sztoikusunk számára, de hiszen még csak tizennyolc éves, úgy-e?«

Harriet, sajnos, nagyon jól megérezte, hogy nem kezelik egyenrangú barátként; észrevette, hogy Shelley-nek nagyobb élvezetet szerez, ha Petrarca-t olvashatja Cornéliá-*val*, mint ha fele-

ségével vitatná meg, hogy milyen módon emelhetnék életszínvonalukat; ellenhatásképpen gúnyolódó és érzéketlen lett e környezettel szemben, amelyről zavarosan úgy érezte, hogy a jóindulat álarca alatt voltaképpen ellenséges hozzá. Az ünnepélyes pillanatokban, amikor a többiek az emberiség felszabadulásáról s az erényről beszéltek, Shelley észrevette, hogy felesége csúfolódó mosolyt vált Hogg-al és Peacock-al, egy új és kételkedő barátjukkal, akit nemrégiben fedeztek fel. Shelley elviselte Hogg iróniáját: feleségének iróniája felingerelte. Hogg szelleme végül is az övétől teljességgel különböző világegyetem volt s ezt a különbözőséget elfogadta. De Harriet szelleme az ő műve; ő alakította, irányította, művelte s megszokta, hogy visszhangszerűen feleljen rá. Amikor egyszerre felfedezte, hogy ez a másik énje leszakadt róla s ha hallgatja, néha elmosolyodik, egyszerre halálosan elszomorodott.

Semmi a világon nem teszi látszatra oly korlátolttá az embert, mint a be nem vallott féltékenység. Ahelyett, hogy nyíltan támadnók meg az ellenséget, ami ebben az esetben természetes, sőt bizonyára nagyon hatékony dolog lenne, ártatlan szavakat és mindennapi tetteket csípősen bírálgatunk s — elég ügyetlenül — egy lendületes és jogos érzésnek az elviselhetetlen kicsinyesség látszatát adjuk. Harriet Bracknell-ben mindent rossznak talált, mert — teljes joggal — féltékeny volt Cornélia

Turner-re, Shelley azonban e csúfolódó pillantások és ízetlen csipkelődések okát hihetetlen gyermekességében kereste s meglehetősen megvető hidegséggel kezdte kezelni.

Harriet azonban csupa gögből nemsokára még jobban kihangsúlyozta ezt a viselkedést. »Elizának igaza van«, — gondolta — »Shelley önző és csodálatraméltónak tartja magát. Azért, mert ő szereti ezt a visszavonult életet, a sok haszontalan fecsegést és ezeket az olasz verseket, rám is akarja tukmálni... De milyen joron tiltja meg, hogy egyéni ízlésem legyen? ... Miért becsülésre méltóbb egy ilyen Petrarca-t olvasó Cornélia élete, mint az enyém? ... Ezek az asszonyok, akiket úgy csodál, nem olyan fiatalok és nem olyan szépek, mint én ... Hamar visszasírna ...«

Közölte a társasággal, hogy vissza akar térni Londonba Elizához. A kötelező udvariasságon túl nem nagyon tartóztatták. »Szegény Shelley«, — gondolták a Boynville-hölgyek (épp úgy, mint valamikor a Godwin-kisasszonyok) — »szegény Shelley, bizony, nem azt az asszonyt kapta, akire szüksége volna.«

Így aztán Harriet megszokta, hogy férjét egyedül hagyja Bracknell-ben, ő meg elég hosszú időre magára maradjon Londonban Elizával. Készséges barátok nemsokára közölték Shelley-vel, hogy Harriet-et gyakran látják Ryan őrnagy társaságában.

Amióta *házas*, volt, most jutott eszébe először, hogy a hűtlenség fogalmát egyáltalában kapcsolatba lehet hozni házasságával. Ezt a tárgykört elméletben mindig nagy megvetéssel kezelte. Mikor élesen átszaladt rajta a gondolat, hogy Harriet és ő esetleg szereplői lehetnek az ilyesminek, olyan fájdalmat érzett, mint még soha.

Az esze ugyan azt mondotta, hogy voltaképpen boldognak kellene lennie, hogy végre megszabadult ettől a közepszerű asszonytól. Ha egyáltalában szerelmes volt e pillanatban, vájjon nem inkább az elragadó Cornélia Turner felé fordult-e ez a szerelem, mint Harriet-hez, akinek civakodó póriasága Bracknell-ben annyira ingerelte? És ha már nem szereti, nem a szakítás lenne-e a legegyszerűbb megoldás? Nem hirdette-e mindig, hogy azon a napon, amikor a szerelem kialszik, mindkét házasság fél visszanyeri szabadságát? Most azonban hiába ismételte el magának ezeket a nyilvánvaló igazságokat. Riadtan fedezte fel, hogy Harriet Westbrook és Percy Shelley nem volt többé két külön életet élő és szabad lény. Úgy látszott, hogy az emlékek, csókok és szenvedések valami láthatatlan testi hálóba burkolták őket, amely fájdalmasan állt ellent mindenfajta kiszabadulási igyekezetnek.

Londonba sietett — védekezésre és önvádra készen. De Harriet valósággal belemerevedett a rideg, ironikus viselkedésbe s ez lehetetlenné tett

minden mélyebb magyarázatot. Ez a változás teljességgel érthetetlen volt.

Ez a három hónappal ezelőtt oly szelíd és engedékeny gyermek most száraz és fennhéjázó lett. Shelley a gőg kemény burka alatt néhány pillanatra felfedezni vélte a régi Harriet felvillanó képét, de mihelyt gyöngédebb szóval fordult hozzá, megint csak páncélos fagyosságba ütközött.

Találomra csavargott órákon keresztül Londonban. »Milyen bolond voltam ...« — gondolta magában. — »Minden időkre összekötöztem magam egy olyan asszonnyal, aki nem szeret s aki sohasem szeretett... Most már világos, hogy csak a pénzért és a rangomért jött hozzám... Úgy látja, hogy csalódott reményeiben s most megfizeteti velem kellemetlenségeit...« Undorral ismételte: »Olyan a szíve, mint egy jégtömb ... mint egy jégtömb.«

Talán megint egymásra találtak volna, ha magukra maradnak, de Eliza ellenséges merevségében és félelmetesen mindig ott állt közöttük — a lovagias Ryan őrnagy pedig a háttérben tartózkodva mindig hajlandó volt részvétet érezni Harriet iránt az elveiben megcsontosodott férj igazságtalanságai miatt.

Többnapos harc után Shelley lángolása egyszerre alábbhagyott. Voltak olyan erkölcsi jellegű nekilendülései, amikor semmi sem volt lehetetlen számára. De ugyanúgy, mint ezelőtt Oxford-ban, a hosszú séták után, most is legyőzhetetlen tompa-

ság szállta meg, idegereje haldokló lánghoz hasonlított, amely még egyszer hatalmas fénnel sugárzik szét, aztán végkép kialszik.

Amikor látta, hogy Harriet érzéketlen marad, végkép lemondott a reményről, hogy házasságának akárcsak roncsait is megmentheti s bejelentette Bracknell-ben, hogy egy hónapra odautazik — egyedül. Teljes bizonyossággal tudta, hogy ilyen hosszú távollét után a förtelmes környezet végkép elrontja az asszonyt. Tudta, hogy a bájos bracknell-i közjáték után katasztrófa következik, de túlságosan fáradt volt ahhoz, hogy tovább folytassa a küzdelmet.

»Nem vagyok más«, — mondotta — »csak egy bogár, amely egy kicsit még feléled és játszik a napsugárban; a közelgő felhő megint mindörökre visszakerget a pokolba és a fagyba.« Mélabúsan mondotta el Burns versét:

*A boldogság kis vadvirág,
Ha letörted, már meg is ölted...
Vagy hópehely, mely a tóra hullva
Még utoljára felfehérlik.*

Úgy érezte, hogy Harriet, a kislánya és Eliza, mint az élő és *lázadó anyag* nehéz tömbjei zuhantak be gondolatának kristálycsarnokaiba. Gondolatainak összefogott erejével hiába próbálta elhajszolni őket; a nyomasztó valóság pozdorjává törte könnyű fegyvereit.

Az istennő másodszor is testet ölt

Voltak napok, amikor Shelley tizennyolc éves feleségének csinos, gyermekded arcára gondolt s azt hitte, hogy talán még lehetséges lesz mindent elfelejteni, mindent jóvátenni. Egy mélabús versben megkísérelte, hogy elmondja Harriet-nek: milyen kemény csapás volt számára, aki szemének forró napfényében élt, hogy már csak jeges megvetéssel találkozott. Meghatotta-e ez a vers Harriet-et? Shelley nem tudta; az asszony egyre inkább bezárkózott valami ellenséges titkolódzásba. Férje többízben magára hagyta; nyilván megtorlásképpen épp abban a pillanatban, amikor Shelley visszaérkezett Londonba, kislányával Bath-ba ment.

Szükség is volt rá, hogy Shelley hosszabb ideig tartózkodjék a fővárosban. Eljött a nap, amikor nagykorú lett, de ügyei továbbra is egyhelyben vesztegeltek. Ügyvédje szerint attól kellett tartania, hogy a család pert indít ellene, s meg akarja fosztani a hitbizománytól. Bár 6 maga is fülíg volt az adósságban, továbbra is makacsul ragaszkodott hozzá, hogy mások terhein könnyítsen. Godwin ifjúsági könyvkiadója süllyedőben volt s a tanítvány számára fájdalmas volt a látvány, amelyet

a jognak ez az öreg harcosa nyújtott, aki lassan felörlődött és elkomorodott a pénzgondok közepette. De megmentéséhez háromezer fontra lett volna szükség; ez pedig nagy összeg volt.

Amióta a mentési terv szóba került, Godwin ismét fokozódó érdeklődéssel fordult Shelley felé. Miután »legényember« módjára élt Londonban, és »jobbik fele« bizonytalan időtartamú nyaralásra utazott, meghívta, hogy esténként vacsorázzon náluk a Skinner-Street-en.

Shelley annál szívesebben fogadta el a meghívást, mert már előre örült, hogy viszontlátja a fiatal lányokat; Godwin bejelentette, hogy egygel többet fog találni, mert Mary végre visszatért Skóciából. Nagyon szép képet festett róla: tizenhét éves, élénk, cselekvőkedvű szellem, csupa tudásvágy és legyőzhetetlen kitartás. Már Fanny és Jane is úgy írták le, mint aki legalább olyan okos, mint amilyen szép; anyját, Mary Woolstonecraft-ot Shelley mindig csodálta. Mélyen felindult a gondolatra, hogy nemsokára találkozik az ismeretlen lánnyal.

Shelley csak úgy tudott boldog lenni, ha szép arcban testesíthette meg ama titokzatos és áldásos Erőket, amelyek — úgy hitte — a világegyetemben szerteszórva tevékenykednek; az ő számára a szerelem szenvedélyes csodálat volt, a teljes hit aktusa, rendkívüli és tökéletes keveréke érzékiségnek és szellemiségnek.

Ha Mary-vel nem találkozik vagy ha csalódott volna benne, akkor az érzés, amely mintegy bizonytalanul szálldosott a boldogtalan Shelley körül, talán Fanny-ra, esetleg Jane-ra vetődik, — de Mary éppen olyan volt, mint amilyennek elképzelte.

Finom és sápadt arca csupa tisztaság volt, szőke haját fonatokban viselte, a homloka magas, mogyorószínű szemének pillantása szelíd volt és komoly. Arckifejezésének fájdalmas okossága, bátorsága és büszkesége Shelley-ben tüstént felébresztette ugyanazt a lelkesedést, amelyet Homeros vagy Plutarchos olvasása közben érzett. Valami hősiességet vélt felfedezni e gyengéd gyermekben s a világon semmi úgy meg nem ragadta, mint a hősiesség és nőiesség keveréke.

»Milyen komoly, milyen érzékeny!« — gondolta magában, miközben elragadtatva hallgatta ezt a fiatalosan csengő hangot. Egy szép és gondolkozó leány, aki abban a korban van, amikor az érett asszony bája még egyesül az ephebos izzó szellemi érdeklődésével, — az ilyen teremtés Shelley számára mindig a legnemesebb műremek értékével ért fel. Egyszerre megszállta a vágy, hogy fivér módjára átfogja e karcsú vállakat s hogy valami légiés metafizika meglepő galoppjával egyszerre felcsillogtassa ezeket a vágyódó szemeket. Harriet Westbrook ezt az ideált csak tökéletlenül valósította meg. Shelley egy pillanatig az remélhette, hogy felleli benne a szépség és értelem ama elra-

gado szövetségét, amelyet annyira tudott volna szeretni. De Harriet nem állta meg az idő nehéz próbáját. Alapjában véve hiányzott belőle a komolyság; még olyankor is, amikor azt színlelte, hogy érdeklődik a szellemi dolgok iránt, üres pillantása elárulta közömbösségét. Ezenfelül kacér volt, felületes, ügyesen bánt a kis asszonyi ravaszságokkal, — mindez egymagában elég lett volna ahhoz, hogy Shelley-t jéggé dermessze.

Ez a mogyorószínszemű Mary finom volt és szilárd, mint egy vívótőr. A »Political Justice« írója nevelte s szelleme — úgy látszott — ment volt mindenfajta asszonyi babonától, — hangjának kissé kiélezett szabatosága nagyon bájos módon hangsúlyozta gondolatainak elegáns pontosságát. Shelley esténként, mikor ott vacsorázott a skinner-street-i kis házban, órákat töltött azzal, hogy Mary-t figyelje. Úgy tett, mintha Godwint hallgatná, aki üzleti ügyeinek sajnálatos állapotáról beszélt és az angol költségvetést vagy a sajtótörvényt fejtegette, de szemei szüntelenül elkalandoztak.

Mary-ben is minden kész volt arra, hogy belésszeressen. A romantikus előkészítésről gondoskodtak nővérei, akik egy hónap óta minden levelükben másról sem beszéltek, mint a szép költőről. De ezek a Shelley-re vonatkozó leírások még mindig mögötte maradtak a valóságnak.

Mary tüstént észrevette, hogy vonzódik hozzá. Bár sohasem panaszkodott, érezte szomorúságát.

egy este, mikor egyedül maradtak a szobában, ahol Mary Woolstonecraft képe függött a falon, Mary elmondotta neki saját bánatait. Imádta apját, de gyűlölte Mrs Godwin-t. Miatta lett ellen-szenves számára a skinner street-i ház. Csak anyja sírja mellett érezte, hogy egy kicsit vigyáznak rá. Mindennap kijárt ide, a sír mellett olvasgatott és gondolkodott. A mélyen megindult Shelley engedélyt kért, hogy elkísérhesse.

Öt év elmúltával íme megint egy komoly és szenvedélyes szűz mellett ült a temetőben. Az Isten-ség megint egy asszony álruháját öltötte magára. De ő, Shelley nem volt többé szabad. Úgy érezte, hogy valami mindent lebíró erő sodorja a lány felé. Szerette volna megfogni a kezét, birtokba venni tökéletes metszésű, finomívű száját; tudta, hogy Mary minderre épp úgy vágyik, mint ő s el kellett fordítaniok egymástól az arcukat. De ugyan mit nyújthat ő? Hiszen nős. A házasság persze nem több megegyezésnél s ha nem szeret többé, máris szabad. Sohasem ígért mást Harriet-nek; különben is Ryan őrnagy szeretőjének tartotta s lelki-ismereti kötöttségei nem voltak. De a házassága jogilag felbonthatatlan, így hát mit adhat Mary-nek? Tukmálja rá a megbélyegzett nő sorsát, amit annak idején első szerelmére nem mert rákényszeríteni?

A viszonzott szerelem azonban — még ha reménytelen is volt — mégis csak többet ért, mint

a kétség és a lelki magányosság. Elhatározta, hogy megmondja Mary-nek az igazságot a házasságáról. A házastársi szerelem még haldoklásában is hosszú ideig a hallgatás páncéljába bújva védekezik a világ csapásai ellen, — de végre eljön a pillanat, amikor a férfi fájó gyönyörrel tárja fel sebeit. Shelley úgy írta le Harriet-et, mint aminőnek most látta s talán önkéntelen átcsoportosítással szellemi természetű okokkal magyarázta csalódását. Szüksége volt olyan élettársra, aki érzi a költészetet és érti a filozófiát; Harriet nem volt alkalmas sem egyikre, sem másikra. Keserű örömet szerzett neki, hogy ócsárolhatja azt, amit elvesztett.

Odaadta Mary-nek a »Queen Mab« egy példányát. A kötetet Harriet-nek ajánlotta, mint »e versek ébresztőjének«. A nyomtatott ajánlás alá ezt írta: *»Slobendorf gróf ott tartott, hogy feleségül akart venni egy asszonyt, akít csak a vagyona csábított s aki önzését azzal bizonyította be, hogy a börtönben magára hagyta«.*

Mary, amikor egyedül volt a szobájában, ezt írta a szöveg alá: »Ez a könyv szent lesz számomra; senki élő rajtam kívül nem fogja kinyitni, hogy azt írhattam belé, amit akarok. De mit írok bele? Hogy jobban szeretem a szerzőjét, mint ahogyan szóval ki lehet fejezni s hogy minden csak elválaszt tőle, egyetlen legdrágább szerelmemtől? E szerelem miatt, amelyet megfogadtunk egymásnak, nem

lehetek a tied, nem lehetek másé, de a tied vagyok, csak a tied ...

*A néma csókban, pillantásban és mosolyban,
Mit a többiek soha meg nem látnak...*

Felajánlottam magam neked és az adomány szent...«

De ezeket a pillantásokat, amelyeket senki nem lát, e mosolyokat, amiket senki meg nem ért, — Godwin meglátta és megértette. Nyugtalanítónak találta leánya titkos kapcsolatait egy nő emberrel. Leírta előtte a veszélyt s arra kérte, hogy ne találkozzék többé Shelley-vel. Ugyanilyen értelemben írt Shelley-nek is; azt tanácsolta, hogy béküljön ki a feleségével s megkérte, hogy amíg a szenvedélyek le nem csillapodnak, ne látogasson el a Skinner-Streetre.

Ez a nyilván jószándékú tilalom olyan eseményeket robbantott ki, amelyek különben talán késtek volna. A lángolóan szerelmes Shelley-t megfosztották Mary-től s most elhatározta, hogy végez mindennel. Semmiféle lelkiismeretfurdalása nem volt Harriet-tel szemben, akiről — Peacock és Hogg, a két pártatlan tanú bizonykodása ellenére — makacsul azt hitte, hogy bűnös. »Semmi más nem érdekli őt« — gondolta — »csak a pénz... Ebből a szempontból biztosítani fogom sorsát s nagyon boldog lesz, hogy végre visszanyerte szabadságát.« Londonba hívta Harriet-et, hogy kö-

zölje vele szándékait. Harriet eljött; terhességének negyedik hónapjában volt és nagyon szenvedett. Amikor férje jóságos nyugalommal közölte vele elhatározását, hogy jövő életét nélküle akarja élni s elmegy egy másik asszonnyal, de különben legjobb barátja marad, Harriet súlyosan megbetegedett.

Shelley olyan áldozatkészséggel ápolta, ami csak még boldogtalanabbá tette; mihelyt Harriet jobban lett, Shelley újból rákezdt hajthatatlan okoskodásaira: »A nemek egyesülése csak addig szent, amíg a házastársak boldogságát szolgálja s természetesen abban a pillanatban véget ér, amikor hátrányai túlsúlyra jutnak előnyeivel szemben. Az állhatatosság önmagában egyáltalán nem erény, sőt ellenkezőleg: részese lesz a bűnnek abban a mértékben, ahogyan eltűri a kiválasztott szerelmi tárgy gyakran igen jelentős hibáit...«

Amikor így kifeszítette Harriet körül ezeket az átlátszó és elszakíthatatlan hálókat, az asszony érezte, hogy elveszett. Mint régen, amikor vallásos meggyőződését igyekezett megvédeni, most is kénytelen volt felismerni, hogy menthetetlenül sarokba szorították. Jól tudta, hogy igenis van válasz minderre, hogy ez a roppant fájdalom, szorongás, a szerelemnek és borzongásnak ez a keveréke mind-mind keresi önmaga kifejezését s meg is találná, ha szelleme világosabb volna, de nem lelte meg a szavakat, amelyek kimondásra vártak.

Olyan álomszerű volt az egész, mintha láthatatlan falak között viaskodna.

Legalább azzal könnyített a szívéen, hogy szörnyű dührohamokban tört ki Mary ellen, ő agyalt ki mindent, ő szakította el Shelley-t a feleségétől azzal, hogy ravaszul számolva romantikus kedvteléseivel, elcsalta a temetői találkozókra, amelyek annyira megfeleltek hajlamainak. Gyalázatos módon komédiát játszott anyja emlékével.

Mary viszont minden szánalom nélkül gondolt Harriet-re, akiről nagyon visszataszító képet alkotott magának. Az olyan asszony, aki abban a boldogságban részesült, hogy Shelley-t kapta férjül s nem tudta boldoggá tenni, — az ilyen asszony csak önző, felületes és középszerű lehet. Tudta, hogy Shelley igen nagylelkűen bánt vele, nagyobb ajándékozásra készült s utasította bankárját, hogy járadékának legnagyobb részét Harriettnek fizesse ki, — ez megnyugtatta lelkiismeretét. »Megkapja a pénzt, biztos nagyon elégedett lesz« — mondotta megvetéssel.

Shelley ideges és ingerlékeny volt. Valami érzelmi forradalom szembeállította benne az egymásnak ellentmondó érzelmeket. Ha azt látta, hogy Harriet megható és ügyetlenül kifejezett kétségbeesési rohamokat kap, nem tudta elfelejteni a múltat, amely valamikor nagyon kedves volt. De amikor újból találkozott Maryvel, imádnia kellett a belőle kisugárzó komoly bájt. Hogy leg-

alább néhány órára nyugta legyen, egyre nagyobb adagokban kezdett szedni laudanumot. Egyszer megmutatta az üveget Peacock barátjának és így szólt: »Ettől már soha többé meg nem válok«. Aztán hozzátette: »Szüntelenül elismétlem magamban a sorokat, amelyeket ön fordított le Sophoklesből:

Meg se születni, vájjon

Mi lehet ennél jobb?

A másik pedig

Az ember számára csak ez lehet:

Menj innen vissza, tüstént, sietvén

M Á S O D I K K Ö N Y V

I.

Hat hétig úton

Shelley reggel négyre rendelte meg a postakocsit s egész éjszaka őrt állt Godwin-ék háza előtt. A csillagok és a lámpák fénye végre halványulni kezdett. Mary utazóruhában óvatosan és zajtalanul kinyitotta a kaput. Jane Clairmont, aki az utolsó pillanatban határozta el, hogy elkíséri nővérét, szorgos sugdolódzás közben a csomagokkal bajlódott.

A hosszú kocsizás nagyon kimerítette Mary-t, de Shelley sehol sem mert megállni attól való félelmében, hogy Godwin a sarkukban van. Végre délután négy felé megérkeztek Dover-ba s a vámhivatalnokokkal és tengerészekkel folytatott hosszas tárgyalások után találtak is egy kis járművet, amelynek kormányosa hajlandó volt átvinni őket Calais-ba.

Szép volt az este A nagy, fehér parti sziklák lassan-lassan eltávolodtak; a szökevények bizton-

ságban érezték magukat. Friss szellő indult meg a partok felől s csakhamar erős szellé növekedett. Mary nagyon rosszul lett s az egész éjszakát Shelley térdein elnyúlva töltötte, aki hasonlóképpen nem nagyon jól érezte magát, de igyekezett Mary-t bátorítani. A hold lassanként lecsúszott a látóhatár alá; aztán, amikor besötétedett, nagy vihar tört ki s a villámok gyors ütésekkel korbácsolták a feketén tajtékzó tengert. Végre hajnalodni kezdett, a vihar elült, a szél ereje is alábbhagyott s Franciaország felett feljött a nap.

Calais uccáin a nyüzsgő kikötői élet, az idegen nyelv, a hajósok és asszonyok festői viselete kissé felrázta Mary-t kábultságából. A fogadóban töltötték az egész napot, mert csomagjaikra kellett várniok, amelyeket a doveri postahajóval küldtek el. A csomaggal együtt megérkezett Mrs Godwin is zöld szemüvege kíséretében. A kövér hölgy azt remélte, hogy legalább Jane-t rábírhatja majd a Skinner-Street-re való visszatérésre; de Shelley ékesszólása erősebb volt s Mrs Godwin egyedül utazott haza. Reggel hat órakor a szökevények háromlovas kocsiban elhagyták Calais-t. Útjuk legközelebbi célja Boulogne volt.

Úgy tervezték, hogy Svájcba mennek, de már Párizsban kiürült az erszényük. Ajánlólevelet kap-

tak egy Tavernier nevű francia ügynökhöz, aki állítólag majd pénzt szerez számukra. Reggelire hívták az egyik vendéglőbe s telivér hülyének kezdtek tartani, mert Tavernier úr láthatóan semroikép sem tudta megérteni, hogy a hosszú és izgatott fiatalúr meg a két fiatal hölgy utazása elkerülhetetlenül szükséges volt.

Shelley-nek zálogba kellett tennie az óráját és a láncát; nyolc napóleont kapott értük. Két hétre elegendő enivalójuk így hát lett volna s most már nyugodt lélekkel indultak el felfedező útjaikra, a Louvre-ba, a boulevard-okra, a Notre-Dame-ba. Később azonban inkább otthon maradtak a vendégfogadóban s ismét elmerültek Mary Woolstonecraft műveinek és Byron verseinek olvasásában,

Tavernier, aki alapjában véve jó fiú volt, egy hét múlva hajlandónak mutatkozott arra, hogy ezerkétszáz frankot kölcsönözzön. Ebből persze nem telt volna ki a postakocsi, elhatározták tehát, hogy gyalog indulnak el s Mary-nek vásárolnak egy szamarat. Shelley kiment az állatvásárra s egy egészen kicsi számárral tért vissza. Másnap reggel a három utast kocsi vitte a charenton-i vámig; a kis szamar a kocsi után baktatott.

1814-ben a francia országutak nem voltak nagyon biztonságosak. A hadseregek éppen akkor szóródtak szét; katonákból alakult rablóbandák fosztogatták az utasokat. A mezei munkások elámulva nézték a különös karavánt, amely két

feketeselyemruhas, csinos lányból, egy hullámos-hajú ifjúból és egy nevetségesen apró számárból állt.

Néhány kilométer után a kis számár annyira kimerült, hogy Shelley és Jane kénytelenek voltak vinni, különben nem tudták volna végigjárni a kijelölt útszakaszt. A faluban, ahol az éjszakát töltötték, a kis számarat eladták egy parasztnak s helyette egy öszvért vásároltak.

A háború körös-körül elpusztított mindent, a falvak fele romhalmaz volt, a házakról hiányzott a tető, tűztől üszkösek voltak a gerendák; mikor a majorostól tejet kértek, az a kozákokat kezdte átkozni, akik elhajtották a teheneit.

A nyomorúságos csapszékekben oly piszkosak voltak az ágyak, hogy Mary és Jane nem mertek lefeküdni; a sötétben óriási patkányok surrantak el mellettük. Az éjszakákat inkább a tanyák konyháin töltötték. A nagy, nyitott tűzhelytől vastag és nyomasztó lett a levegő; gereksírás s régi fa recsegése szövődött bele a szunnyadók álomképeibe; Mary szorongva gondolt apjára — vájjon nem fogja-e nagyon lesújtani a bánat szökése miatt; Shelley Harriet sorsa felett töprengett.

Troyes-ból hosszú levelet írt neki s felszólította, hogy jöjjön el hozzájuk Svájcba. Ott fog majd lakni a közelükben s így legalább biztos lehet benne, hogy önzetlen barát áll mellette. Egészen magától értetődő hangon írt Harriet-nek Mary

egészségi állapotáról: ezt a közvetlenséget természetes dolognak tartotta s egy percig sem kételkedett benne, hogy felesége nemsokára megérkezik. »A világ« talán erkölcstelennek tartja majd ezt az együttélést, de ugyan mit számít a világ véleménye? Az ember inkább hallgasson a részvét és gyengédség hangjára, mint az érzelmi alapot nélkülöző előítéletekre. Harriet nem felelt.

Pontarlier-n és Neuchâtel-en át érkeztek a vierwaldstätti tóhoz. Shelley Brunnen-ben a Teli-kápolna közelében akart letelepedni, amelyet a szabadság védelmezője emlékének szenteltek. Brunnen-ben egyetlen kibérelhető épület volt, egy régi, elhagyatott, düledező kastély; itt kibéreltek két szobát egy félévre s ágyakat, székeket, szekrényeket és egy kályhát vásároltak. A pap és az orvos meglátogatták a kastély új lakóit; Shelley még az első napon hozzákezdett egy nagy regényhez, amelynek ezt a címet adta: »A gyilkosok«; egy szóval ez végleges letelepedés volt.

Azonban ... az új kályha nem szelelt és Shelley, akinek keze nem szokta meg az ilyen munkát, reménytelen igyekvéssel, de eredménytelenül próbálta megjavítani. A szoba jéghideg lett és teli volt füsttel. Kinn az eső csapkodta az ablakokat. A három száműzött gyermek nagyon egyedül érezte magát. Az angol házakról beszélgettek, amelyek oly kényelmesek és barátságosak; a meleg, illatos angol teáról; Anglia ködös, enyhésínű egé-

ről; az angolokról, e nyugodt és jóindulatú emberekről, akik az ő nyelvükön beszéltek s ki tudták mondani a nevüket; az angol uzsorásokról, akik minden mohóságuk mellett is nagyon előzékenyek voltak. Shelley megolvasta a közös pénztárt; még huszonnyolc fontjuk volt. Mindhármukban nagyra nőtt a vágyódás, amelynek Shelley végül is ezzel adott kifejezést: »Visszafordulni!«

Alighogy kimondta ezt, máris elhatározás lett belőle s most már mindhárman jól érezték magukat.

— Mégis csak furcsa, — mondotta Jane — hogy éppen negyvennyolc órát töltöttünk el ezekben a szobákban, amelyeket egy félévre vettünk ki és a saját pénzünkből bútoroztunk be. Amikor eltűntek előlünk a doveri part sziklái, azt hittem, hogy soha többé viszont nem látjuk őket s most...

Ez éjfél tájban történt. Másnap reggel, zuhogó esőben hajóra szálltak s Luzernbe mentek; a brunneni pap nagyon elcsodálkozott, mikor értesült elutazásukról.

Luzern-bői teherhajóval érkeztek Baselba, majd Köln-be. Az idő szépre fordult. Esténként a csillagok fénye alatt a legénység érzélgős német dalokat énekelt. Shelley a regényén dolgozott; Mary és Jane is belekezdtek egy-egy regény írásába s a romkoronázta dombok ezer nagyszerű színhellyel szolgálták a romantikus hősök kalandjai számára. Aztán a hollandi postakocsi csatornákból, szélmalombokból és faházakból álló kényelmes és nyugodt

tájon vitte őket keresztül. Rotterdamba érkezve, egyetlen fillérjük sem volt. Egy hajóskapitány hosszú tárgyalás után végül is hajlandó volt felvenni őket a hajójára. A tenger épp oly rosszkedvűen viselkedett, mint elutazásuk napján. Shelley az átkelés egész ideje alatt elkeseredetten vitakozott egyik maradi gondolkozású útitársukkal a rabszolgaság kérdéséről. Mary és Jane lobogó lelkesedéssel támogatták őt a vitában. Sejtelmük sem volt róla, hogy másnap mit fognak enni; ezzel szemben tudták, hogy Percy zseni volt és hogy az embert tökéletessé lehet fejleszteni.

II.

A páriák

Londonba érkezve, Shelley még a kocsit sem tudta kifizetni, amellyel a poggyászukat szállították, így hát Mary, Jane és a kofferek kíséretében elhajtattott bankárjához, akitől megtudta, hogy Harriet az egész számlakövetelést már előre felvette. Mary és Jane nagyon felháborodtak erre a hírré. Most már csak egy lehetőség volt annak elkerülésére, hogy a dolog a rendőrőrszobán végződjék; fel kellett keresniök Harriet-et. Shelley tudta a lakáscímét s odahajtatott a kocsival.

Harriet először azt hitte, hogy férje visszatér hozzá; amikor megtudta, hogy vetélytársnője kinn várakozik, akkor viszont ő háborodott fel. Néhány fontot azért kölcsönadott Shelley-nek s a három utazó kibérelhetett néhány nyomorúságosan bútorozott szobát.

Helyzetük nagyon rossz volt. A Godwin-ház semmiképpen sem volt hajlandó visszafogadni a szökevényeket. Shelley azzal érvelt, hogy hiszen nem tett mást, csak a »Political Justice« alapelveit ültette át a valóságba; ezzel azonban csak annyit ért el, hogy a kitűnő mű szerzője még jobban haragudott rá. Az ő meggyőződése szerint a »Political Justice« elméleti könyv volt, amelynek tételei kitűnőek lehettek volna Utópiában (azonkívül, hogy hosszú idő telt el a könyv megírása óta), de hogy most őt, Godwin-t, Londonban, egy könyörtelenül ítélkező társadalom kellős közepében és saját házában megtámadják s leányával együtt kitegyék barátai gúnyolódásának, még hozzá tanainak ilyen eltorzított megvalósításával... nem, ezt soha meg nem bocsáthatja.

Shelley azonban ezelőtt igen nagy összegeket kért kölcsön, hogy továbbadja őket Mary apjának s mihelyt a végrehajtók értesültek hazatéréséről, kezdték nagyon elkéséríteni az életét. Godwin nemcsak hogy nem tudta visszafizetni ezeket a kölcsönöket, de még újabbakra lett volna szüksége. Ezek a pénzügyi kérdések akarata ellenére arra kényszerí-

tették, hogy továbbfolytassa a levelezést ezzel az erkölcsileg elzüllött és hitszegő fiatalemberrel. Lelkiismerete mindenestre nagyon szenvedett ettől, amint azt minden levelében hangoztatta.

Mary és Shelley nagyon elszomorodott a hajdan csodált ember álszentvolta láttára. »Ó, filozófia U — mondották és felsóhajtottak. Mrs Godwin viszont külön szemrehányásokat tett nekik azért, hogy az Ó leányát, Jane-t, elrontották s megtiltotta a szelíd Fanny-nek, hogy a három bűnöst meglátogassa. Egyszer ő maga is felkereste lányát, de amikor Shelley-vel találkozott a lépcsőn, félrefordította a fejét.

Harriet-tel néha könnyebb, néha nehezebb volt az érintkezés, ahogy épp a kedve fordult. Semmiben nem szenvedett szükségét, hiszen még maradt valami Shelley pénzéből, ezenfelül az öreg kávéstól is kapott járadékot, de teherben volt és nagyon boldogtalannak érezte magát. Egész napját azzal töltötte, hogy a szomszédoló kávéénikéknek elmondotta sorsát s leveleket írt Catherine Nugent barátnőjének, a dublini varrónőnek — olyan kifejezéseket használva, mint egy iskoláslány: *^Minden kornak megvan a gondja. Isten látja lelkem, nekem is megvan a magamé. A kis Ianíhe jól érzi magái. Nyolchónapos és hat fogócskája van. Igazán nem tudom, mihez kezdenék a drága gyermek meg a nővérem nélkül. Ez a világ a fájdalmas megpróbáltatások színhelye mindnyájunk szá-*

mára. Sose hittem volna, hogy azt kell végigszenvednem, amit végigszenvedtem. De az idő a legmélyebb sebeket is meggyógyítja s drága gyermekem érdekében remélem, hogy még sokáig élek. írjon gyakrabban, írja meg, hogy megy a sora. Ne csüggedjen el, ámbár alig látok lehetőséget a reményre, ha minden, ami valamikor erényes volt, bűnös lesz és megromlik. De úglátszik, ez a világ sora. Semmi sem biztos a földön. Feltételezem azonban, hogy van egy másik világ, ahol azok az emberek, akiknek itt lenn sokai kellett szenvedniök, boldogok lesznek. írja meg, hogy mi erről a véleménye. A nővérem itt van most nálam, szeretném, ha ismerné őt, úgy mint én. ő méltó a barátságára. Isten vele, drága barátnőm.»

Néha még reménykedett. Barátnői azzal hittették, hogy az ilyen szerelmeskedések nem tartanak sokáig s a férje előbb-utóbb visszajön. Ilyenkor jókedvű volt és barátságos leveleket irogatott Shelley-nek. Úgy képzelte, hogy Mary az oka minden bajnak, mindenféle örült históriával elcsavarta a fejét, pedig Shelley alapjában véve jószívű s nem fogja faképnél hagyni feleségét és két gyermekét.

Máskor meg levertségi és dührohamai voltak. Ilyenkor azon volt, hogy a gyűlölt pár életét még nehezebbé tegye, mint amilyen amúgy is volt: adósságokat csinált és a hitelezőket Shelley-hez küldte; mindenfelé azt híresztelte, hogy vadházasságban él a két Godwin-lánnyal; felkereste Godwin hitelezőit és könyörtelenségre uszította őket s

Mary, aki sohasem látta vetélytársnőjét, sóhajtván mondotta: »ez a szörnyeteg asszony!...«

Egyszer novemberben Harriet rosszul lett és nagyon betegnek érezte magát. Ha valami baja volt, első gondolatával férjénél keresett segítséget; éjnek idején elhivatta Shelley-t, aki tüstént megjelent. Nem akarta többé a szerető szerepét vállalni, de szívesen lett volna legáldozatkészebb barátja. Harriet nem értette a finom különbséget s túlságosan gyengéd lett, amikor megérezte Shelley aggódó részvétét. Ezt a gyengédséget azonban Shelley szelíd határozottsággal visszautasította.

November végén, nyolchónapos terhesség után Harriet-nek kisfia született. De a második gyermek nem békítette ki a házastársakat; Shelley nem volt benne biztos, hogy a gyermeknek ő az apja.

Mary-vel minden bajuk mellett is csodálatos boldogságban éltek. Hajlamaik mindenben egyeztek s az életet mindketten olyan egyetemnek látták, amelyen késő öreg koráig tanul az ember. Ugyanazokat a könyveket olvasták — igen gyakran fennhangon. Mary elkísérte őt az ügyvédekhez és a végrehajtókhoz. Ha a Serpentine partján azzal szórakozott, hogy papírhajócskákat eregessen, mint hajdan Oxford-ban, Mary ott ült mellette s izzó buzgalommal építette a hajóhadat.

Shelley irányítása mellett latinul és görögül kezdett tanulni. Mivel sokkal finomabb műveltsége volt, mint Harriet-nek, e tanulmányokban nem

látott — Harriet módjára — holmi unalmas játékot, hanem örömeinek kiteljesedését. A humanista műveltség legnagyobb varázsa, hogy humanizálja a szerelmet. Catullus, Theokritos és Petrarca összefogtak, hogy a szerelmesek csókjait még jobban megédesítsék. Amikor Shelley elnézte, hogyan dolgozik új élettársa, olyankor megcsodálta szellemének erejét s boldogságában úgy látta, hogy ez a szellem még nála is erősebb.

Csupán egyetlen könnyű felhő zavarta meg egük tisztaságát: Jane, vagy inkább Claire jelenléte, aki — miután megállapította, hogy a neve csúnya — új s véleménye szerint romantikusabb nevet választott. Ragyogó, bájos, de szinte betegesen ideges és fenyegetően érzékeny teremtés volt. Idegei számára szinte képzelni sem lehetett volna veszélyesebb állapotot, mint az együttélést egy szerelmes fiatal párral. Szenvedélyesen csodálta Shelley-t s ezt a csodálatot kissé túlélénken mutogatta. Mary panaszkodott is, de Shelley sem kellemtelennek, sem illetlennek nem találta ezt az érzést.

Borzadt a magánosságtól; amikor Mary kisbabát várt s nem járt többé sétálni és korán lefeküdt, Claire-t vitte magával az ügyvédekhez, végrehajtókhoz, a Serpentine partjára s esténként könnyörgött neki, hogy virrasszon vele. Sokat mesélt Harriet-ről, Hitchener kisasszonyról, a nővéreiről. Imádta a bizalmas beszélgetéseket és a gondolatok alapos boncolgatását; Claire-el szemben könnyebb

volt a teljes őszinteség, mert nem volt a szeretője. Mary most már nemsokáig titkolta rosszkedvét s Claire, akit nővére szemrehányásai sértettek, egy álló napig néma és komor volt.

Este, miután Mary felment a szobájába, Shelley igyekezett megnyugtatni Claire-t. Óvatosan, Ügyesen és nagy türelemmel fejtegette éjjelig a kis kör eléggé bonyolult érzelmi állapotát. A maga szíves-jóindulatú módján végül is elérte, hogy Claire abbahagyta a duzzogást:

— Már annyit szenvedtem! — mondotta.

— Képzelt szenvedések ezek, szegény Claire-em; olyan mozdulatok és szavak magyarázatát keresed, amelyeknek Mary semmiféle fontosságot nem tulajdonít.

— És mégis szenvedtem. De szeretem a tiszta embereket, akik meg tudják magyarázni a dolgokat.

Shelley felment Mary szobájába és beszámolt neki e beszélgetésről. Hallották, amint szobájuk felett Claire álmában jár-kelel, beszél. Nemsokára megint lejött; nagyon ideges volt, nem tudott egyedül maradni; Mary odavette maga mellé az ágyba és Shelley fent aludt.

Kisebb változásokkal gyakran megisméltődött ez a jelenet. Claire idegessége Shelley-t is megferőtözte. Ha féleljszakán át kísértetekről és földöntúli tüneményekről beszéltek, végül kölcsönösen meg-rémítették egymást.

— Mi van veled, Claire? — kérdezte Shelley — hiszen zöld vagy... és a szemeid... ne nézz így rám!

— Te is olyan furcsa vagy... a levegő nyomasztó, csupa szörnyeteggel van tele ... Gyere, menjünk innen!

Jóéjszakát kívántak egymásnak s felmentek a hálósobájukba. Pár pillanattal később Shelley és Mary hangos sikolyt hallottak: egy test robogott le a lépcsőn és Claire félelemtől eltorzult arccal közölte, hogy a párnáját egy láthatatlan kéz kirepítette az ágyból. Shelley mindezt feszült, borzongós érdeklődéssel hallgatta, Mary viszont vállat vont a dolog felett. Nagyon boldog lett volna, ha ettől a bolond lánytól végre megszabadul.

*

A páriákhoz kevés barát járt. A Boinville-Newton-csoport minden szabadszellemű francia filozófiája ellenére nagyon hidegen fogadta Shelley-t, amikor bejelentette nekik új életét. Éppúgy, mint Godwin-éknál, a tettek és a szavak között itt sem volt összhang és ez az elméleti türelem — minden látható ok nélkül — a gyakorlatban nagy szigorral párosult. Ezzel szemben Hogg és Peacock, a két kételkedő, az első hívásra megjelent. Meggyőződésük szerint Harriet ártatlan volt, Shelley magatartását nem helyeselték, de kíváncsiak vol-

tak s az emberi szenvedélyeket többé-kevésbé komikus betegségnek nézték.

Shelley nem minden aggodalom nélkül hívta meg Hogg-ot: attól tartott, hogy komoly barátnőinek a gúnyolódó barát talán nagyon is nem fog tetszeni. Mary első benyomása valóban nem volt kedvező: »Nagyon szórakoztató ember, amikor tréfák, — mondotta — »de mihelyt valami komolyabb dologról kezd beszélni, meglátszik, hogy szempontjai teljesen hamisak.«

A valóság az volt, hogy Hogg egyre jobban igazi konzervatív brit lett; lelkes beszédeket tartott a hagyományokról, a sportokról, a public schooli rendszerről s a portói borok jó évjáratait kitűnően ismerte. Miután úgy találta, hogy Mary csinos és okos, ezt közölte Shelley-vel, aki a véleményt viszont továbbadta Mary-nek. A második látogatás után Hogg már sokkal jobban tetszett. Az erényről persze úgy beszélt, mint a vak ember a színekről s a rajongó »lelkek« e családjában igazi megátalkodott bűnösnek« hatott, de elismerték róla, hogy nagyon megnyerő modora van. Mary úgy sejtette, hogy hidegsége csak színlelt és alapjában sokkal jobb ember, mint aminőnek beszéde után tartani lehet. Félt tőle, hogy őszintének és mélynek találják, ez aztán arra bírta, hogy ezer olyan dologról lemondjon, amelyhez a szíve hajtaná; de sokkal okosabb, mintsem hogy ne érezné viselkedésének belső gyengeségét.

Egyebekben, mint szíves és hibátlanul nevelt úriemberhez illik, szívesen segített Mary-nek és Claire-nek Ovidius és Anakreon fordításában, ha a törvény szerinti mester rejtélyes módon eltűnt és ezenkívül minden panaszszó nélkül kísérte el a hölgyeket a varrónőhöz.

Mert ők is eljártak a varrónőhöz, csakúgy, mint a szegény Harriet; de egészen más szellemben csinálták a dolgot. Harriet csupa lelkesedés volt, mikor kalapot kellett vásárolni; Mary megtette, mert kénytelen volt vele, de Shelley-nek még csak szüksége sem volt rá, hogy ezt »a világnak tett engedményt« megbocsássa, mert hiszen Mary sajnálta legjobban, hogy ilyesmire egyáltalában szüksége van.

III.

Godwin igazi arca

A »bútorozott ház« szolgálója egy napon levelet hozott, — azt mondotta, hogy egy hölgy küldi, aki szemközt várakozik a gyalogjárón. Fanny írta a levelet s figyelmeztette benne Shelley-t, hogy hitelezői az adósok börtönébe akarják juttatni. Shelley és Claire lerohantak a lépcsőn. Amikor Fanny meglátta őket, elfutott. Félt Godwin-tól, aki minden érintkezést megtiltott a megbélyegzet-

tekkel s nyilván sokkal jobban rajongott Shelley-ért, mintsem hogy most, amikor már a nővééré volt, viszont kívánta volna látni. De Shelley nagyon jól futott és elfogta a lányt. Fanny elmondotta, hogy a törvényszéki szolgák keresték, hogy kiadója megadta a lakáscímét s Godwin már nem bánja, akármilyen is lesz.

Mivel pénze nem volt, amellyel kiválthatta volna magát, nem tehetett mást — el kellett tűnnie. Elhatározta, hogy egyedül fog lakni egy másik lakásban, Mary és Claire pedig továbbra is ott maradnak, hogy az ellenséget így hamis nyomra vezessék. Most történt meg elsőízben, hogy a két szerelmes elszakadt egymástól; ezt mindketten borzalmasnak találták. Együttlétük néhány találka volt, távoli kocsmákban s alig váltottak pár csókot, máris el kellett válniok, mert hiszen Maryt követhette valaki. Vasárnap viszont, amikor senkit sem volt szabad letartóztatni, éjfélig is együttmaradtak.

Egyik este kifogytak a bátorságból s Mary elkísérte Shelley-t valami nyomorúságos szállodába. A fogadós gyanúsra talált a soványpoggyászú párt s nem akarta felszolgálni a vacsorát, míg előre ki nem fizetik az árát. Shelley üzenetett Peacocknak, majd a pénzre várakozva felütötte a Shakespeare-kötetet, amelyet mindig a zsebében hordott s felolvasta Mary-nek a »Troilus és Cressidá«-t. Ettől egy egész napra elfelejtették, hogy éhesek. Más-

nap a reggelizés ideje felé Peacock kalácsot küldött. Nagyon fárasztó volt ez az életmód, de örömük telt benne, hogy együtt szenvedhetnek. A szerencsétlenség és a szerelem jól megfértek.

Ha távol voltak egymástól s a védelmező éjszaka beálltára vártak, megbízható követtel sebtében írt gyengéd leveleket küldözgettek egymásnak.

»Ő, drága szerelmemé — írta Shelley. — »Miért is ily kúriák örömeink, miért zavarják meg őket minduntalan? Meddig tart ez még így?... Holnap három órakor a Szent Pál-templomnál várlak. Ne felejtsd el elalvás előtt a szerelmi imát; én sem feledkezem meg róla.«

»Jóéjszakát, szerelmem« — felelte Mary — »holnap ezzel a kívánsággal pecsételem le ajkadat. Te drága, gyengéd lélek, szoríts magadhoz; szorítsd Marydet szívedre; egyszer talán majd megtalálja az apját; odáig, szerelmem, mindenem te légy.í

*

1815 januárjában nehéz sorsuknak véget vetett egy olyan esemény, amelyet már jóideje vártak, — nem türelmetlenül ugyan, de képmutató érzélgősséggel sem: az öreg Sir Bysshe nyolcvanháromesztendősen meghalt. Most hát Timothy úr baronet lett, Shelley pedig közvetlen örökössé lépett elő.

Shelley az izgatott és kíváncsi Claire kíséretében hazautazott az apai házba. Clairet a faluban hagyta, ő meg egymagában jelent meg Field-Place kapuja előtt. Sir Timothy új címe birtokában hihetetlenül felfuvakodott s mert még jobban felháborította, mint ezelőtt, hogy egy baronetnek ilyen fia lehet, a lakájokkal tiltotta ki a házból Shelley-t. Percy leült a külső feljáró lépcsőjére, előhúzta zsebéből Milton-t s így várta az elkövetkezendőket. Nemsokára kijött a házból az orvos s közölte vele, hogy apja nagyon ingerült, aztán Sidney Shelley is félénken odalopózott a kitaszított fiúhoz s közölte vele a végrendelet részleteit.

Ez a végrendelet bizony eléggé rendkívüli okmány volt. Az öreg Sir Bysshe-nek az volt a rögeszméje, hogy roppant nagy kötött örökséget gyűjt össze s ezért, amennyire csak lehet, megnöveli a hitbizományt. Kétszáznegyvenezer fontsterlinget hagyott hátra, ebből nyolcvanezer fontsterling volt a hitbizomány, amelyet Percy apja halála után mindenképpen megkapott, a többivel szabadon rendelkezettek. Sir Bysshe azonban azt kívánta, hogy ezt a maradékot az említett nyolcvanezer fonttal együtt egyetlen hatalmas családi vagyonná egyesítsék, amelyet aztán a jövőben a Shelley-bárok mindig a legidősebb fiúra örökítsenek tovább. E terv végrehajtásához azonban szüksége volt unokája beleegyezésére és aláírására s ezt a következőképpen remélte elérhetni: ha Shelley beleegyezik

a hitbizomány kiterjesztésébe, akkor megkapja az egész vagyon haszonélvezetét; ellenkező esetben pedig apja halála után csak azt a nyolcvanezer font sterlinget fogja örökölni, amelytől amúgy sem foszthatják meg.

Shelley eltöprengett e sok különös újságon s Londonba visszatérve megbeszélte ügyvédjével az egészet. Úgy vélte, hogy nem járulhat hozzá a hitbizomány kiterjesztéséhez, mert ezt az egész plutokratikus intézményt helytelenítette; másfelől sem maga, sem gyermekei számára nem kívánt ilyen roppant vagyont. Egyetlen vágya az volt, hogy — lehetőleg tüstént — olyan évjáradékot kapjon, amelyből kedve szerint élhet s egy kisebb összeget adósságainak kifizetésére. Megüzentette apjának, hogy azonnali járadék ellenében eladja neki egyéb jogait. Ez a megoldás annál is inkább tetszett Sir Timothy-nak, mert már régen lemondott minden reményről, hogy Percy-t még egyszer apai fennhatósága alá kényszerítheti s most már csak második fiára gondolt; sajnos, a jogászok nem voltak bizonyosak benne, vajjon a törvény szerint lehetséges lesz-e ez a megoldás a végrendelet intézkedései miatt. Így hát csak annyit engedtek meg, hogy Shelley apja javára lemondjon egyik nagybátyjának hagyatékára vonatkozó örökösödési jogáról s ellenértékképpen évi ezer fontsterling járadékot és három-négyezer font készpénzt kapjon adósságai rendezésére; ez persze nem volt ama bizonyos

nagy szerencse, de mégis csak véget vetett a nyo morgásnak, a bútorozott szobáknak és a végrehaj- tók látogatásainak.

Első gondolata az volt, hogy Harriet-nek év- járadékot biztosítson. Kétszáz fontsterlinget jut- tatott neki évente s ez az összeg — azzal együtt, amit Westbrook apó adott — minden anyagi gond- tól kielégítő módon mentesítette. Aztán elhatározta, hogy kifizeti Godwin adósságait; ennek lebonyolí- tására egy évre le kellett kötnie minden jövedelmét.

A tiszteletreméltó barát úgy találta, hogy a felajánlott ezer font jóval alatta marad várakozásai- nak. Az ő előadása szerint mi sem volt könnyebb, mint egy most már egészen közeli örökségre több- ezer font kölcsönt kapni, amelyre a skinner-street-i könyvkereskedésének oly nagy szüksége volt. Shel- ley nagyon bosszankodott, de udvarias maradt s felháborodását nem éreztetve csak annyit közölt vele: nagyon csodálkozik, hogy Mary apja egé- szen természetesnek találja, hogy leánya csábítójá- tól pénzt kérjen s ezzel egyidejűleg minden érint- kezést megszakít ugyanezzel a leánnyal, aki elég gyenge ahhoz, hogy e bánásmód miatt szenvedjen. Godwin azt válaszolta, hogy éppen azért nem fogadhatja Mary-t házában, mert pénzt kölcsönzött csábítójától; méltósága ezt nem engedné meg. Nem kockáztathatja, hogy a világ azt mondja róla: eladta leánya becsületét, hogy kifizethesse adós- ságait. Ebben a vonatkozásban olyan aggodalmas-

kodó volt, hogy egyszer visszaküldött Shelley-nek egy csekket, amely az ő, Godwin nevére volt kiállítva — azzal a megjegyzéssel, hogy a Shelley és a Godwin név tisztesség okából nem szerepelhet ugyanazon a csekken. Shelley állítsa ki a csekket Mr Smith vagy Mr Hume nevére, ő, Godwin, csak abban az esetben használhatja fel. Erre az alábbi levélváltás következett:

Shelley levele Godwin-hoz:

»Uram, bevallom Önnek, nem tudom megérteni, hogy a köztünk fennálló pénzügyi kapcsolatok miért készítetik Önt irányomban bizonyos tartózkodásra. Ezek a kapcsolatok egyáltalában nem léteztek Franciaországból való visszatérésünk idején, de Ön már akkor is pontosan ugyanúgy viselkedett, mint most. Véleményem szerint sem én, sem a leánya nem érdekeljük meg azt a bánásmódot, amelyben minden oldalról részünk van s mindig úgy gondoltam, hogy miután az Ön véleményének oly nagy a súlya, elsősorban Önre hárulna a kötelesség, hogy törődjön vele: egy ártatlan, fiatal, jóindulatú és szorosán összehirtartozó párral ne bánjanak úgy, mintha valami prostituáltról és kitarított járói volna szó. Csodálkozásom, és — megvallom — felháborodásom egészen rendkívüli volt, amikor látnom kellett, hogy ön saját maga, családja vagy hitelezői érdekében hajlandó volt újból felvenni a kapcsolatokat velem, akitől anynyira irtózott, viszont sem a szegénységem iránt ér-

zett részvét, sem azok a nélkülözések, amelyekben Ön miatt volt részem, nem bírták rávenni arra, hogy ezeket a kapcsolatokat megújítsuk. Ne beszéljen nekem többé megbocsátásról, mert minden csepp vér forr bennem s a szívem fellázad minden ember formájú teremtmény ellen, ha arra a megvetésre és ellenségeskedésre gondolok, amelyet nekem, aki Önnek jótévője és lelkes barátja voltam, Öntől és az egész emberi nemtől el kelleit viselnem.»

Godwin levele Shelley-hez:

»... Nagyon sajnálom, hogy azt kell mondanom Önnek: levelének hangja szöges ellentétben áll azzal, amit békülékenységnak szoktak nevezni s ha én ugyanígyen hangon írnék Önnek, véget nem érő keserű vitatkozás lenne belőle. Amíg lesz bennem értelem és érzelem, szüntelenül helyteleníteni fogom tettét, amelyet életem legnagyobb szerencsétlenségének tartok.»

Shelley levele Godwin-hoz:

»Mostantól kezdve érintkezésünket üzleti ügyekre fogjuk korlátozni. Egyetérték Önnel abban, hogy többévi járadékot kölcsönökkel terheljük meg. Belátom, hogy nagy szüksége van azonnali előlegekre s minden tőlem telhetőt megteszek, hogy ezeket az előlegeket megszerezze az Ön számára.»

Ez a hideg megvetés azonban nem riasztotta el a kölcsönkérőt.

A meghódított Don Jüan

Mary gyermeke idő előtt született s az orvos azt mondta, hogy nem marad életben. Shelley ágy és bölcső között virrasztott, Titus Livius és Seneca társaságában. Fanny a bogaras Mrs Godwin megbízásából babakelengyét hozott ajándékba, de maga a filozófus hajthatatlan maradt. Hogg is eljött egy kis fecsegésre s elbeszélte a nagy újságot, — Napóleon visszatérését Elbáról, — csúfolódó józansága nagyon jólesett Mary-nek. Lázasan és szüntelenül Shelley társaságában az a szelíd, de kissé riasztó érzés hatalmasodott el rajta, mintha lassan eltávolodnék a földtől és az élettől; Hogg sokkal földibb jelenség volt.

A jóslatok ellenére a gyermek nőtt, egy hónapig élt s Mary már-már kezdett megnyugodni, mikor egy reggel felébredés után holtan találta a kicsit. Nagyon fájdalmas volt.

Shelley és Claire továbbra is együtt csavarogtak Londonban, Mary otthonmaradt, kötögetett és a kis gyermekre gondolt. »Anyá voltam és most nem vagyok« — szüntelenül ezt mondogatta magában s éjszaka arról álmodott, hogy a kicsike nem halt meg, a tűz előtt dörzsölgeti s ezzel megint életre-keltette. Aztán felébredt; mellette üres volt a

bölcső. Az uccáról felhallatszott a tömeg zaja és kiáltozása. Az uccai tüntetések korszaka volt ez. Franciaországból háborús hírek érkeztek. Mary mindig könnyfátyolos szemmel nézett maga elé.

Claire jelenléte napról-napra jobban aggasztotta. Mary biztos volt benne, hogy Claire szerelmes Shelley-be, hogy mindig is szerette. Percy becsületessége persze annál fényesebb; erényessége már nem is emberi, valósággal angyali volt; de azt hitte, hogy együtt olvashatja egy szenvedélyes fiatal lánnyal Petrarcát, irányíthatja tanulmányait és olvasmányait, egész éjszakákat virraszthat át vele anélkül, hogy a leány kigyulladjon. »Ez azért van így,« — gondolta Mary — »mert az én drága Shelley-m jobban ismeri a tündéreket, mint az asszonyokat.«

Este, amikor kettesben maradtak, bevallotta neki, hogy féltékeny. Shelley nem nagyon értette meg ezt az érzést, amelyet különben alacsonyrendűnek tartott s amely isteni Mary-jének értékét is csökkentette. Úgy érezte, hogy szeretni-tudása hártalan, tehát semmitől sem fosztotta meg imádoztját akkor, amikor gondját viselte egy másik asszonynak is. Nagyon értékes volt számára ennek a sugárzó és vad teremtésnek társasága, de el kellett ismernie, hogy e háromszögű háztartás levegőjében már nem lehet lélekezni.

Mary arra kérte, hogy küldje el Claire-t, akit beszéd közben már csak így hívott: »a barátnőd«.

Jóidéig kerestek számára valami nevelőnői vagy társalkodónői állást, de a franciaországi menekülés hírbe hozta s ez a körülmény megnehezítette minden próbálkozásukat.

Különben Claire egyáltalában nem úgy viselkedett, mint aki a maga jószántából hajlandó el-tűnni. Nagyon kedvére való volt ez a bizalmas szellemi együttlét s minden félelem nélkül várta a szükségyszerű fejleményeket. Végül mégiscsak győzött Mary határozott szelídsége s elhatározták, hogy Claire-t elküldik a tengerpartra, ahol a Godwin-ház egy özvegy barátnőjénél fog élni.

Mary naplójából:

»*Péntek.* — Nem nagyon jól érzem magam; reggeli után Spencert olvastam; Shelley elment a barátnőjével; elsőnek ő tért haza. Ovidiusból kilencven sort fordítottam, Jefferson Hogg eljön, felolvasom neki a fordítást. Shelley és a hölgy elmennek, tea után utolsó beszélgetés Shelley és barátnője között.«

»*Szombat.* — Claire elutazik, Shelley elkíséri: Jefferson csak öt óra felé jön. Nyugtalan vagyok, mert Shelley még nem jött haza, elmegyek megkeresni. Esik az eső. Félhétkor érkezik; az ügy befejeződött. Ovidiust olvastam. Charles Clairmont velünk teázik. Képekről beszélünk. Új életünkkel együtt új naplót kezdek.«

Claire falusi száműzetésében a viharos korszak után néhány napig élvezte a nagy nyugalmat, de nem az a lány volt, aki hosszabb ideig megelegszik a falusi magánnyal; tartalmat keresett az élete számára és nemsokára meg is találta.

A szerelmesek — nagyon helytelenül — mindig azt hiszik, hogy egy rendkívüli lényvel való találkozásukból született meg szerelmük. A valóság sokkal inkább az, hogy a szerelem már előzőleg megvan bennük s most keresi tárgyát a világban, — és ha nem találja, akkor megteremti. Csak amíg félénk embereknél a szívnek ez a lépése rendszerint öntudatlan marad, addig a vakmerő Claire — miután felismerte: semmi reménye arra, hogy Shelley-t elveheti nővérétől, de még arra sem, hogy Mary-vel megosztozkodhatik rajta, — alapos megfontolás után más hőst keresett dologtalan érzelmei számára. Itt a falusi magányban persze nem fedezhette fel ezt a hőst közvetlen környezetében. Vanak szerelemre szomjas lelkek, amelyek hasonló helyzetben nagy katonáknak vagy nagy színészeknek írnak. Claire kifinomult lélek volt s ezért egy költőt keresett.

Nem talált magához méltóbbnak senkit, mint Georges Gordon-t, más néven Lord Byron-t, aki akkoriban a legcsodáltabb és leggyűlöltebb férfi volt Angliában. Betéve tudta verseit, amelyeket Shelley oly gyakran és lelkesen olvasott fel; ismerte a bűn és a szellem, az ördögi varázs és a po-

koli kegyetlenség legendáját, amely a költő neve körül kialakult.

Lord Byron szépsége, magas rangja, írói zsenije, vakmerő eszméi, szerelmi botrányai, — mindez egyesült, hogy tökéletes hőst faragjon belőle. Előkelő hölgyek voltak a szeretői: Oxford grófnő, Lady Frances Webster s a szerencsétlen Lady Caroline Lamb, aki találkozásuk első napján ezt írja naplójába: »Bolond, gonosz, még csak ismerni is veszedelmes,« és lejjebb: »de ez a sápadt szép arc a végzetem.«

Megnősült s egész Londonban híre járt, hogy az esküvői szertartás után a díszkocsiban ezt mondotta Lady Byron-nak: »Most már a feleségem s számomra ez elég ahhoz, hogy gyűlöljem önt; ha más felesége lenne, talán szeretni is tudnám.« Olyan komiszul bánt az asszonnyal, hogy az év végén benyújtotta a válókeresetet. A botránykrónikások azt beszélték, hogy lady Byron vérfertőző kapcsolatokat leplezett le Byron és Augusta nővére között. Amióta ennek a komor híresztelésnek híre futott, a félénkebb lelkek borzalommal tértek ki a költő elől.

Claire csak azt szerette, ami nehezen elérhető s bízott a képességeiben; megszerezte Don Jüan címét s elhatározta, hogy szerencsét próbál.

Claire levele Byron-nak:

»Idegen létemre merészkedem írni Önnek. Nem alamizsnát kérek, mert semmi szükségem rá: de

megremegek a félelemtől, ha levelem sorsára gondolok. Ki hibáztathatná Önt, ha tolakodónak tartana? Talán különösnek látja, de mégis úgy van, hogy boldogságomat az Ön kezébe teszem le. Ha egy asszony, akinek makulátlan a híre, aki nincs sem apa, sem férj hatalmában s most az Ön hallgatásának kiszolgáltatja magát — ha ez az asszony dobogó szívvel vallja be, hogy évek óta szereti Önt, ha titoktartást és biztonságot ígér Önnek, ha kész arra, hogy jóságát határtalan gyengédséggel és önfeláldozással szolgálja meg, vájjon el tudná árulni ezt az asszonyt, vagy hallgatna-e, mint a sír?... Sürgős választ várok Öntől, írjon erre a címre: E. Trejusis, Noley Place. Mary Lebone.»

Don Jüan nem felelt. Ez a dagályos stílusú, ismeretlen hölgy gyenge kis vad volt a nemes lord számára. De nincs a világon szívósabb lény az olyan asszonynál, aki ráunt az erényességre. Claire másodszor is rohamra indult: »Lord Byron annak közlésére kéri, vájjon fogadhat-e este hét órakor egy hölgyet, aki rendkívül fontos dolgot akar közölni vele; a hölgy azt kívánja, hogy teljesen egyedül s a legnagyobb titokban fogadja.« Lord Byron kiüzentette a szolgájával, hogy nincs Londonban.

Claire most már a saját neve alatt írt; színésznő akar lenni, tudja, hogy Lord Byron-nak kapcsolatai vannak a Drury Lane színházzal s ezért tanácsát kéri. Byron most válaszolt s azt tanácsolta

neki, hogy forduljon a rendezőhöz. Clairet azonban nem lehetett le téríteni az útról s nagyon találékonyan változtatta a frontszakaszt; most már nem színésznő, hanem író akart lenni, félig már elkészült egy regényével s nagyon szeretné kísérleteit bemutatni lord Byron-nak. Mivel Byron továbbra is hallgatott, vagy legfeljebb kitérő választ adott, Claire elszánta magát a nyílt felkínálkozásra, amelyet a férfi — hacsak egy kis önszeretet is van benne — ritkán utasít vissza.

»Talán ostobának és romlottnak tart, de van valami a világon, amit csak az idő bizonyíthat be: azt, hogy gyengéden és odaadással szeretek s hogy képtelen vagyok bármire, ami akárcsak hasonlít is a bosszúhoz, vagy a cselszövéshez. Biztosítom róla, hogy jövője annyit fog érni a számomra, mint a sajátom. Van ellenvetése a következő tervvel szemben? Valamelyik este gyors- vagy postakocsin kimegyünk tíz-tizenkét mérföldre Londontól. Ott szabadok és ismeretlenek vagyunk, ön másnap kora reggel visszatér. Mindent úgy rendeztem el, hogy a legkisebb gyanúra se adódjék ok. Megengedi, hogy néhány óráig legalább együtt élhessek önnel? ... Hol? Egy perccel sem maradok tovább, mihelyt azt mondja, hogy menjek... Utána tegyen azt, amit akar; menjen, ahova kedve tartja, ne engedjen többé maga elé; viselkedjék keményen; mindig csak mozdulatainak bájára és viselkedésének vad eredetiségére fogok gondolni.«

Az agyonhajszolt s a hosszú üldöztetéstől kifáradt Don Jüan végül is belenyugodott abba, hogy meghódítsák. Már akkoriban elhatározta, hogy elköltözik Angliából és Svájcban vagy Olaszországban fog élni; a közeli utazás bizonyossága elviselhető határok között tartotta ennek a szerelmi kényszerűségnek időtartamát.

V.

Ariel és Don Jüan

Don Jüan azonban nem számolt Elvira akaraterejével. Claire elhatározta, hogy utánamegy Byron-nak Svájcba, ez az olajbarna arcszínű leány csupa elszánt erő volt. Még azt is megpróbálta, hogy Shelleyékkel kísértesse magát, miután észrevette, hogy hajlandóak elfogadni az utazás ötletét.

Mióta Claire elment tőlük, a Themze partján, Windsor mellett vettek szállást. A park szép tölgyei alatt kezdett hozzá Shelley a »Mab királynő« óta első nagyobb művéhez, az »Alastor, vagy a Magányosság Szelleme« című költeményhez. Sajat történetét mondotta el benne, minden lényegesebb változtatás nélkül; a költemény hangja lényegesen különbözött addigi írásaitól; valami mélabús lemondás tompította a régebbi metszően éles állí-

tásokat; a vallási és erkölcsi tételek, noha még most is mintegy ürügyül szolgáltak a mű számára, gyakran háttérbe szorultak: néha-néha egy-egy versszak lendületéből szép táj leírások bontakoztak ki.

Az előszóban kifejtette, hogy ha el is hagyta néhány sihederkorabeli bogaras gondolatát, még sem bánt meg semmit abból, amit tett s többre becsüli fájdalmas életiskoláját Hogg kényelmes tagadásánál: »Olyan emberek, akiket nem vonz semmiféle előkelő tévedés, akik nem vágyódnak az akár kétes értékű tudás iránt s akiket nem csábít semmi becsülésreméltó ideál; akik a nagyvilágon semmit sem szeretnek s nem keresnek reményt e földi életen túl; akik megvetően kikapcsolódnak minden rokonérzésből, nem örvendeznek az emberi örömeikkel s nem siratják meg az emberi szenvedéseket; ezek és a hozzájuk hasonlóak megérdemlik az átkot, amely rájuk súlyosodik... Az ilyen emberek erkölcsileg halottak. Nem barátok, nem szeretők, nem apák, nem világpolgárok és saját hazájuknak sem jótevői... Haszontalan az életük és nyomorult sírt ásnak maguknak.«

Ha Shelley nem is bánt meg semmit, az angliai tartózkodást lassanként meggyűlölte. Mary, akivel vadházasságban élt, nagyon szenvedett a majdnem teljes társadalmi elszigeteltségtől s azt remélte, hogy külföldön, ahol kalandját kevésbé ismerik, talán több reménye lesz rá, hogy barátnőket találjon.

Még egy gyermeke született; nagyon élénk, szép kis fiú volt s Godwin után William-nek nevezte el. Dajka is került a házhoz s ezzel a háztartás körülményes lett, a jövedelem pedig sovány. Úgy hírlett, hogy Svájcban nem drága az élet s Claire-nek nem sok munkájába került, hogy rábeszélje Maryt az elutazásra.

A furcsa hármasszöglet — csakúgy, mint első menekülése alkalmával, bár több kényelemmel — megint áthaladt Párizson, Burgundián, a Jurán s végül megállt Sécheron-ban, Genf egyik külvárosában, a Hotel d'Angleterre-ben. A szálloda a tó partján feküdt; az ablakból kiláthattak a napfényben csillogó, tarajos kék hullámokra és a hegyek fekete körvonalaira, amint ott remegtek a fényben úszó levegő fátyla alatt; távolabb fehér csúcsokat sejtett a szem, amelyek szikrázó és tömör felhőhöz hasonlítottak. London teléből kiszökve ezt a napfényes tájat elragadónak találták. Csónakot béreltek s olvasással és alvással egész napokat töltöttek a vízen.

*

Miközben ez a gyermekded társaság boldog magafeledtségben élt ég és víz között, a flandriai síkságon át sokkal díszesebb kísérettel közeledett feléjük Childe Harold. Anglia egyik erkölcsi rohamában, amelyek ebben az országban oly megmagyarázhatatlan módon követik a legmeglepőbb

türelmi rohamokat, elűzte a vérfertőzéssel vádolt lord Byron-t. Mikor egyszer belépett egy bálterembe, az asszonyok úgy menekültek el, mintha maga az ördög jelent volna meg köztük. Akkor elhatározta, hogy mindörökre elhagyja képmutató hazáját.

A legizgatottabb kíváncsiság szimatolta körül elutazását. A világ, amely oly keményen bünteti az ösztön forradalmait, lelke mélyén irigylis és csodálja e forradalmakat. Dover-ben a Zarándok behajózásakor a hajóhidat kétoldalt nézők szegélyezték; sok társaságbeli hölgy kölcsönkérte szobalánya ruháját, hogy elvegyülhessen a tömegben. Az emberek egymásnak mutogatták a roppant ládákat, amelyekben nyugagyát, könyveit és az asztalneműjét szállították. Rossz idő volt a tengeren s lord Byron emlékeztette kísérőit, hogy nagyapját, Byron admirálist a haditengerészetnél »Vihar Jack«-nek hívták, mert nem léphetett a fedélzetre anélkül, hogy tüstént ki ne tört volna a vihar. Bizonyos önelégültséggel festegette le ezt a komor családi sorsot, mintegy saját arcképe hátteréül. Ha már egyszer boldogtalan volt, akkor ügyelt rá, hogy balszerencséje nagy legyen.

*

Néhány nappal később a sécheron-i szállodában egészen szokatlan tevékenység kezdett kibon-

takozni; a nemes lord megérkezése alkalmából megindultak az előcsatározások. Claire minden vakmerősége mellett is nagyon izgatott volt; Shelley viszont boldog és türelmetlen. A vérfertőzés vádja s Byron és Claire kapcsolatai egyáltalában nem riaszthatták s idegeníthették el Byrontól. Azt remélte, hogy Byron és sógornője között olyan kapcsolatok alakulnak majd ki, mint aminőköt fűzték Mary-hez; ami pedig a vérfertőzést illeti, semmiféle »ész-okot« nem látott, amely megakadályozhatná, hogy a fivér nővérét szeresse. Ha a törvény meg is tiltotta, ez megint csak olyan értelmetlen, bogaras gondolat volt, aminővel a társadalom önmagának tetszeleg. A vérfertőzést, mint témát különben az elképzelhető legköltőibbnek látta. Mary pedig boldog volt, hogy Claire végre semlegesítve van, bár ez kissé veszélyes feltevések között történt.

Byron első megjelenése nem ábrándította ki Shelley-éket. Megragadóan szép volt ez a fej. Mindenekelőtt büszke és okos arckifejezése fogta meg az embert, aztán holdfényszerű sápadtsága, amelyből sugárzott lélekkel teli, bársonyos, nagy szeme, kissé hullámos, fekete haja s tökéletes vonalú szemöldöke. Orra és álla feszes és finomrajzú volt. Ennek a szép istenteremtésének egyetlen hibája csak járás közben látszott meg. Lólába van — mondták rá az emberek; hasított patája — hirdette maga Byron — aki inkább kívánta, hogy ör-

dögnek, mintsem hogy nyomoréknak lássák. Mary csakhamar észrevette, hogy ez a sántítás nagy belső bizonytalansággal töltötte el; ha a nyilvánosság előtt kellett néhány lépést tennie, rendszerint sántáni mondásokkal kísérte magát. A szálloda vendékönyvébe a »kor« rovatba ezt írta be: »százéves.«

A két férfi kölcsönösen meg volt elégedve egymással; Byron Shelley-ben olyan rangjabeli emberre talált, aki nehéz életkörülményei mellett is megőrizte a nemesvérű fiatalemberek kedves közvetlenségét. Byron-t meglepte e szellem mély műveltsége; ő maga is sokat olvasott, de nem ilyen rendkívüli komolysággal. Shelley a megismerésre vágyott, Byron a csillogásra s ezt nem is tagadta maga előtt. Csakhamar azt is megérezte, hogy Shelley akarata tiszta és rugalmas erő volt, míg ő maga szenvedélyei és szeretői kedve szerint hanyódotott ide-oda.

Shelley szerénységében nem vette észre ezt a csodálatot, amelyet Byron különben gondosan rejtgetett. Amikor végighallgatta a Childe Harold harmadik énekét, nagyon felindult és elbátortalanodott. Ez az erő, ez a hatalmas ritmus, ez az ellenállhatatlanul áradó hullámmászás, — igen, ebben felismerte a zsenit s kétségbeesve úgy érezte, hogy soha nem fogja utólni.

De ha a költő fellelkesítette, az ember annál jobban meglepte. Lázadó titánt várt; ehelyett egy

sértődött nagyurat talált, aki nagyon fogékony volt a hiúság ama örömei és szenvedései iránt, amelyeket Shelley mindig oly gyermekeseknek tartott. Byron szembeszállt az előítéletekkel, de hitt bennük. Szenvédélyeinek országútján szembekerült velük és túltette magát rajtuk, — de nem szívesen. Amit Shelley ösztönösen csinált, azt Byron tudatosan tette. Kikergették a nagyvilági életből s mégis csak a nagyvilági sikereket szerette. Rossz férj volt, de csak a törvényes szerelmet tisztelte. Káromló beszédeket tartott, de csak bosszúálló megtorlásképpen, nem pedig meggyőződésből. Nem vette észre, hogy az erkölcsi züllöttség és a házasság között közbeeső állomások is vannak. A vakmerő kalandor szerepében meg akarta rémíteni Angliát, de ezt csak afeletti kétségbeesésében tette, hogy nem hódíthatta meg a hagyományos módon.

Shelley a nőkben a nekilendülés forrásait kereste, Byron ürügyet a pihenésre. Shelley angyali, talán túlságosan angyali módon tisztelte őket; Byron emberi, talán túlságosan emberi módon megkívánta a nőket s aztán a legnagyobb megvetéssel beszélt róluk. Ilyeneket mondott: »A legszörnyűbb az asszonyoknál, hogy sem velük, sem nélkülük nem lehet élni. t És: »Ideálomaz olyan asszony, akiben elég szellem van ahhoz, hogy megértse: csodálnia kell engem, de nincs elég szellem, hogy azt kívánja: őt magát is csodálják.« A két férfi néhány beszélgetésének meglepő következ-

ménye volt: Shelley, az öntudatlan misztikus, megbotránkoztatta Byron-t, a kényszerűségből lett Don Juan-t.

Ez azonban nem akadályozta meg, hogy mindketten ne tartsák nagyon értékesnek egymás társaságát. Amikor Shelley, aki mindig nagy szenvedéllyel halászott lelkekre, azon fáradozott, hogy barátját kevésbé könnyelmű életfelfogásra térítse, Byron ragyogó paradoxonokkal védekezett, amelyeket a művész Shelley éppoly lelkesen élvezett, mint amily mélyen a moralista Shelley megvetette őket. Mindketten bolondulásig szerették a csónakázást. Közös költségen vásároltak is egy csónakot és esténként Mary, Claire és egy Polidori nevű fiatal orvos társaságában kieveztek a tóra. Byron és Shelley némán eresztették el az evezőket s szemük a felhők és hold visszfényében imbolygó képeket követte; Claire énekelt s szép hangja édes szárnyalással röpítette a gondolatokat a csillagfényben áradó víz fölött.

Egy szeles este Byron elhatározta, hogy harcrakel a viharral s egy albán dalt jelentett be: »Legyetek érzelmesek« — mondotta — »és figyeljetek rám.« Rekedt, hosszúra nyúlt kiáltásba tört ki, aztán harsányan elnevette magát. Mary és Claire ettől kezdve így hívták őt: »Az albán«, meg rövidítve: »Albé«.

Shelley és Byron irodalmi zarándoklatra indultak a tó körül. Felkeresték a helyeket, amelye-

ket Rousseau a »Nouvelle Héloïse« számára kikeresett: Clarens-t, az édes Clarens-t, »minden igazán szenvedélyes szerelemnek ezt a bölcsőjét«, Lausanne-t, ahol Gibbon s Ferney-t, ahol Voltaire élt. Shelley lelkesedése átragadt Byron-ra, aki ennek hatása alatt írta néhány legszebb versét. Meillerie mellett a vihar, amely oly gyakori a genfi tavon, majdnem felborította a csónakot. Byron már neki-vetközött, Shelley, aki nem tudott úszni, összefont karokkal, mozdulatlanul ült a helyén. Bátorságának e tanújele után Byron még jobban becsülte, de ezt az érzést is elhallgatta, mint a többit.

Shelley-ék ráuntak a szállodai életre s Coligny-ban, a tó partján kerti házat béreltek; Byron valamivel beljebb, a Villa Diodati-ban rendezkedett be. A két házat csak egy szőlőskert választotta el. Egy reggel a vincellérek észrevették, amint Claire Byron villájából futva megy Shelley-ék háza felé. Útközben elvesztette egyik cipőjét, de szégyenében, hogy meglátták, nem állt meg, hegy felemelje; a tréfakedvelő derék svájci vincellérek erre az angol kisasszony papucsát elvitték a községházára.

Claire-nek nem volt szerencséje a szerelemben. Teherbe esett és Byron, aki torkig volt vele, elég keményen adta értésére, hogy unja. Egy pillanatra talán megcsodálta a hangját és szellemét, de nagyon hamar ráunt. Úgy érezte, hogy semmiféle kötelessége nincs a leánnyal szemben, aki oly szívósan kínálta fel magát: »Hogy elcsábítottam? ...

Ugyan, kit csábítottak el ebben a szerelmi históriában, ha nem drága, szegény magamat? ... Azzal vádolnak, hogy keményen bánok az asszonyokkal; egész életemben az ő mártírjuk voltam... A trójai háború óta még soha úgy el nem csábítottak senkit, mint engem.«

Shelley felkereste, hogy beszéljen vele Claire és a születendő gyermek jövőjéről. Claire sorsa a nemes lord számára teljességgel közömbös volt; csak annyit kívánt, hogy a lehető leggyorsabban megszabaduljon tőle és soha többé viszont ne lássa. Shelley nem tudott szembeállni ezzel a felfogással. A születendő gyermek jogait azonban megvédte.

Byron-nak először az a különös ötlete támadt, hogy bízzák a gyermeket Augusta nővérére, akivel a közhiedelem szerint oly szégyenteljes viszonyt folytatott. Miután Claire ezt az ajánlatot visszautasította, Byron megígérte, hogy elvállalja a gyermeket egyéves korától kezdve azzal a feltétellel, ha egyedül ő rendelkezhetik vele.

Shelleyék most már csak nehezen viselték el Byron társaságát. Nem mintha a két férfi rossz viszonyba került volna egymással. — Shelley kínosnak, de különben természetesnek találta ezeket a tárgyalásokat. De Claire nagyon szenvedett s Maryt gyakran felháborították Byron magatartása és cinikus kijelentései. Amikor olyanokat mondott, hogy az asszonyoknak nincs joguk egy-

azon asztalnál enni a férfiakkal, mert helyük a háremben vagy az »ágyasházban« van, ahol megfelelően őrzik őket, — ilyenkor Mary Woolstonecraft lánya megborzongott. Különben is megint honvágy fogta el az angol tájak után. Kis ház valamelyik angol folyó partján, — innen a távolból ez elragadó búvóhelynek látszott. Shelley levelet írt Peacock és Hogg barátainak és arra kérte őket, hogy béreljenek számára egy ilyen házat, — a hazautazás ezzel megkezdődött.

*

Elutazásuk után Byron ezt írta Augusta nővérének:

*»Ne szidj, ugyan mi egyebet tehettem volna? Egy ostoba lány — akármit is tehettem vagy mondtam — mindenáron utánam akart jönni, vagy inkább előttem akart szaladni, mert már itt találtam s minden elképzelhető erőfeszítésre szükségem volt, hogy rábíri-
jam: menjen el innen. Most végre elment. És most drágám, a tiszta igazságot mondom neked: nem tudtam megakadályozni a dolgot. Minden tőlem telhető megtettem, míg végül sikerült véget vetnem az ügynek. Egyáltalában nem szeretem, különben sem rendelkezem senki számára fölös szerelemmel, de végre is nem játszhattam a sztoikust egy olyan asszonnyal szemben, aki nyolcszáz mérföldet vágtatott, hogy kihozzon filozófiai nyugalmból... Ezzel ugyan-*

annyit tudsz a dolgról, mint én s vége a történetnek».

Shelley továbbra is levelezett Byronnal s nem mondott le arról, hogy megmentse barátja »lelki-üdvösségét«. Leveleinek hangjában a nagy költő iránt érzett tisztelet keveredett némi észrevehetetlen fölénnyel a jellemtelen emberrel szemben. Byronnak jóhíre, sikerei és a londoni pletykák iránt érzett heves gondjaival szembeállította az igazi dicsőséget.

»Nem ér semmit, ha nagyságot és jóságot teremtünk, amely talán a végtelenségig terjeszkedik? Nem ér semmit, ha forrás leszünk, amelyből más emberek gondolatai erőt és szépséget merítenek?... Mi lenne az emberi nem, ha Homeros és Shakespeare nem írtak volna?... Nem mintha azt tanácsolnám önnek, hogy törekedjék dicsőségre. De munkásságának belső mozgatóereie legyen tisztább és biztosabb. Nem lenne szabad mást kívánnia, mint hogy saját gondolatait kifejezze s azoknak rokonszenve felé forduljon, akik úgy gondolkodnak, mint ön. A dicsőség szalad azok után, akiket vezetni nem méltó.«

Lord Byron, aki akkoriban épp a könnyüvérű Velence felé hajózott, nagy bosszankodással olvasta ezeket az intelmeket. Ez a nagyigényű tisztelet határozottan fárasztotta.

Sírhalomok a szerelem kertjében

Már csak Fanny Imlay volt otthon a három fiatal lány közül, akik annyi vidám jókedvvel töltötték meg a skinner-street-i házat. Egyedül ő maradt meg Mr és Mrs Godwinnal s bár egyiknek sem volt leánya, papának és mamának hívta őket; egyesegyedül ez a gyengéd lélek nem talált sem férjet, sem szeretőt. Tartózkodó volt és óvatos s bár a világ dicséri ezeket az erényeket, nem nagyon jutalmazza meg őket. Egy pillanatig azt merte remélni, hogy Shelley érdeklődik iránta s nem minden szívdobogás nélkül bizalmas levelezésbe kezdett vele. De Mary mogyorószín szemei lerombolták a reményeket, amelyeknek határozott formában való kialakulását Fanny különben amúgy sem engedte meg. Ebben az elmagánosodott és örökös pénzgondoktól elkomorodott házban Mrs Godwin rajta töltötte ki rosszkedvét; Godwin értésére adta, hogy nem tudja tovább eltartani s minél előbb magának kell gondoskodnia szükségleteiről. Fanny örömet elfogadta a javaslatot s tanítónő szeretett volna lenni, de Mary és Jane szökése hírbehozta a skinner-street-i kisasszonyokat s az iskolaigazgatónők nem sok jót vártak ettől a nevelési módszertől.

Messziről egy kis irigységgel és szomorúsággal csodálta meg nővéreinek vad, romantikus s bár veszélyes, de egyben változatos életét. Milyen szívesen lett volna ott a genfi tó partján, milyen Örömet élt volna a híres lord Byronnal, akiről egész London beszélt. »Csakugyan olyan szép, mint a fényképei? Írjátok meg, hogy szép-e a hangja, mert ez nagy hatással van rám. Csak úgy szomszéd módjára jár el hozzátok, egészen fesztelenül, baráti látogatásra? Azt is szeretném tudni, vajjon csakugyan képes lenne-e mindarra, amivei itt a botrányterjesztők vádolják. Verseit olvasva, nem bírom elhinni, hogy ilyen elvetemült ember. Feleljetek kérdéseimre; amikor egy költőt szeretek, szeretném benne tisztelni az embert is. Csónakkirándulása Shelley-vel biztosan nagyszerű volt. Szeretném elolvasni a verseket, amelyeket a Költő arról a helyről írt, ahol Julié a vízbe fulladt; mikor jelennek meg Angliában? Megláthatnám a kéziratot? Mondjátok meg neki, hogy van egy barátnőtök, akinek nem sok öröme van s aki szeretné olvasni őket...«

Mary, Claire és Shelley egy kissé fölényes szájalommal olvasták ezeket a bájos leveleket. Szegény Fanny! Mennyire megmaradt benne a Skinner Street világa! Mennyire benne ragadt abban a hitben, hogy Godwin regényei s Mrs Godwin dührohamai a világ legfontosabb dolgai közé tartoznak! Rabszolgasága felébresztette a két fiatal nőben szabadságuk érzését. Magánossága felkel-

tette bennük szerelmük értékének tudatát. Shelley és Mary, mielőtt elutaztak volna Genfből, egy órát vásároltak neki, — egy kissé szánakozó ajándék volt ez.

Amikor visszatértek Angliába s Bath felé utazva, ahol le akartak telepedni, áthaladtak Londonon, találkoztak Fanny-val. Nagyon szomorú volt, szüntelenül csak magánosságáról és haszontalan életéről beszélt. Amikor azt mondta Shelley-nek: »a viszontlátásra«, a hangja remegett. Bathba ugyanazokat az ártatlan leveleket küldözte nekik, teli egy meghatározhatatlan szemrehányás bizonytalan árnyalataival, amelyet a cselekvő emberekkel szemben azok ütnek meg, akiknek élete lassan kialszik. Godwint a pénzgondok megint megakasztották munkájában s napról-napra összeférhetlenebb lett; egyik nagynénje megígérte, hogy magával viszi Fannyt a vezetése alatt álló iskolába, utóbb azonban kijelentette, hogy Mary és Claire nővére túlságosan megriasztaná a polgári anyákat.

Shelley egy reggel különös levelet kapott Bristolból; a levélben Fanny rejtélyes szavakkal mondott búcsút: »Olyan helyre utazom, ahonnan — remélem — soha többé nem térek vissza.«

Mary könyörgött Shelley-nek, hogy utazzék tüstént Bristolba. Még az éjszaka folyamán viszszaajött, de hírek nélkül. Másnap újra elutazott, s most már teljesen felkavarva tért haza.

Fanny Bristolban felszállt a Swansea-be induló postakocsira s megszállt a város egyik vendégfogadójában; itt mindjárt visszavonult a szobájába s a szolgálnak azt mondta, hogy fáradt. Mikor másnap reggel nem jött le, a fogadó személyzete feltörte az ajtaját és holtan találta a szobában. Hosszú haja eltakarta az arcát. Csuklóján ott hordta az órát, amelyet Shelley és Mary adtak neki. Az asztalon egy üveg laudanum volt és egy megkezdett levél:

»Már jóideje eldöntöttem, hogy nem tehetek jobbat, mintha véget vetek egy olyan ember életének, aki balsorsra született s akinek az élete a gondok hosszú sorozata volt azok számára, akik még az egészségüket is tönkretették, amikor táplálni igyekeztek. Talán egy kicsit bánkódni fogtok, ha megtudjátok haláloamat, de nemsokára részetek lesz a boldogságban, hogy elfelejthetitek: élt egyszer valaki, akit úgy hívtak:«

Godwin a »Political Justice«-ban azt állította, hogy az öngyilkosság nem bűn; az egyetlen nehézség annak a körülménynek esetről-esetre való megállapítása, vajjon a még hátralévő harminc évnyi élet esetleges társadalmi érdeke nem tiltja-e a menekülést az önként választott halálba. A tragédia után levelet írt Mary-nek, — elsőízben, amióta megszökött hazulról. Azért írt, hogy megkérje a három megbélyegzettet: hallgassanak erről a »balesetről«, amely árthatna a családnak.

Fanny borzalmas halála nagyon megrázta Shelley idegeit: az irgalmasszívű Mrs Godwin értésére adta, hogy Fanny iránta való be nem vallott szerelme miatt lett öngyilkos. Most eszébe jutott néhány olyan érzelmi megrázkódtatás, amelyet régebben nem ismert fel s szemrehányásokat tett magának, amiért Fannyt mindig másodrendű léleknek tartotta. Talán — tudattalanul — szenvedélyesebb érzéseket ébresztett benne, amikor Harriet-től elhagyatva minden asszonyi gyengédségben menedéket keresett. Talán Fanny szorongva vizsgált, mérlegelt, boncolt fel olyan szavakat és pillantásokat, amelyek csak közömbösséget vagy kedveskedő udvariasságot akartak kifejezni. »Milyen nehéz nyomon követni más emberek lelkének rezdüléseit! Mennyi szenvedést okozunk anélkül, hogy akarnók vagy tudnánk róla! Milyen gyakran haladunk el mély, olykor kétségbeesett érzelmek mellett, anélkül, hogy akár csak sejtenők is jelenlétüket!« Nem volt hát elég, ha az ember őszinte volt és tisztességes szándékú. Ugyanannyi bajt lehetett okozni a helyzet nemismerése, mint a leggonoszabb szándékok által. Ezek a gondolatok végtelen szomorúságot zúdítottak rá.

Hogy ebből a szomorúságból kiláboljon, egymagában néhánynapos látogatásra indult Leight Hunt-hoz, a fiatal kritikushoz, aki okos lelkesezéssel beszélt verseiről. Leight Hunt London

mellett lakott egy külvárosban, amely még az erdőbe torkollott; a tetők fölött kavargott a füst s a mezők és a fák egyszerre elragadó városi és falusi tájképpé bővültek ki. Felesége, Marianne egyszerű és művelt asszony volt; egész fészekalja szép gyermek élt a házban, akikkel Shelley szabadon játszhatott és sétálhatott. Itt egy kissé megfélekedezett Fannyról és Godwinról. A látogatás rövid volt, de bájos, Shelley szinte vidáman tért haza.

Otthon Hookham levele várta; nagy érdeklődéssel nyitotta fel, megbízta ugyanis a kiadót, hogy nyomozza ki Harriet hollétét, akiről két hónap óta nem kapott hírt. Havi járadékát márciusban és áprilisban Westbrook apó lakhelyén vette fel; október óta senki sem tudta, hol tartózkodik.

»Kedves Uram! — írta Hookham — »körülbelül egy hónappal ezelőtt volt szerencsém öntől levelet kapni. Ön bizonyára csodálkozott, amiért nem válaszoltam hamarabb; szándékomban is volt, de igen nehéz volt megszerezni azokat a felvilágosításokat, amelyeket Mrs Shelley és gyermekei ügyében óhajtott tőlem megkapni. Még mindig azon fáradoztam, hogy megtudjam a címét, amikor értesítést kaptam, hogy meghalt, illetőleg öngyilkos lett. Mint gondolhatja, első pillanatban nem hittem el a dolgot. Aztán felkerestem Westbrook úr egyik barátját s többé nem volt okom a kételkedésre. Múlt kedden húzták ki a Serpentine-

ből; a bizottság, amely megvizsgálta a holttestet, kevés, illetőleg semmiféle kiegészítő tényköriülmény nem tudott megállapítani. A megállapítás ez volt: „megfulladva húzták ki a vízből... Gyermekai jól érzik magukat, azt hiszem, mindkettő Londonban van.»

Shelley rettenetes idegállapotban utazott Londonba. Borzalommal festette le magának ezt a szöke gyermekfejet, amelyet oly gyakran nézett elragadtatva s amelyet most bemocskolt a folyó szörnyű iszapja, — látta a vízbefült zöldes, felpuffadt testét... Százfélékép is találgatta, hogy mi bírhatta éppen e szörnyű halál-nem kiválasztására s hogy gyermekeit így hagyja el.

Londonban két barátja, Leight Hunt és Hookham nagy részvéttel fogadták s elmondtak neki mindent, amit csak megtudhattak. A Times egy rövid híre így szólt: »Szerdán egy úriasan öltözött, a terhesség utolsó hónapjaiban lévő asszony holttestét húzták ki a Serpentine-ből. Az ujján értékes gyűrű volt. Azt hiszik, hogy rendetlen életmódja okozta a tragédiát, miután férje külföldön tartózkodik.«

A negyed pletykahordozói elmondták azt, amit tudtak: Harriet nem kapott többé levelet férjétől — ez régebbi háziasszonya hibájából történt, aki nem küldte utána a leveleket — s végkép lemondott a reményről, hogy Shelley valaha is visszatér hozzá. Kétségbeesésében le-süllyedt az erkölcsi fertőbe. Előbb egy tiszttel

élt együtt, aki azonban otthagya, mert ezredét áthelyezték a gyarmatokra. Aztán, amikor semmikép sem tudta már elviselni a magánosságot, egy egészen alacsonyrendű »védelmezővel« állt össze, — úgy mondták, valami lovászfíúval. Westbrookék elvették tőle a gyermekeit és kitiltották a házból. Leírták, hogy milyen volt: teherbe esett, elmagánosodott s holtra rémült az elkerülhetetlen botránytól. Aztán a holttest a folyóban ...

Shelley-nek borzalmas éjszakája volt . . . , »A terhesség utolsó hónapjaiban . . .« Ez a vég ... ez az értelmetlenség... Akarata ellenére feltámadt benne minden pontos és gyengéd emlék a szegény Harriet-ről, hogy mintegy hitelesítse képzeletében ezeket a borzalmasan élő, utolsó jeleneteket. A szerelmes Harriet, a megrémült Harriet, a kétségbeesett Harriet, — nagyon jól ismerte ezt a három arcot. És ezt a nevet, amely néhány éven keresztül szinte az egész világegyetemet jelentette számára, most a legaljasabb, legförtelmesebb elképzelésekhez kell kapcsolnia. »Harriet, a feleségem, ringyó lett! Harriet, a feleségem, vízbe ölte magát!...«

Voltak pillanatok, amikor azt kérdezte magától, vajjon mindezért nem terheli-e felelősség. De ezt a gondolatot minden erejével visszautasította: »Úgy cselekedtem, ahogyan cselekednem kellett; mindig és minden pillanatban azt tettem,

amit a legbecsületesebbnek tartottam, anélkül, hogy valaha is érdekeimet néztem volna, vagy önző lettem volna. Amikor elhagytam, már nem szerettük egymást. Bőségesen gondoskodtam róla, — anyagi erőimnek megfelelően, sőt ezen túl is. Nem bántam vele rosszul... csak ezek a gyalázatos Westbrookék... Fel kellett volna áldoznom életemet és igazamat egy hűtlen és középszerű asszonynak ...?

Az értelme azt mondotta: »nem«; Hogg és Peacock barátai, akik nagy gyengédséggel álltak mellette, szintén azt felelték: nem. Kérte is őket, hogy ismételjék el előtte ezt a »nem«-et, mert néha mintha valami misztikus és emberfeletti kötelesség villant volna fel előtte, — kötelesség, amelyet elmulasztott. »Ha szétépjük a hagyományos kapcsolatokat, akkor ismeretlen erőket szabadítunk fel az emberekben, amelyek hatnak anélkül, hogy végzetes következményeiket előre látnók... A szabadság csak az erőseknek válik javára... azoknak, akik méltóak rá. De Harriet egészen kis lélek volt.« Ó, a vízbe-fulladt asszony szőkefürtű, gyermeked arca.

Másnap reggel gyengéd levelet írt Mary-nek, — nagyon jólesett most — mintegy ellentétképpen — elképzelni Mary szelíd nyugalmát. Arra kérte, hogy fogadja magához Ianthe-t és Charles-t, a két kisgyermeket. Ügyvédje éppen akkor közölte vele, hogy a Westbrook család

meg akarja fosztani a gyámságtól, — azzal az ürüggyel, hogy vallásos meggyőződése és Godwin kisasszonnyal való vadházassága méltatlanná teszik a gyermekek nevelésére.

VII.

A játékszabályok

Vájjon hozzátehet-e valamit egy szertartás két hívő s egymásba szenvedélyesen szerelmes szerető boldogságához? A »nagy esemény« azt bizonyította, hogy legalább is át tudja alakítani egy kicsinyes apa magatartását. Godwinról csak úgy sugárzott az egészen hihetetlen arányú megelégedés, amikor megtudta, hogy leánya megint bevonult a tisztességes nők sorába és a jövőben lady Shelley lesz; ezzel a viselkedésével teljessé tette azt a megvetést, amelyet hajdani tanítványa érzett jelleme iránt.

Néhány napig azon töprengtek, vájjon illő dolog-e a házasságot szinte Harriet halálának másnapján megkötni, de az ilyen világi dolgok szakértői kijelentették, hogy nem lehet tovább halogatni ennek a frigynek egyházi áldását, amelyet a természet már amúgyis kétszer megáldott.

Két hét telt el azóta, hogy az első Mrs Shelley holttestét kihúzták a Serpentine-ből, amikor Maryt és Percyt a virágos kedvű Godwin s a megindult és diadalmas Mrs Godwin jelenlétében a Szent Mildred templomban összeadta a pap. Este — szökésük óta első ízben — Shelleyék a Skinner Street-en vacsoráztak.

A családi ünnep elég bánatosra sikerült. Hiszen ebben a kis ebédlőben *élt* Fanny, Harriet ide járt el látogatóba s a kétségbeesettek, bánatosak és szomjan maradtak árnyékai még mindig itt fájdtították az élők szívét. Igaz, Godwin haragját a reggeli szertartás túlárado kedvességgé varázsolta, de az asztaltársak túlságosan teli voltak eltitkolt gondolatokkal ahhoz, hogy igazi baráti levegő alakulhatott volna ki közöttük.

Mary ezen az estén csak ennyit írt naplójába: »*Utazás Londonba. Esküvő. Chesterfieldet és Locke-t olvasom.*« Marynek helyén volt a szíve s a kis vízbefulladt bizonyára nem ért fel a sarkáig sem.

*

Ennek a forma kedvéért megkötött házasságnak legalább egy biztos előnye volt: lehetlenné tette a vadházasságra való hivatkozást, azok számára, akik meg akarták fosztani Shelley-t gyermekeitől. De a Westbrook család még mindig nem engedett. A kis Charles és Ianthe

Shelley a hajdani kávé érvelésével fordult a lordkancellárhoz:

»Apánk« — írták — »nyilvánosan ateistának vallotta magát s 'Queen Mab' címen egy jegyzetekkel ellátott istentelen művet adott ki; ezenfelül még egy másik könyvet is, amelyben tagadja a világegyetem Teremtőjének létét, a házasság szentségét és a leghörszömbös erkölcsi elveket.« Éppen ezért az erényes és koraérett gyermekek azt kérték, hogy ne érdemetlen apjuk nevelje őket, hanem olyan magaserkölcshű személyek, akiknek kijelölése a bíróságra vár, — így például anyai nagyapjuk és szeretett nagynénjük, Eliza.

Az ügyvéd, aki sejtette a lordkancellár valószínű érzelmeit, óvakodott attól, hogy vállalja a *Queen Mab* kényes védelmét. Inkább arra szorított, hogy tagadja egy olyan mű fontosságát, amelyet szerzője tizenkilencéves korban írt.

»Tekintet nélkül azokra a heves filippikákra, amelyeket Mr Shelley intézett a házasság ellen, kétízben is megnősült, még mielőtt betöltötte volna huszonötödik évét! Alighogy megszabadult ama rabbilincsektől, amelyekről oly borzalommal és megvetéssel beszél, máris újakat kovácsolt magának s önként lett áldozatuk. Ilyen körülmények között remélhetjük, hogy a Mr Shelley véleményei és tettei között megnyil-

vánuló határozott különbség rávezeti a lordkancellárt arra, hogy ezt a gyermekes művet ne vegye komolyan.« Arra az ötletre vonatkozólag, hogy a gyermekeket anyai ágon való családjukra bízzák, az ügyvéd ezt jegyezte meg:

»Célszerűnek tartjuk megemlíteni, hogy Mr John Westbrook semmiképpen sem alkalmas személyiség Mr Shelley gyermekeinek nevelésére. Miss Westbrook személyét illetőleg az ellenvetések még nyomatékosabbak: Miss Westbrook műveletlen és közönséges, mindenekfelett pedig az ő tanácsára, illetőleg az ő büntársi együttműködésével történt, sőt úgylátszik egyenesen az ő műve volt, hogy Mr Shelley tizenkilencéves korában megszőktette a tizenhétéves Harriet Westbrookot. Miss Westbrook, a javasolt gyámanya, abban az időben már közel volt harmincadik esztendejéhez s ha úgy járt volna el, ahogyan kellett volna, ha nővérenek hű őrzője és barát-nője, akkor sok szégyentől és szenvedéstől kímélte volna meg a két családot.*

Shelley elviselhetetlen képmutatásnak tartotta az ügyvéd ügyeskedését, aki megbízója győzelmét attól remélte, ha nevében megtagadja ifjúkori meggyőződéseit. Nyilatkozatot küldött a lordkancellárnak, amelyben kifejtette, hogy a házasságról alkotott véleménye nem változott s ha bele is nyugodott abba, hogy magatartását alávesse a világ szokásainak, egyáltalában nem

mondott le arról a szabadságról, amellyel ezeket a szokásokat bírálni kívánja.

A lordkancellár »mérlegeléseik« természetesen kénytelenek voltak tudomásul venni ezt a vallo mást. »Egy apa áll előttünk«, — mondotta a lordkancellár — »aki lelkiismereti kötelességének tartja, hogy azoknak, akiknek véleményét befolyásolni tudja, erkölcsös és erényes életvitelként olyan magatartást tanácsoljon, amelyet a törvény erkölcstelennek és bűnösnek tart... Ilyen körülmények között nem érzem magam feljogosítottnak arra, hogy gondjaira bízam a gyermekeket.«

A lordkancellár azonban attól is óvakodott, hogy a hitvány Westbrookéknak adja át őket; a két gyermeket egy bizonyos dr. Hume nevű katonaozvosra bízta, aki majd kellően előkészíti Charlest arra, hogy utóbb belépjen egy igazhitű pap által vezetett iskolába. A kis Ianthet Mrs Hume fogja felnevelni s reggelenként elmondhatja vele az imáit, étkezések előtt az áldásokat, jó könyveket ad neki, szükség esetén még költöket is, esetleg, az alaposan megtisztogatott Shakespeare-t; mindezt évi száz fontért fejenként. Mr Shelley tanúk jelenlétében évenként tizenkétszer meglátogathatja a gyermekeket; Mr John Westbrook ugyanannyiszor, de persze csak akkor, ha kívánja.

Ez az ítélet nagyon kínosan érintette Shelleyt. Bizonyos fokig hivatalosan is szentesítette

száműzetését a civilizált emberek társadalmából, — még hozzá látszat szerint a mérséklet és észszerűség formájában. Az egész olyan volt, mintha bizonyítványt kapott volna gyógyíthatatlan örültségéről.

*

Shelley még a pereskedés alatt házat vásárolt Marlow-ban, ebben az elragadó kis faluban. Ariel végre is hajlandó volt emberhez méltó lakásban élni. A hatalmas galériát könyvtárteremmé alakították át s feldíszítették nagy Vénusz és Apolló szobrokkal. A kert nagy kiterjedésű volt s egy egészen rendkívüli szépségű kislány játszadozott itt Shelley William-mel és Clara-val: a kislány Alba volt, Claire és Byron gyermeke. Apja Velencében tartózkodott, ahol — úgy beszélték — nagyon vidám életet élt, — Claire nem sok hírt kapott róla.

A közelmúlt szenvedései mélyen belevésték nyomukat Shelley arcába. Most még soványabb volt, még lázasabb s még görbében járt. Heves oldalfájása volt, amely megakadályozta az alvásban s az orvosok, akik nem tudták meggyógyítani, végül is azt mondták, hogy a fájdalom tideszes eredetű.

Hangulata eléggé komor volt. Az élet annyi gyötrellemmel halmozta el, legjobb szándékai oly sok szerencsétlenséget okoztak, hogy most

már irtózott mindenfajta cselekvéstől. Homályos, de erős vágyat érzett, hogy távol tartsa magától ezeket a szörnyű emberi hordákat, amelyeknek visszaható tetteit nem lehetett kiszámítani s amelyek mindig teli voltak félelmetesen vonagló szenvedélyekkel. A való élet átalakítása annyira csalóka ábrándnak tűnt fel előtte, hogy szerelmeit és gyűlöleteit ezután már csak egy formálható és hajlékony világban akarta kiélni. Mint az árnyékok imbolyogtak körülötte — még üresen és bizonytalanul — a költői tárgyak s szomorú álmaiból táplálkozva tetterejének rovására öltöttek végre testet.

E légies épületek, ezek a kristálypaloták, amelyeknek testetlen köde oly sokáig eltakarta előle az életet, lassanként leszakadtak róla, mintha valami láthatatlan erő emelné őket. De nem szóródtak szét; inkább lágyan vibráló egyensúllyal egész áttetsző glóriájukban szálltak felfelé a tiszta költészet csúcsaira. Üres helyükön Shelley egyszerre meglátta az élők világát, a barna földet, amelyet kemény munkával kellett megművelni, a férfiak nyers arcát, az ingerlékeny, ideges asszonyokat, az egész ellenséges és kegyetlen világot, amelyből annyira szeretett volna kiszökni.

Leggyakrabban egy olyan költeményre gondolt, amely egy eszményi forradalom történetét mondaná el. Semmi esetre sem akarta, hogy véres

jelenetekkel legyen teli, — ezek a jelenetek a Francia Forradalom különben oly szép történetét is kínos olvasmányá tették számára. Shelley azt kívánta, hogy a forradalom két szerelmes ember műve legyen. Személyes tapasztalatból tudta, hogy a férfit egyesegyedül egy asszony szerelme tudja diadalmas bátorsággal megtölteni.

Úgy tervezte, hogy a két idillikus anarchista, — Laon s szerelmese, Cythna—Mary s az ő átalakított arcképe lesz. Azt akarta, hogy végül is a máglyán haljanak meg eszméik mártírjaiként, mint ahogyan ő maga is szeretett volna meghalni a lángok között, — ajkán egy utolsó és oly végtelenül édes csókkal, amely a pusztulást a megtisztult érzékiség egyik formájává fokozza. A szerelem az ő számára csak akkor bontakozott ki ereje teljességében, ha eszméket és együttes szenvedéseket is magába tudott fogadni. Most, hogy Mary és ő szabályos és eléggé jómódú házastársakként egy könnyebb élet kezdetén álltak, menekülni akart e kissé lapos boldogságból s elképzelte a nagyszerű és veszélyes sorsot, amelyet másutt és más időkben vállalhatott volna.

A Themze kis szigeteire járt el dolgozni, ahol csak hattyúk laktak; elnyúlt a csónak fenekében s a magasra felszökött fű közül felbámulva képeket keresett a szüntelenül váltakozó

égbolton. Végtelen gyönyört érzett a dolgok szüntelen s csodálatos változásának szemlélésében, — napról-napra jobban érezte, hogy igazi földi küldetése: megragadni e változás leggyengédebb árnyalatait s szavakba kötni őket, — ugyanolyan libegő és varázsos szavakba, mint ők maguk.

Ezzel az elragadó munkával telt el az egész nyár; aztán megint el kellett utaznia Londonba. Megint szűkében voltak a pénznek, hiszen oly sok szájnak kellett enni adni. Maryn és a gyermekeken kívül gondoskodnia kellett Claire-ről és a kislányáról, gyakran a Godwin családról is. Sokszor kellett segítenie új barátját, Leight Hunt-ot, akinek felesége és öt gyermeke volt. Peacocknak évi száz font járadékot ígért, hogy nyugodtan dolgozhasson szép regényein; Charles Clairmont, akihez igazán semmi köze sem volt, Franciaországban egy bájos, de szegény lányt nyal került össze: Shelley megígérte, hogy gondoskodik a lány kiházásáról. Csakúgy, mint azelőtt, megint uzsorásokhoz kellett fordulnia, hogy kielégítse ezt a sokfajta falánkságot. Godwin egy napon ezt mondotta neki: »Olyan, mint egy telivér, akit a legyek megakadályoznak a neki-lendülésben.«

Szerencséjére Mary vállalta, hogy visszahozza őt a földre és Shelley, aki már csak Cythna költői figuráján keresztül látta őt, megbocsátotta

neki. Mary, e nyugtalan ház úrnője, nem nagyon szerette a túlságosan maradóskedvű látogatókat, ezt a Peacockot, aki »anélkül, hogy meghívták volna« minden este eljött s egymagában megivott egy üveg bort. Azt kívánta, hogy Shelley igyekezzék eladni a marlowi házat, amelyet el-sietve vásároltak. Észrevette, hogy Shelleyt a házban nagyon kínozza a hideg s szelídebb éghajlatot kívánt számára, talán Olaszországot.

»Drága szerelmem«, — írta neki Londonba — *»nagyon kérlek, légy világosabb leveleidben és közöld velem összes terveidet. A házat eladásra kínáltad, de vájjon megmondtad-e Madocksnak, hogy mit feleljen, ha netán vásárlók jelentkeznek? Választottál már Olaszország és a tenger között? És tudod-e már, hogyan szerezzük meg a pénzt, amelyre szükségünk lesz odalent s hogy elutazásunk előtt megvásároljuk a szükséges dolgokat? Tudsz-e valamit tenni apámért, mielőtt elutaznánk? Vagy végül is nem az volna-e a legjobb, ha valahol a tenger mellett egy kis házat keresnénk magunknak, ahol sokkal kevesebb kiadásunk lenne? Még nem beszéltél Godwinnal olaszországi terveidről; ha végkép elszántad magad rá, nagyon szeretném, ha megtennéd, mert mindig jobb, ha ilyesmiről néhány nappal előbb beszél az ember.*

Ma először mentem ki a szabadba. Rettentően hideg ez a ház! Még a tűz mellett is fáztam, de mihelyt kikerültem az országútra, a levegő tiszta

lett és meleg. Szeretném, hogy ezentúl William is elkísérjen sétáimra. Éppen ezért kérlek, hogy ha lehet, a hétfői postával küldj számára egy vidraprémsapkát. De kerek legyen, mert ez a forma most divatos; magyarázd meg, hogy egy kisfiú számára lesz s hogy köröskörül legyen rajta egy keskeny aranyozott szalag, mert így szűkebbre lehet venni, ha túlnagy lenne... A kicsinyek valósággal ostromzár alatt tartanak, Álba karmol és kiabál, William azzal szórakozik, hogy egy nagykendőt csavar magára, Miss Clara pedig a tűzbe bámul. Isten veled, drága szerelmem, nem is tudom elmondani neked, milyen aggodalommal várom az új híreket egészségedről, üzleti ügyeidről és terveidről.»

Mary számos panasza közül az egyik az volt, hogy Alba ott élt közöttük; a szomszédoknak azt mondta, hogy egy londoni hölgy gyermeke s egészségi állapota miatt küldték vidékre, de mindenki jól láthatta Claire anyai viselkedését s bővében voltak jó lelkek, akik a gyermeket Shelley-nek tulajdonították. A hármasság régi vádjai megint ott repdestek körülöttük s a szemérmeteskedő Maryt ez nagyon bántotta. Többek között azért is akart elutazni Olaszországba, mert azt remélte, hogy útközben elvihetik a kislányt apjához.

Shelley már semmi egyebet nem akart, csak elutazni. Család, barátok, barátságok, üzleti

ügyek szelíden, de feltarthatatlan módszerességgel roppant falakká nőttek körülötte, amelyek között már-már megfulladt. Az élet apró hullámai alattomosan és közömbösen harapdálták ezt a sziklaszilárd akaratot. Abban az országban, ahol a királyság legfőbb hivatala megfosztotta polgári jogaitól, mindig úgy érezte magát, mintha pellengérré állították volna. Úgy érezte, hogy ha megszökik Angliából, megint légiesen könnyed és szabad szellem lesz s idegen földön újra fehér lap az élete, amelyen úgy szerkesztheti meg új sorsát, mint valami szép költeményt. Amikor az elutazást végkép elhatározták, Mary azt kívánta, hogy a gyermekeket kereszteljék meg. Úgy gondolta, hogy mindenképpen hasznukra lesz, ha az életben megteendő első lépésüknél megtartják a játékszabályokat. Shelley beleegyezett s ugyanaznap keresztelték meg az ő gyermeket és Byron lányát, aki a keresztségben a Clara Allegra nevet kapta.

VIII.

»Márványból és sárból való királynő«

Megint Olaszország tiszta ege, e hűséges és felhőtlen ég alatt... A Hármak karavánja megint csak leszállt a feledés és a napfény országai felé; a gyermekek és a dajkák, akik most elkísérték őket, alig lassították a gyors és kalandos rohanást.

A Mont Cenis-n keresztül jutottak el Milánóba; itt megálltak, hogy bevárják Byron levelét, akivel Shelley levélben közölte leánya érkezését. Shelley Milánóban a katedrálisban töltötte napjait; a Pokolt és a Purgatóriumot olvasta itt. Nagyon szerette a három roppant gótikus ablakot, amely a Duomo szentélyét oly titokzatos fénybe borította. Már nem irtózott úgy a templomoktól, mint ezelőtt; amióta oly sokat szenvedett, nagy csodálkozással vette észre, hogy a templomokban érzelmei minden más helynél megfelelőbb keretet találnak s a templom mindennél méltóbb az emberi szenvedélyek nagyságához. Dante olvasása után s a meleg és sötét színek e szimfóniájában a katolikus vallást nem látta többé csalók kitalálásának.

Nemsokára megérkezett Byron válasza. Semmi áron nem akarta többé látni Clairet s kijelentette, hogy mindenünnen tüstént elmenekül,

ahol Claire közeledni akar hozzá; ami a kislányt illeti, szívesen vállalja nevelését, de változatlanul azzal a feltétellel, hogy ebben az esetben rajta kívül senki más nem rendelkezhet vele. Shelley nagyon keménynek találta ezt a döntést s enyhébb feltételeket igyekezett kicsikarni, de Byron — aki mindenekfelett biztonságban akart lenni a Claire-rel való jelenetek előtt — elutasított minden engedményt. Egy velencei ember, akivel Shelley Milanóban találkozott, elmondta, hogy »az angol mylord« Velencében kicsapongó életet él s valóságos háremet tart. Ez a körülmény némiképp nyugtalanító volt Allegra nevelését illetően; Shelley azt tanácsolta Claire-nek, hogy inkább mondjon le Byron minden támogatásáról, mintsem hogy reá bízsa a gyermeket. Mint mindig, most is hajlandó volt vállalni az összes költségeket. De Claire gögös teremtés volt. Büszke volt Allegra származására s meg akarta szerezni leányának e származás előnyeit; bízott Elise-ben, a svájci dajkában, aki a kicsikét nevelte s elhatározta, hogy a kislányt vele küldi Velencébe. Shelley jószándékú intelmei ellenére Allegrát kiszolgáltatták apjának.

*

Claire nemsokára nyugtalanító híreket kapott Allegráról. Byron csak néhány hétig tar-

totta magánál a gyermeket. Kezdetben nagyon büszke volt a kislány szépségére s arra, hogy a Piazzán megcsodálták és megölelgették a velenceiek; azonban hamar ráunt az egyhangú játékra s rábízta Mrs Hoppnerre, a velencei angol konzul feleségére. Ki volt ez a Mrs Hoppner? Hogyan bánt az idegen gyermekkel? Elise azt mondta, hogy nagyon jó asszony, de Claire-t nemsokára szörnyű lelkiismeretfurdalások kezdték gyötörni. Egy éven keresztül egy pillanatra sem hagyta el kislányát, akit imádott; a nagyvilágon ez volt az egyetlen lény, akit a magáénak nevezhetett, hiszen a családja eltaszította s szerelmese még csak látni sem akarta. Shelley oly boldogtalanul látta Claire-t, hogy felajánlotta: elkíséri Velencébe s ebbe még Mary is beleegyezett, — bármily kevésbé is örült a közös utazásnak. Paolo szolgájuk, ez a jókedvű és tevékeny ember, mint futár kísérte őket.

Nem akarták felingerelni Byront, aki megtiltotta Claire-nek, hogy betegye a lábát abba a városba, ahol ő lakik, így hát elhatározták, hogy Claire Paduában marad s ott várja be Shelley küldetésének eredményét. De ily közel Allegrához nem tudott ellentállni a kísértésnek. Úgy gondolta, hogy teljes titokban mégis csak megláthatja kislányát és Shelley-vei együtt egy gondolán lehajózott a Brentán. Este, vad viharban keltek át a lagunán, mialatt a távol-

ban esőfátyol mögött csillogtak Velence zavaros fényei.

Másnap reggel felkeresték Hoppneréket, akik szívélyes udvariassággal fogadták őket. Mrs Hoppner tüstént elküldött Eliseért és a kislányért. Allegra nagyon megnőtt; sápadt volt s kevésbé élénk, mint ezelőtt, de változatlanul szép. Aztán hosszan beszéltek Byronról. Hoppnerékről kiderült, hogy nagyon derék emberek, teli hagyományos erkölcsi felfogással; fiatal szerelmespár, akit e sok cselszövény felizgatott, viszont az elnéző Velence egy kissé engedékenyebbé tett. Fejcsóválva beszéltek Byronról.

Három nappal megérkezése után »ellátta magát« — szerette ezt a kifejezést használni — egy gondolával és egy szeretővel. A szeretőt Marianna Segati-nak hívták, egy posztókereskedő felesége volt, aki lakását bérbeadta a költőnek. Elő vigyázatlan üzletkötés volt ez, dehát a posztókereskedés rosszul ment. Az asszony huszonkétéves, elragadó fekete szeme és gyönyörű hangja van. Kispolgári származása ellenére bejáratos volt a velencei arisztokrácia köreibé, ahol nagyon szerették hallgatni énekét. Hogy belészeretett az előkelő, szép, bőkezű és lángeszű idegenbe, aki náluk lakott, ez annyira törvényszerű dolog volt, mint a legegyszerűbb kémiai reakció. Ami pedig a velencei kalmárt illeti, — Byron zsebében könnyű helye volt a pénznek s a velencei

erkölcsök legalább egy szeretőt meg is engedtek.

A kistermetű, szelíd, értelmes szemű Mrs Hoppner azzal a szomorú, de egyben ínyenckedő arckifejezéssel mesélte el ezt a históriát, amely gyakran lelhető fel tisztességes asszonyoknál, amikor a bűnről beszélnek. Férje ezer óvatos körülírás után hozzátette, hogy ez még nem minden. A velencei nép azt beszéli, hogy az angol nagyúrnak valahol a városban van még egy titokzatos háza, ahol — miután egyetlen műzsával nem elégszik meg — mind a kilenc nővért egyesítette. Egész legendakör szövődött köré; az útutazó angolok Nerot és Heliogabalust emlegették. Á a nép megcsodálta és az asszonyok a farsangi álarcok védelme alatt szinte csődültek körülötte. Claire-t persze mindez nem nagyon nyugtatta meg. Megkérdezte, hogy mitévő legyen; a konzul azt tanácsolta, hogy semmi esetre se tudassa megérkezését, mert Byron több ízben elmondotta, mennyire fél attól, hogy egy napon felbukkan Velencében.

Shelley három órákor a Mocenigo palotában meglátogatta Byront, aki kitüntetően fogadta, — hiszen talán Shelley volt az egyetlen ember a világon, akit önmagával egyenértékűnek tartott s komoly beszélgetésre méltatott. Még akkor is nyugodt és értelmes maradt, amikor Shelley elmondotta neki az utazás célját s közölte vele,

hogy Claire látni szeretné a gyermeket. Byron azt felelte, hogy ámbár nagyon jól megérti Claire aggódását, Allegrát még sem küldheti el hozzá, mert a velenceiek, akik már most is szeszélyesnek híresztelik, biztosan megállapítanák, hogy ráunt a gyermekre, — azonban majd alaposan végiggondolja a dolgot s bizonyára talál módot rá, hogy mindent kellően elrendezzen. Aztán azt indítványozta, hogy lovagoljanak egyet a Lidón.

A lagunán keresztül a Lidora vitte őket a gondola. A lovak ott vártak a félig víz alatt álló, csigahéjakkal és algákkal teleszórt homokparton. Shelley szerette ezeket a magános homokpartokat s ezt a szinte a hullámok között viharzó vágatást. Csak az zavarta örömet, hogy közben Claire aggódva vár rá Hoppneréknél.

Byron arról beszélt, hogy angolok milyen ostoba módon viselkednek vele szemben. Ha Velencébe jönnek, szüntelenül üldözik kíváncsiságukkal, megvesztegetik a szolgálait, hogy megláthassák a hálószobáját. Aztán Shelley balsorsáról kezdett beszélni s heves barátsággal hangoztatta tiltakozását.

— Ha Angliában lettem volna, eget-földet megmozdítok, hogy visszaadassam a gyermekeit.

Erről áttért az emberi hitványságra, amely véleménye szerint végtelen.

— Az emberek gyűlölik egymást... Aki mást remél, vagy kíván tőlük, csak azt bizonyítja vele, hogy álmódzó lélek.

— Miért? — kérdezte Shelley. — Úgylátszik, belenyugszik abba, hogy az ember aláveti magát ösztöneinek, anélkül, hogy kormányozni tudná őket... De az én hitem egészen más: hiszek benne, hogy akaratunk megteremtheti önmagunkban az erényt... Ha a gonoszság természetes is, ez még nem jelenti azt, hogy egyben legyőzhetetlen.

Byron rámutatott a patrícius városra, amelyet a lenyugvó nap sötét bíborral és olvadt arannyal öntött el:

— Szálljunk be a gondolába — mondotta — majd mutatok magának valamit.

Amikor néhány perce siklottak a lagunán, így szólt:

— Figyeljen nyugat felé és hallgatódjék. Nem hallja a harangszót?

Shelley egy kis szigeten valami formátlan s szinte ablaktalan téглаépületet pillantott meg; nyitott torony emelkedett ki az épületből s a toronyban egy fekete harang lengett fel-alá a vérvörös ég háttérében. Mintha az evezők csapkodó zajába távoli, elfojtott hívószavak vegyültek volna.

— Ez itt — mondotta Byron — az örültek háza. Amikor esténként ilyen időtájt átkelek, mindig hallom a harangot, amely imára hívja az örülteket.

— Nyilván azért, hogy köszönetet mondjanak a Teremtőnek irántuk tanúsított jóságáért?

— Maga csak a régi marad, Shelley! — mondotta Byron vadul. — Hitetlen és istenkáromló!... És úgy-e, nem tud úszni? Óvakodjék a Gondviseléstől!... Az imént úgy-e arról beszélt, hogy le tudjuk győzni ösztöneinket? Nem gondolja inkább, hogy ez a látvány igazi képe az életünknek? A lelkiismeret a harang, amely erényre int... Mint ezek az örültek, mi is vakon engedelmesskedünk, anélkül, hogy tudnók miért. Aztán leszáll a nap, s a harang nem kong többé — és ez a halál.

Velence felé nézett, amely az alkonyi fényben egyszerre rózsásszürke lett.

— Mi, Byron-ok, — mondotta — fiatalon halunk meg... Apai és anyai ágról egyaránt ezt örököltém... Nem törődöm vele, de legalább élvezni akarom az ifjúságomat.

*

Shelley másnap kissé nyugtalanul ment el Byronhoz, de kellemesen meglepődve látta, hogy a költő nagyon hozzáférhető. Byron felajánlotta, hogy két hónapra rendelkezésére bocsátja Shelleynek és Claire-nek egyik villáját, amely Velence közelében, Este fölött volt s megengedte, hogy Allegra is odajöjjön. Shelley természetesen elfogadta e

nagylelkű javaslatot s Mary-ftek azt írta, hogy minél előbb jöjjön hozzájuk.

»Nélküled kellett határoznom; legjobb tudásom szerint jártam el s ha tévedtem, szidj össze, drága Mary-m, ha igazam volt, ölelj meg. A magam részéről fogalmam sincs róla, hogy mi lesz a dologból, a következők majd megmutatják. Itt mindenesetre megszabadulunk a folytonos bemutatkozások unalmától s majd találkozol Mrs Hoppnerrel, aki olyan jóságos, szép és angyalian szelíd, hogy ha egyben ugyanannyira okos is volna, olyan lenne, mint egy második Mary, ámbár korántsem annyira tökéletes. A szeme mintegy visszfénye a tiednek; a viselkedése is olyan, mint a tied, amikor már ismered és szereted az embereket... Öleld meg helyettem kékszemű drágáinkat. Ne engedd, hogy William elfelejtsen. Ca még túlságosan kicsi ahoz, hogy emlékezhesék rám.«*

Mary utazása nagyon kínos volt; Firenzében útlevelnehézségei támadtak s ez jó ideig feltartotta; a kis Clarának most jöttek a fogai s nagyon sokat szenvedett a hőségtől, a fáradságtól, a másfajta tejtől s Estébe eléggé betegen érkezett.

Két héten át lázas volt. Az estei orvos teljesen hülyének látszott s ezért Shelley és Mary elhatározták, hogy a kicsit Velencébe viszik egy jobb orvos keze alá. Fusinában az osztrák vámhatóságok feltartóztatták őket s meg akarták akadályozni, hogy átkeljenek a lagunán. Shelley rettenetes felháboro-

¹ Shelley és Mary így hívták a kis Clarát.

dással utat tört magának és beugrott egy gondolába. A kis Ca szája és szeme körül valami különös, görcsös vonaglás látszott. Az átkelés alatt szinte eszméletlen volt. A vendégfogadóban a tünetek még rosszabbodtak. Az orvos tüstént megmondotta, hogy nincs remény. Egy órával később — láthatóan szenvedés nélkül — meghalt.

Mary egyszerre ott találta magát egy ismeretlen vendégfogadó előcsarnokában halott gyermekével a karjai között. Mrs Hoppner megjelent és magával vitte. Másnap reggel egy gondola Shelley-vel együtt a Lidora vitte a kis holttestet s Mary minden erejét megfeszítette, hogy lerázza magáról bánatát, Godwin egyik elve volt, hogy csak a természettől gyenge és gyáva emberek adják át magukat a fájdalomnak, amely egyébként is nem tart sokáig, hacsak a szenvedésnek valami kegyetlen hívságával nem keressünk benne titkolt gyönyört. Leánya is hitt ennek a tételnek igazságában. A temetés után két nappal ezt írta naplójába: »Eloolvastam a Childe Harold negyedik énekét. Esik az eső. Megnéztem a Dogépalotát, Sóhajok hídját, stb. ... Mrs Hoppnerral az Akadémiában voltunk; néhány szép képet láttunk. Látogatás lord Byronnál, nála találkoztam La Pornarinával.«

*

La Fornarinán, Byron új szeretőjén meglát-
szott a népi eredet; vad teremtés volt. »Majd meg-

látja milyen szép« — mondotta Byron Shelley-nek. — »Nagy fekete szeme van, junói teste; hullámos haja csillog a holdfényben; olyan asszony ez, aki szerelemből elmenne a pokol fenekére is. Szeretem az ilyenfajta állatokat s Medeát bizonyára többrebecsültem volna a világ minden asszonyánál.«

Valóban különös állat volt ez a teljességgel fékezhetetlen szép pékné s olyan vad, hogy a cselédség bolond félelemben élt mellette, — még Tita is, a költő óriás termetű gondolása.

Féltékeny volt, elviselhetetlen, álnok, mint egy démon, — és teljesen nevetséges, amióta szép vállkendőjét elegáns ruhákkal és tollas kalapokkal cserélte fel, amelyeket Byron — akármennyit is vásárolt — tűzbe dobott. De a költő eltúrte bolondságait, mert elszórakozott velük. Szerette életerejét, velencei kiejtését, heveességét. E nyers és az állatihoz közelálló lélek mellett — meggyőződése szerint — jobban kipihente magát a szellemi munka fáradsalmaitól, mint bármilyen más nő mellett. La Fornarinának tulajdonította, hogy költői munkája könnyedén, csodálatos lendülettel haladt előre, — ebben a lendületben volt valami az óceán és a szerelmes asszony ősi és hömpölygő erejéből.

Shelleyék-nek, akik szinte maguk voltak a megtestesült civilizáció, ez a csodálatraméltó bestia persze nem tetszhetett. Borús pillantásokat váltottak egymással. Ama pár nap alatt, amelyet még Velencében töltöttek, Shelley egészen közelről

látta és nagyon szigorúan elítélte lord Byron életét. A költő orgiáira az uccán szedette fel gondolásaival az asszonyokat. Utóbb aztán — nagyon elégedetlenül önmagával — kinyilatkoztatta, hogy az ember megvetendő lény. Shelley ezt a cinizmust csupán a bestialitás elegáns álarcának látta.

Aztán visszatértek Estébe, — nagyon szomorúan, hiszen nem volt többé velük a kislány. De a ház azért nagyon derűs volt. A kertben a felfuttatott szőlő két fala között kis út vezetett egy elragadó lugashoz, amely nemsokára kedvenc munkahelye lett a költőnek. Erről a helyről jól lehetett látni az előtérben álló ódon Este kastélyt; hátrább, mint valami zöld tengert, a hullámtalan lombardiai síkságot, ahol szép kerti házak kis szigetekként fürödtek a gőzölgő levegőben; a távolból idelátszott a magános Padua, még messzebről Velence, amelynek templomai és arannyal szegélyezett harangtornyai csillogtak a zafírszínű égben.

Shelley dolgozott; belekezdett a »Felszabadított Prométheuszba, aztán egy lírai drámába Jób könyvéről; szárnyacsapásszerűen könnyű versekben akarta megfogni ennek az őszi fénynek mélabús szépségét. De mihelyt elbágyadt benne a munka csodás izgalma, egyszerre magánosnak, elfelejtettnek látta magát. Úgy érezte, hogy a törekeny bárkán, amelyet a vihar az Angliából kiüldözött fiatal száműzöttek kis csapatával idegen ég alá sodort, a Fájdalom markolta meg a kormányt.

A római temető

Egy hónap múlva vissza kellett adni Byronnak a villát s Allegrát is el kellett vinniök hozzá. Az eső és a tél felébresztették Shelley-ben a Dél felé vándorlás vágyát. Csak úgy tudott boldog lenni, ha melegség és emberi rokonszenv vette körül; ismeretlen égtájak és városok túlságosan próbára tették eredendő mélabúját.

A római országút már ősziessen vöröslő szőlővenyigék között kígyózott. Lépten-nyomon virgiliusi szépségű, tejfehér ökrösfogatokkal találkoztak. Áthaladtak Ferrarán, aztán Bolognán, ahol oly sok templomot, szobrot és képet láttak, hogy úgy érezték, mintha agyuk egy építész rajz tömbje vagy egész rézkarcgyűjtemény volna. A romantikus Rimini, Spoleto és Térni városokon keresztül végül elérkeztek a római Campagnába, — itt tökéletes magánosság fogadta őket, amely varázsos és fenéges volt egyszerre. Amikor behajtottak a városba, egy roppant karvaly lebegett fölöttük.

Rómában mélyen megragadta őket a romok magasztos szomorúsága. Shelley megcsodálta az angol temetőt, amely közel volt Cestius síremlékéhez, — ez a temető volt a legszebb és legünnepélyesebb mindama sírkertek között, amelyeket

valaha is látott. A fiatal nők és gyermekek sírjai fölött a szélben daloltak a fák. Ezen a helyen jó lett volna elaludni.

Háromheti utazás után megérkeztek Nápolyba; itt lakást vettek ki, amelynek ablakából látni lehetett a mindig egyforma és mindig változó kék öblöt. Éjjel-nappal ég felé szállt a Vezúv könnyű füstje, — a hegy árnyékát és lángnyelveit visszaverte a tenger. Az éghajlat az angol tavaszhoz hasonlított, legfeljebb talán csak a szelidségnek az a folytonos crescendoja hiányzott belőle, amely oly elragadóvá teszi a mérsékelt égövet. Megnézték Pompejít, Salemot, Paestumot, — szép, de nagyon kurta víziók voltak ezek, amelyek sápadt és zavaros képek emlékét hagyták csak meg a lélekben, mint valami félig elfelejtett álmot. De e sok szépség közepette sem voltak boldogok.

Senkit sem ismertek s kis körük magánossága lassanként kínos lett. E sugárzó napfényben vágyódva gondoltak Richmondra, Marlo vra, még Londonra is. Ugyan mit ért ez a sok hegy és ez a kék ég egyetlen barát nélkül? A társas együttlét örömei a lét alfája és ómegája s a táj, amely elterül előttünk, akármilyen valóságos és szép is, köddé foszlik, ha a családi élet képeire gondolunk, amelyek önmagukban talán jelentéktelenek, de az emlékezet csodálatos színekbe mártotta őket.

Az uccán irigykedve nézték a szegény embereket, akiknek más szegény emberek jónapot kívántak. Shelley, aki mindig túlaradóan sok gyöngédséget érzett magában az emberek iránt, fájdalmas csodálkozással látta, hogy egészen egyedül van közöttük. Mary különösen sokat szenvedett amiatt, hogy mindenütt »az idegen hölgy* volt. Megint teherbe esett; Claire egyre elviselhetlenebb lett számára; sok bosszankodása volt a cselédséggel. Paolo, az olasz szolga elcsábította a svájci dajkát. Mary rá akarta bírni, hogy vegye feleségül s a csirkefogó végül is beleegyezett, de csak azért, hogy bosszút esküdve, tüstént ott-hagyja őket feleségével együtt. Aztán Claire is súlyos beteg lett, — valami különös betegsége volt, amit Mary nem nagyon értett.

Elégedetlenül s Nápollyal torkig betelve elhatározták, hogy visszatérnek Rómába. A változás szüntelen vágya hajszolta őket, mint a beteget, aki hiába keres ágyában hűvösebb helyet s testével együtt mindenhová magával viszi lázát is. A meleg római tavasz elbágyasztotta a kis Williamet. Az orvos azt tanácsolta, hogy azonnal utazzanak vele északra. Éppen útrakészen álltak, amikor a kisfiú heves vérhasrohamot kapott.

Shelley hatvan órán keresztül nem engedte el kisfia kezét. Egyre jobban hozzámelegedett a gyermekhez. Értelmes, érzékeny és gyengéd kisfiú volt, szép haja selymesszőke, az arcbőre áttetsző,

kék szeme élénk és komoly. Ha elaludt, az olasz asszonyok lábujjhegyen lopakodtak oda hozzá s úgy mutogatták egymásnak. Már a haláltusa görcseiben vonaglott, amikor az orvos még mindig azt remélte, hogy megmentheti. Három napig élt még, aztán délben, csodálatosan izzó napfényben meghalt.

Az angol temetőben hantolták el, amelynek csendes magánosságát oly elragadónak találta apja, mikor átutazott Rómán. A szél még mindig ott dalolt az ágak között. Egy antik síremlék mellett napfényes pázsit és virágok közepette nézte Shelley, mint tűnik el halott gyermeke.

Fanny ... Harriet... a kis Clara... William ... Úgy érezte, mintha pestises levegő venné körül s egymás után mérgezné meg azokat, akiket szeretett.

*

A fiatal pár mindezideig bátran viselte a kemény csapásokat, amelyekkel az istenek — úgy látszik — kedvtelésből sújtották őket. Most azonban Mary feladta a harcot.

Shelley egy szép vidéki villába vitte. De Mary semmivel sem törődött. Azokra az apró gyermekléptekre gondolt a nápolyi homokparton, arra a szép és ártatlan arckifejezésre, amely oly életteli tudja kifejezni a szeretetet, csodálkozást és örömet. Mozdulatlanul és tompán meredt a messzi-

ségbe s hallgatását csak azért törte meg, hogy a római sír miatt aggódják; fehér márványsíremléket akart állíttatni szép gyermekének teli sok-sok virággal.

Godwin szemrehányásokat tett e szomorúság miatt, amelynek híret közölték vele. Az ilyen hétköznapi fájdalom mutogatása csökkenti jellemének értékét; ilyen módon leszáll arra a fokra, amelyen nemének tömegei élnek. Mije hiányzik? Nem él-e azzal a férfival, akit kiválasztott, nem rendelkezik-e földi javakkal s így azokkal az eszközökkel, amelyekkel hasznára lehet az emberiségnek? »De elvesztettél egy gyermeket és most az egész világegyetem, mindaz, ami jó s aminek joga van jószágodhoz, — mindez nem számít többé, mert egy hároméves gyermek meghalt!«

Maga Shelley is szelíden így panaszkodott:

»Drága Marym, hova tűntél el előlem, miért hagytál magamra ebben a szikkadt világban? Tested varázsos ruhája itt van még, de te magad elszöktél előlem a magános úton, amely a bánat félhomályos bűvőhelyeire vezet . . .«

Az ő számára persze megmaradtak a légies bűvőhelyek s ha idemenekült, életének zord drámája már nem volt egyéb értelmetlen lidércnyomásnál, így fejezte be »Prometheus«-át, mint munkássága egyetlen tárgyának új változatát: a Szellem nagy harcát az Anyag, a szabad Ember küzdelmét a Világ ellen. Jupiter itt többé-kevésbé

lord Castlereagh lett; a leláncolt Titán pedig egy második Shelley, aki reménykedő áldozatként bízik a J6 végső győzelmében. A felhőtlen, tiszta ég, a langyos nyugati szél örvényei, — mindez csak ürügy volt számára, hogy megénekelje kétségbeesetten élethívő hitét, amelyet semmiféle balsors nem tudott földresújtani:

»Szél, hadd legyek hárfád, mint ahogyan hárfád az erdő! Nem baj, ha le is hullanak leveleim, mint az erdő lombja!... Ajkam által légy az álomba merült föld számára az új ígehirdetés trombitaszava! Ó, Szél, ha már itt a Tél, vájjon messze lehet-e még a Tavasz?«

Mary lebetegedése előtt Firenzébe utaztak, hogy jó orvos közelében legyenek. De a legjobb orvos maga Firenze volt, ez a város, ahol a magánosságban nincs keserűség. Firenzében Danteval él az ember; Savonarola mellé ül le; látja, amint elhalad előtte Giotto. A templomokban Bruneleschi és Donatello még mindig barátságosan vitatkoznak. A szobrok kinn élnek az uccán, de sokkal családiasabban, mint másutt. A Piazzán a győztes Dávid kihívóan néz Bandinelli együgyű Neptunjára és ügyetlen Herkulesére. És nem is fáj olyan nagyon, hogy az ember nem ismeri az elhaladó gyermekeket, ha Della Robbia gyermekképmásai előtt áll.

Shelley nagyon szerette a San Miniato dombjáról nézni a várost. A rózsaszínű tetők szabályos formái élesen kirajzolódtak; a sok esőtől megda-

gadt Arno sárga hullámain ódon házak között hömpölygette, amelyek olyanok voltak, mintha emberi csődület állna a partokon és a hidakon; távolabbról a szemhatárt kék dombok szegélyezték.

Ebben a szellemiséggel telített levegőben Mary egy kissé megint kezdte kedvét lelteni az életben. A családi penzióban elbeszélgetett az egyszerű emberekkel. A szülés gyors volt és könnyű. Amikor megint gyermeke feküdt a karjaiban, elmosolyodott, — első ízben a kis William halála óta.

Fiának a Percy-Florence nevet adta.

X.

»Any wife to any husband«

Az életben sorozatosan jönnek az események. Egyik barát magával hozza a másikat. Mary és Percy, akik annyit szenvedtek a magánosságtól, egyszerre egy élénk és kellemes kis csoport kellős közepében találták magukat, anélkül, hogy keresték volna.

A véletlen varázsolta elő ezt a csodát. Úgy kezdődött, hogy Shelley megint fájlalni kezdte az oldalát. Az Apeninek szele és a firenzei kemény tél nem jót tett neki s az orvos azt tanácsolta, hogy költözzék át a jobban védett Pisába.

Itt egyik unokafivére, Tom Medwin, csatlakozott hozzá. Ezelőtt az indiai hadseregben szolgált s miután nagyratartotta irodalmi érdeklődését, arra a gondolatra jutott, hogy a család egyetlen írótagjának társaságában fog élni. Szörnyen unalmas, de különben nagyon derék ember volt és Shelley-éknek bemutatott egy elragadó házaspárt, Williams-éket.

Edward Williams csakúgy, mint Medwin, hajdani dragonyostiszt volt. Saját bevallása szerint gyenge egészsége miatt mondott le rangjáról. Nyíltszívű, nagyon egyszerű fiú volt, igénytelen, de minden iránt érdeklődő. Nagyon megtetszett Shelley-éknek s igen csinos, kitűnő modorú, elsőrangúan muzsikáló feleségét egyenesen elragadónak tartották. A két házaspár között azonnal mély rokonszenv ébredt; Shelley-ék végre megismerték a fesztelen látogatások, finomszavú elismerések és a kölcsönös bizalom édességét, amelyből az igazi barátság varázsa áll.

Mihelyt kialakul valamely zártabb csoport, a magánosok tüstént csatlakoznak hozzá, így került társaságukba az írországi Taaffe gróf, a görög Mavrocordato herceg s egy egészen rendkívüli olasz pap, akinek ördögien élesmetszésű arca a velencei inkvizitorra emlékeztetett: tisztelendő Pacchiani professzor, másnéven a »Pisai Ördög«, — vallástalan abbé, katedrátlan professzor, nagy kedvelője az asszonyoknak és képeknek, régiség-

kutató, szakértő, ügynök és mindennel foglalkozó közvetítő. Az ilyen ember mindig tud egy éppen bérbeadandó palotát, s közvetítői díját egyformán besöpri a bérbeadótól és a bérlőtől, szívesen ajánl olasz nyelvtanárt, akivel utóbb megosztózik a leckék díján s az átutazó angol kezébe titokzatosan oda-csúsztatja valamelyik marchese címét, aki éppen egy Andrea del Sartot akar eladni.

Pacchiani, aki aznap otthon volt minden házbán, mihelyt átlépett a küszöbön, Mary-t és Jane barátnőjét így hívta: »le belle Inglese« s elszórakoztatta a bizalmas történetekkel, amelyeket a pisai előkelő családokról mesélt el, ahol jó barát és gyóntató volt.

*

Az abbé egyik ilyen elbeszélése nagyon megindította Shelleyt. Viviani gróf, a város egyik legtekintélyesebb embere, nemrégiben feleségül vett egy nála sokkal fiatalabb asszonyt; első házasságából két bájos leánya született s az új grófnő — féltékenykedve a fiatal leányok szépségére — végül is kicsikarta férjétől, hogy mindkettőt egy pisai kolostorban tartsa mindaddig, amíg akad valaki, aki hozomány nélkül hajlandó feleségül venni őket. A professzor gyermekkoruk óta ismerte a két »contessina«-t s nagy lelkesedéssel beszélt szépségükről és finom szellemükről. Különösen az idősebbik, Emília valóságos zseni volt.

— Poverina! — mondotta Pacchiani. — Olyan, mint a kalitkába zárt madár. Szerelemre született s most néznie kell, mint múlnak el céltalanul fiatal évei. Tegnap, amikor egypár virágot öntözött meg kis cellájában, így szólt: »Igen, beneteket azért teremtett az ég, hogy öntudatlanul éljetez, de mi, gondolkozó teremtmények, arra születtünk, hogy cselekedjünk s ne hervadjunk el így dermedten ...« Ez a Szent Anna-kolostor különben szörnyű egy hely; a bennlakók ilyen időben vacognak a hidegtől s nincs egyebük, amelynél melegedhetnének, csak egy izzó hamuval megrakott agyagfazék. Nagyon fogja sajnálni őket.

Ez az elbeszélés egyszerre felkeltette Shelleyben a hajdani kóbor lovag érzelmeit, amelyek a házasság békéjében néhány év óta elszunnyadtak. Ezer kérdéssel hozakodott elő s oly felháborodással beszélt az öreg grófról, másrészt pedig annyira érdekelte a szép áldozat, hogy Pacchiani nem tudott ellentállni a beavatkozás bűvös gyönyörének, amely tudvalévőleg az aggastyánok érzékiségének utolsó fellobbanása s felajánlotta, hogy elkíséri Shelleyt a Szent Anna-kolostorba.

Valóban nyomorúságos épület volt; a látogatók előbb egy düledező kapun haladtak át, majd az abbé elment Emiliáért: Mephistopheles nem sokára visszatért Margittal. Valóban nem volt túlzás, amit a fiatal lány szépségéről mondott; fekete haját egyszerű kontyba tűzte, mint a görög múzsák,

hibátlan arcéle egy tökéletes szobrász műve volt; sápadt arcából még sugárzóbban csillogott elő félig lehunyt s nagyon kéjes pillantású szeme; olasz nők ebben néha a keletieket is felülmúlják.

Attól a perctől kezdve, amikor belépett a kopár fogadószobába, Shelley érezte, hogy szereti. Ez a szerelem semmiképpen sem volt testi vágy; inkább kívánság, hogy feláldozza magát érte és megcsodálja, — feláldozza magát azért, akit megcsodál. Érzelmi életének mintegy háttérében mindig is megőrizte a tökéletes testi és erkölcsi szépség egyesülésének képét, az elragadó és üldözött asszony mítoszát, akinek ő lehetne a lovagja, — perzeuszi lényének Andromedáját, Szent György-voltának hercegnőjét; ez a mítosz minden szerelmi érzésének mélyén ott lappangott, ez bírta arra, hogy apja hatalma alól kiszabadítsa és megszöktesse Harriet-et, ez szeretettette meg vele Maryt, mert boldogtalan volt; önmaga előtt is tudatlan módon érzékiségből és részvétből állt ez az érzelmi vegyület, s eredete talán egy kissé zavaros lehetett, de Shelley meg tudta tisztítani s költői alkotóerejét éppen ez repítette fel a legmagasabb csúcokra.

Hosszú ideig azt hitte, hogy Mary-ben lelheti fel ezt a misztikus szeretőt s Mary valóban oly kevéssé különbözött ettől a képtől, mint amilyen kevéssé földi asszony az istennőtől különbözhetik. Talán most történt meg első ízben, hogy amikor

a shelley-i köd szétfoszlott, olyan valóságos asszony alakja tárult fel előtte, amely majdnem azonos volt az eszmei képpel. De a közösen élt élet utóbb mégis olyan vonásokkal ismertette meg, amelyek semmiképpen sem férhettek el a mennyei vízióban. Mary, a családanya és háziasszony sokkal józanabb és gyakorlatibb volt, mint a skinner-street-i hősies és gyengéd lány. Amit Shelley szelme tiszta vonalának nevezett, az nem volt mesze attól, hogy lassan-lassan hidegség legyen; féltékenysége néha valóságos kicsinyességgé fajult. Mindenekfelett azonban túlságosan jól ismerte Maryt ahhoz, hogy álmai elférjenek e határozott körvonalú képen.

De ebben a szép és titokzatos Emiliában testet ölthetett az istennő, mert hiszen nem tudott róla semmit. Ebben a különös kolostorban végre megtalálta a csodálatos és illanó víziót, amelyet serdülő ifjúkora óta kergetett s amely — valahányszor azt hitte, hogy megragadja — egyszerre szétfoszlott s aztán egy húsból-vérből való asszonnal állt szemközt, aki megsebezte érzékenységét.

Amikor belépett a fogadóba, Emília egy kalitkába zárt madár felé fordult s olyan szónoklatot vágott ki, amelyet Shelley a világ legköltőibb megnyilatkozásának tartott.

— Szegény kicsikém! — mondotta. — Elpusztulsz a vágyódástól! Mennyire sajnállak! Mennyit kell szenvedned, amikor hallod társaid hívő csa-

patait, amint szelek szárnyán repülnek ismeretlen országok felé! Csakúgy, mint én, te is itt fejezed be nyomorult sorsodat... Ó, hogy nem tudlak megszabadítani!

Olasz módra szívesen rögtönzött Ilyen szóba-foglalt költeményeket, amelyekben tagadhatatlanul nagy képgazdagság és erő volt. Shelley zseniálisnak találta. Engedélyt kért tőle, hogy újból eljö-hessen s magával hozhassa feleségét és sógornójét. Emília szívesen beleegyezett.

Amikor elmondotta Marynek a látogatást, egyáltalában nem rejtegette előtte érzéseit. Mindketten lelkes olvasói voltak Platónnak s Mary jól ismerte azt a fajta szerelmet, amely csupán elmerülés a Legfőbb Szépség szemlélésében. Mindazonáltal jobban szerette volna, ha e szemlélet tárgya inkább valami szobor, vagy ha Shelley — mint Dante — sohasem beszélt volna Beatricejével. Amikor azonban Shelley arra kérte, hogy látogassa meg a szép foglyot, örömet elkísérte.

Elismerte, hogy Emília nagyon szép, hogy nagyon is ógörög szobor, s eléggé meglepő ékesszólása is van, de lelke mélyén úgy gondolta, hogy mégis csak többre becsüli az angol nők szemérmes tartózkodását, mint ezt a túlságosan közlékeny olasz zsenit. Véleménye szerint Emília egy kissé túlsókat beszélt, tagadhatatlanul kifejező mozdulatai már-már nem is voltak kecsesek s különösen akkor hatott nagyon kellemesen, amikor hallga-

tott. De óvakodott attól, hogy közölje benyomásait s nagyon barátságos volt Emiliához.

Az érzékenyebb Claire-t Emilia épúgy elragadta, mint Shelleyt. Mary apró ajándékokat, könyveket, egy kis aranyláncot vitt a fogolynak, — Claire viszont, aki szegény volt, azt kínálta fel, amije volt: angol leckéket s Emilia ezt örömmel fogadta. Érdekes levelezés kezdődött most Pisa és a kolostor között; csupa »drága nővérem!... imádott Marym! ... gyengéd Percym!... Caro fratello volt a megszólítás, sőt (természetesen és magátólértetődően misztikus értelemben) »adorato sposo«, — »imádott jegyesem«. Persze a »drága Mary nővér« olykor egy kissé hidegnek látszott. »De a férjed azt mondotta nekem, hogy ez a látzólagos hidegség csak hamuréteg, amely eltakarja gyengéd szívedet*.

Az igazság az volt, hogy a drága Mary nővér idegei egy kissé táncolni kezdtek. Shelley éppen most kezdte felépíteni Emilia körül egyikét ama elképzelt világoknak, amelyekbe oly szívesen tűnt el; nagy szerelmi verset írt számára, amelyet éppoly titokzatosnak szánt, mint aminő Dante »Vita nuova«-ja és Shakespeare szonettjei voltak. Ebben a költeményben hirdette ki szerelmi tételeit:

»Sohasem tartoztam ama nagy embercsoporthoz, amely azt tartja, hogy mindenki egyetlen szeretőt, vagy egyetlen barátot válasszon ki magának s a többit

felejtse el, akármennyire szép és okos is a többi. Mégis ezt teszik a szegény rabszolgák, akik fáradtan zarándokolnak a világ országút fán otthonuk felé — a halottak közé s egyetlen megkötözött barát, olykor egy féltékeny ellenség oldalán teszik meg ezt a leg-hosszabb és legfárasztóbb utazást. Az igazi szerelem abban különbözik az aranytól és agyagtól, hogy ha meg is osztjuk, mégsem lesz kevesebb. A szerelem olyan, mint az értelem: annál elevenebb lesz, minél több igazságot lát... Szűk az a szív és szűk az a szellem, amely csak egyetlen tárgyat szeret, egyetlen tárgyat szemlél.

Olyan arcképet festett Emiliá-ról, amely egyetlen hatalmas himnusz volt a fogoly szépségéhez, *m langyos illathoz, amely kiárad belőle s terhessé tette az elhervadt szelet, — fanyar-vad illat, túlságosan éles ahhoz, hogy érezni lehessen... isteni lényének glóriájához, amely úgy remegett át a testén, mint ahogyan a kiolthatatlanul szép hold remeg egy felhő mögött a békés júliusi égem.*

»Hitvestárs, testvér, nővér, angyal s irányítója ennek a sorsnak, amelynek pályáját megfosztották a csillagoktól... Emilia, hajó himbálódzik a kikötőben ...« Aztán sor került a legszenvedélyesebb utazási meghívásra egy valószínűtlen és varázsos ország felé: »majd egyetlen lényé olvadunk össze; lélekzetünk összevegyül, keblünk egymásraborul, ereink együtt lüktetnek, — halálosan édes elragadtatás.«

Mary saját megnyugtatóására ugyan szüntelenül elismételte, hogy mindez a sok szépség Emilia isteni lényegének szól s nem a feketehajú fiatal lánynak, de mégsem volt kellemes látni, hogy Shelley milyen lázas mámorral dolgozik. Szerencsére a kompozíció munkája annyira lekötötte, hogy nem maradt ideje meglátogatni hősnőjét. Mialatt pedig ez a platói szerelmes ködképeket halmozott egymásra, Emiliának apja, a gróf egészen aljas javaslatokat tett.

Viviani gróf végre talált olyan férjet, aki hozomány nélkül is hajlandó volt elvenni Emiliát s most már azt követelte, hogy leánya döntsön. A jövődöbéli férj nem volt éppen csábító jelenség: Biondinak hívták s a lóp között egy távoli kastélyban lakott. Emilia sohasem látta s úgy volt, hogy nem is látja, csak a házasság napján. Ez a török módra való házasságkötés undorító volt, de ugyan mit remélhetett? A Tündérkirály, aki végre is a nagyon valóságos Mary férje volt, semmi esetre sem fogja kiszabadítani börtönéből. Ki tudja, ha férjhez megy ehhez a Biondihoz, akkor talán megtalálja egy boldogabb élet kezdetét? Ha nem tetszik neki ez az ember, majd csak talál másokat s nyilván még a lóp közepén is akad elegendő »szolgáló lovag«.

Még mielőtt befejezte volna költeményét, Shelley megtudta, hogy Emilia férjhez megy.

Hat hónappal később Mary ezt írta egyik barátnőjének:

»Emilia férjhez ment Biondihoz; azt mondják, hogy ugyancsak elkeseríti az életét, no meg az anyját is. Ennek a mi »a la italiana« barátságunknak befejezése eszembe juttatja ezt a verses dajkamesét:

*... Találkoztam egy szép kis lánnyal,
Kecsesen bókolt előttem.
Adtam neki szép kalácsot;
Adtam neki finom bort;
Édességeket is adtam
De jaj, ez a rossz kis lány
Bizony pálinkát kért tőlem.*

Helyettesítsd a pálinkát azzal, amire szüksége van az embernek, hogy megvásárolja (nem is kis összegért), akkor megtudod Shelley platói szerelmének egész történetét.«

Shelley még hozzátette:

»Nem bírom elviselni, hogy csak rá is nézsek költeményemre. Köd-pára volt az, akit megénekeltem, nem istennő. Azt hiszem, hogy az ember hol ebbe, hol abba, de mindig szerelmes; a hiba — megvallom, nem könnyű kikerülni a hibát húsból-vérből való embernek — ott van, hogy halandó burokból keressük annak képmását, ami talán örökkévaló«

A szolgáló lovag

Amikor elutaztak Velencéből, Claire az első hetekben Hoppnerék révén elég rendszeresen kapott hírt Allegráról. A kicsi nagyon szenvedett a hidegtől. Csendes lett és komoly, mint egy kis öreg s Mrs Hoppner véleménye szerint helyesebb lett volna, ha nem hagyják Velencében. De teljességgel lehetetlen volt értelmesen beszélni apjával, aki egyre jobban belemerült a kicsipongásokba.

Néhány hónap újabb hírek nélkül telt el. A nagyon aggódó Claire egyre sürgetőbb leveleket írt, anélkül azonban, hogy a konzul feleségétől, aki különös módon hallgatag iett, választ kapott volna. Végül is megtudta, hogy Byron életében nagy változás állt be. Az egész egy eléggé súlyos betegséggel kezdődött, amely ágyba kényszerítette. Hoppner, aki betegsége alatt mellette volt, ekkor elmondotta neki, hogy szerelmei egyáltalában nem háborítják fel a velencei társaságot, mint ahogyan hitte és remélte, hanem éppen ellenkezőleg, a »conversazioni« legfőbb anyagát adják, — az ő rovására. Az emberek azt beszélnek, hogy minden hájjal megkent nőszemélyek kijátsszák és meglopják és ezenfelül a maguk velencei tájszólásában még

mulatnak is rajta. Don Jüan nagy dühre gerjedt s a Mocenigo-palotából tüstént visszaküldte valamennyi papnőjét az őket megillető odúkba.

Felgyógyulása után Byron megint megjelent a velencei szalonokban, amelyeket hosszú ideig elkerült. Itt találkozott Guiccioli grófnővel, az idény legszebb asszonyával, ezzel a tizenhétéves elragadó kis szökével, aki nemrégiben ment férjhez egy őszszakállú nobiléhez. A Zarándok kitűnőnek találta a termetét s különösen a kebleit csodálta. Amikor elhagyta a szalont, mingyárt első nap kis papírlapot csúsztatott a kezébe, amelyet a grófnő nagyon ügyesen fogott el. Byron találkát kért. A grófnő eljött. Hiszen a férfi, aki azt mondotta, hogy szereti, nagy költő volt, fiatal, szép, előkelő és gazdag. Ezer csábító varázs lengte körül s a grófnő harc nélkül tüstént mindent megadott.

Néhány nappal később Guiccioli gróf feleségével Ravennába utazott s Teresa arra kérte Byron-t, jöjjön utána. »A drága teremtés elfelejti, hogy *előtte* akárhova oda lehet füttyenteni a férfit... *de utána*« — mondotta Byron. A rajongó és állandó szerelem gondolatát nagyon riasztónak találta. így hát nem mozdult s visszautasítása némiképp büszkévé tette.

Ravennából a grófnő azt írta neki, hogy nagyon beteg — s ahol a szerelem hatástalan maradt, ott tüstént sikere volt a részvétnek. Don

Jüan útnak indult, — mindenestre megállt Ferrarában és más városokban, hogy megcsodálja a helyi nevezetességeket. Ámbár közömböséget, sőt bosszankodást is színlelt, voltaképpen nagyon szívesen ment a grófnő után. Az okos asszonyok, mint lady Byron vagy Claire, hamar kifárasztották; sokkal jobban megvetette a női nemet, mintsem hogy szeretőtől szellemi barátságot is kért volna. De a szép velencei péknek és kereskedőasszonyok mégis túlságosan különböztek lényétől. Guiccioli grófnőben viszont szerencsésen egyesült a megnyugtató és gyengéd butaság az előkelő asszony kecsességével: ilyen módon minden nehézség nélkül tudta lekötni az örök szökevényt. Don Jüan hűséges, sőt érzelmes betegápolója lett. »Ha elveszíténem« — írta Byron akkoriban — »olyan teremést veszíténék el, aki nagy veszélyeket kockáztatott a kedvemért s akit szeretni minden okom megvan. Nem tudom, hogy mit *tennék* a valóságban, ha meghalna, de golyót *kellene* röpítenem a fejembe s remélem, hogy meg is tenném.«

Amikor hódító hódítása Ravennából átköltözött Bolognába, Byron ide is követte. Klasszikus cicisbeo lett belőle: »de azért nem mondom, hogy nem érzem lefokozott voltomat. Inkább lennék valami suta ültetvényes, prémvadász, vagy akármi, mint egy semmirevaló divatbáb rajongója, vagy valami legyezőhordozó... És íme, most mégis

itt vagyok szolgáló lovag minőségében! *By the Holy!* Furcsa érzés ez!«

Claire megtudta ezt a történetet s arról is hallott, hogy Byron Bolognába hozatta Allegrát. Rémülettel gondolt arra, hogy gyermeke Byron új szeretőjének házában él, — annál az asszonynál, akinek semmi oka, hogy Allegrát szeresse, de talán annál több arra, hogy gyűlölje. Szenvedélyes hangú levélben követelte vissza a gyermeket. Byron így felelt: *»Shelley-ék gyermeknevelési módszereit oly mértékben helytelenítem, hogy ha elküldeném hozzád Allegrát, úgy érezném, mintha kórházba küldtem volna. Vagy elmegy Angliába, vagy itt helyezem el valamelyik kolostorban. De nem fog elhagyni engem, csak azért, hogy éhen vesszen vagy éretlen gyümölccsel halálra tömjék s abban a hitben nevelkedjék fel, hogy nincs Isten.«*

Claire a levél után ezt a kesernyés megjegyzést írta naplójába: »Lord Byron levele az éretlen gyümölcsökről és Istenről, — de azért mégis sokat sírt. Allegra egy kolostorban olasz apácák felügyelete alatt, akiknek fogalmuk sem volt tisztaságról és a gyermekszeretetről, — ezt a tervet nagyon aljasnak tartotta. Kétségbeesett, heveshangú, majdnem támadó levelet írt Byronnak, aki végül is Shelleynél panaszolta fel ezt a visel-

kedést. Azt írta, hogy a jövőben nem bocsátkozik többé levelezésbe Claire-rel.

»Nem tudom«, — felelte Shelley — *»hogya mi van Claire leveleiben. Egy vagy két levelét láttam s mivel nagyon ízetlenek és gyermekesek voltak, arra kértem: ne küldje el őket. Akkor azt mondotta, hogy már több ilyen levelet írt és el is küldött. Csodálom, hogy Claire firkálásai ennyire bosszantják... hiszen csak természetes a kívánság, hogy szeretné látni a kislányát. Hogy szívére veszi csalódását és ingerültségében mindenféle ostobaságot firkál; ez a dolog természetes rendje. Szegény kicsike! Nagyon boldogtalan, nem jól érzi magát s lehetőleg elnézéssel kell vele bánni. Gyenge és felületes szellemeknek a királyokkal közös tulajdonsága, hogy sohasem felelősek.«*

Ő maga is kénytelen volt ilyen magas szempontból nézni a dolgokat, hogy fölébe kerüljön az asszonyi háborúskodásnak, amely megzavarta otthonának békéjét. Mary napról-napra ingerlekenyebb lett. Godwin valósággal elhalmozta pénztkérő levelekkel és Shelley elhatározta, hogy nem enged többé a könyörgéseknek. Eddig ötezer fontot adott apósának, anélkül, hogy bármi eredménye is lett volna; ezért a magas árért némi keserű bölcsességet s ennek a csúnya jellemnek gyötrően alapos ismeretét vásárolta meg. Miután Godwin szemrehányó levelei Maryt már-már fenyegető módon felingerelték, Shelley közölte a filozófus-

sal, hogy a jövőben elfogja és eltünteti ezeket a leveleket, ha megint pénzkérdésekkel hozakodik elő: *»Marynek nincs saját rendelkezésére álló pénze s nem is szabad, hogy legyen. Mert ha volna pénze, a boldogtalan nyilván mindent odaadna önnek. Egy ilyen apa — ezzel azt akarom mondani: egy ilyen zseni — nem lehet híjával olyan témának, amelyekről lányával beszélhet. Azt nyilván fölösleges közölnöm, hogy ha most, amikor leveleivel már nem szerezhet pénzt, nem írna többé Marynek, úgy ezt a hallgatást csak egyféleképpen lehetne magyarázni.«* Ariel kemény lett.

Mary az apja, Claire a gyermeke miatt aggódott s a két ingerült asszony a lehető legrosszabbul fért össze. Közös csodálatuk a házban lévő egyetlen férfi iránt inkább ártott, mint használt testvéri egyetértésüknek. Mary mindent elkövetett, hogy Claire felismerje, mennyire alkalmatlan a házban, — s Claire végül másodszor is kénytelen volt lemondani. Egy idős angol hölgy Firenzében nevelőnöi állást talált számára; Claire elutazott.

Shelley hosszú és megleghangú leveleket írt neki. Ezek a levelek ugyan nagyon ártatlanok voltak, azért mégsem mutatta meg őket Marynek s Claire-t is arra kérte, hogy ne tegyen rájuk célzást nővéreinek írt leveleiben. Az őszinteségnek ez a hiánya nyomasztó volt. Shelley a szerelmet a gondolat és tett oly oszthatatlan közösségének fogta fel, hogy érzése szerint szerelmesek

között még a kimagyarázkodások is feleslegesek voltak. De amit az élettől kapott, az nem volt ennyire tökéletes s el kellett fogadnia olyannak, amilyen volt. A tömény igazság sok lélek számára halálos méreg; és Mary csak nagyon felhívítva tudta elviselni.

XII.

R. B. Hoppner levele Byronhoz

Velence, 1820 szeptember 16.

»Kedves Lordom, bizonyára joggal csodálkozik, hogy Shilohról¹ alkotott véleményemet megváltoztattam; ez a vélemény bizony már nem az, ami a múltban volt. Ha most leleplezem ön előtt a szörnyű titkot, számítok rá, hogy Shelley-ék nem tudják meg, hogy ön tud a dologról, — erre a szerencsétlen asszony miatt csak úgy, mint magam és feleségem miatt is szükség van. Bizonyosra veszem, hogy ezt a kérést eléggé alaposnak találja ahhoz, hogy megfelelően viselkedjek; most pedig elmondom önnek az igazságot. Allegra érdekében is szükség van rá, hogy megtudja, mert ez nyilván csak megerősíti abban a nemes elhatározásában, hogy a gyermeket többé ne bízza anyjára.

¹ Byron tréfásan így nevezte el Shelleyt.

Tudja meg tehát, hogy Claire abban az időben, amikor a Shelley-család itt időzött Velencében, teherben volt Shelleytől. Bizonyára emlékszik még rá, mikor azt beszélték, hogy mindig betegeskedik és állandóan orvosi felügyelet alatt áll; eléggé rosszhiszemű vagyok ahhoz, hogy azt higgyem: az a nagy mennyiségű orvosság, amelyet akkoriban lenyelt, talán nem kizárólag egészségének helyreállítására szolgált. Azt is megértem, hogy ámbár szörnyen félt a tolvajoktól és kísértetektől, mégis inkább maradt egyedül Estében, mint Shelley-ékkel Velencében.

Akárhogy is álljon a dolog, — innen Nápolyba utaztak; ott egy éjszaka Shelley-t a súlyosan beteg Claire ágyához hívták. Felesége természetesen különösnek tartotta, hogy éppen őt hívták; ha nem is ismerte Shelley és Claire kapcsolatának igazi természetét, mégis elegendő bizonyítéka volt Shelley közömbösségéről és Claire ellene irányuló gyűlöletéről. De mivel Shelley azt kívánta, hogy maradjon csendben, nem mert beleavatkozni a dologba.

Aztán bábáért küldtek s a kitűnő pár, amely nem készült fel a boldogtalan újszülött fogadtatására, pénzt adott az asszonynak, hogy a gyermeket a lencházba vigye, ahol születése után félórával el is helyezték. Az orvos hallgatását tekintélyes összeggel kellett megvásárolniuk. Míg Claire gyermekágyban feküdt, Mrs Shelley nagyon

aggódott érte, de mégsem engedték hozzá. Ezek a bestiák ahelyett, hogy legalább pár barátságos szóval megköszönték volna Claire iránti érdeklődését, éppen ellenkezőleg, állandóan éreztették gyűlöletüket azzal, hogy a legalávalóbb módon viselkedtek vele szemben s Claire mindent elkövetett, hogy Shelley-t elszakítsa feleségétől.

A szegény Mrs Shelley semmit sem tud erről a nápolyi kalandról, ha talán gyanakszik is; mivel pedig a tények alapos ismerete még boldogtalanabbá tenné, jobb is, ha továbbra is tudatlanságban marad. Nekünk Elise mondta el az egész történetet; az egész nyarat itt töltötte egy angol hölgnél, aki csupa jót mondott róla. Elise azt is elbeszélte: Claire odáig merészkedett, hogy Mrs Shelley-nek kijelentette, a halálát kívánja, és Shelley-től felesége jelenlétében kérdezte meg, hogyan is tud egy ilyen asszonnyal együtt élni.

E közlés után — azt hiszem — nem fog többé csodálkozni rajta, hogy Shelley-ről rossz véleménnyel vagyok. Elismerem nagy képességeit, de nem tudom elhinni, hogy egy ember — ahogy ön szokta mondani — ‚az örültségig antimorális‘ lehet s amellet mégis becsületes maradhat. Hallottam ugyan a zsiványbecsületről, de ez nyilván csak saját érdeküket szolgálja. Lehetséges, hogy Shelley számára előnyös dolog annyira tisztességesnek látszani, amennyire ez az általa nyilvánosan hangoztatott vélemények mellett egy-

általában lehetséges, de számomra világos, hogy a becsület egyetlen cselekvésének sem mozgató rugója. Attól tartok, hogy ez a levél meglehetősen összefüggéstelen, de ezt az ocsmányságot elég egyszer leírni, nem tudom átnézni másodszer. Remélem, hogy igyekezni fog megérteni a levelet, úgy ahogyan van ... Isten vele, my dear lord, maradok odaadó tisztelettel

R. B. HOPPNER.»

Byron levele Hoppnerhez

»Kedves Hoppnerem, levelei és egyéb papírjai épségben megérkeztek, — mindenesetre némi késéssel, mivel az egyik postafordulót elszalasztották. Shiloh históriája kétségtelenül igaz, ámbár Elise ebben az esetben nem látszik túlságosan alkalmas tanúnak. Emlékszik még rá, hogy ezelőtt menyire visszakíváncozott Shelley-ékhez, most meg otthagya a házat és szidja volt gazdáit. De magukban a tényekben a legkevésbé sem lehet kételkedni. Hiszen annyira hasonlít hozzájuk ...! Biztosra veheti, hogy tanácsát követni fogom. Mindig hű

BYRON-JA.«

Lord Byron hallgat

Shelley, akit Byron látogatóba hívott Ravennába azzal, hogy fontos dolgokat kell vele megbeszélnie, nagyszerű színben találta a Zarándokot. Arca, melyet a velencei kicsapongások elernyesztettek, most csakúgy sugárzott a ragyogó egészségtől. Guiccioli grófnő trónrajutása óta befellegzett az alsóbbrendű kalandoknak. Még szolgája, Fletcher is visszakarta pocakját, — mint ahogy az árnyék együtt hízik a testtel, amelynek életét köszönheti.

A ház pompás volt, az egész környezet királyi. A márványlépcsőn Shelley mindenféle állatba botlott, amelyek láthatóan otthonosan érezték magukat. Nyolc óriási kutya, három majom, öt macska, egy sas, egy papagáj és egy sólyom bonyolították itt le családi viszályaikat. Az istállóban tíz ló állt.

Byron lelkesen bizonykodó barátsággal fogadta s a két barát az egész éjszakát azzal töltötte, hogy kölcsönösen felolvasták és megvitatták költeményeiket. Shelley csodálatraméltóaknak tartotta a Don Jüan új énekeit. Mindig elbátortalanodott, ha szembe került Lord Byron zsenijével. Ezekhez a hatalmas költeményépületekhez képest nagyon törékenyeknek tartotta saját verseit. Azt mon-

dotta Byron-nak: méltónak tartja arra, hogy olyan hőskölteményt írjon, amely a jelenkor számára ugyanazt jelentené, mint az Ilias a görögöknek. Byron azonban úgy tett, mintha megvetné az utókort s a költészet iránt csak akkor érdeklődne, ha egy-egy énekért legalább ezer guineát kap.

Az Aszkéta megint kénytelen volt alkalmazkodni a pompakedvelő Világfi életviteléhez: felkelés délben, reggeli két órakor, este hatig munka, hattól nyolcig sétalovaglás, ebéd, aztán szórakozás reggel hatig.

Byron nemcsak költeményeiről beszélt. Mingyárt első nap barátságos hangon elmondotta Shelleynek a csúnya pletykákat, amelyek az olaszországi angol kolóniában keringtek róla; bár hallgatást ígért Hoppner konzulnak, mégis megmutatta a levelet, amely Elise vádjairól számolt be. Kijelentette különben, hogy az egész ostoba históriát egy pillanatra sem hitte el, de Shelleyt mégis mélyen elszomorította, hogy Hoppner és felesége ily könnyen hitelt adtak a rágalmazóknak. Azonnal írt Mary-nek.

Shelley levele Mary-hez:

»... Lord Byron elmondott nekem egy történetet, ami a legnagyobb mértékben felizgat, mert olyan kétségbeejtő gonoszságot leplez le, hogy hallatára megáll az eszem. Az ilyesmi kemény próbára

teszi türelmemet és önuralmammat s össze kell szednem magamat, nehogy valami félhomályos zugba meneküljek el, ahol soha többé nem kell emberi arcot látnom. Úgy látszik, hogy Elise... (itt következett a Hoppner levelében foglalt vádak ismertetése). Képzeld el, milyen gyötrelem a magamfajta gyenge és érzékeny természet számára ilyen viszonyok mellett tovább folytatni a harcot e sátáni emberi társadalom közepette. Úgy gondolom, hogy levelet kellene írnod Hoppneréknek, amely visszautasítaná a vádakát s egyben közölni tanúvallomásod bizonyítékait is, — természetesen csak akkor, ha hiszed, tudod és ha módodban áll bizonyítani, hogy e vádak hamisak. Nem kell megírnom neked, hogy milyen szavakat válassz s azt hiszem, arra sincs szükség, hogy kellő hőfokra szítssam fel benned az ékesszólást egy olyan rágalmazás megdöntésére, amelyet csak te tudsz teljesen semmivé tenni. Küldd ide hozzám a levelet, majd tovább küldöm Hoppner-ékhez«.

Mary levele Shelley-hez.

My dear Shelley. Ámbár mérhetetlenül szomorú vagyok, mégis tüstént megírtam a mellékelt levelet. Ha nem túlságosan szörnyű a feladat számodra, úgy másold le helyettem: én már nem bírom. Írd hozzá a magad leveléből azt a szakaszt, amelyben a vádokról van szó; megpróbáltam, de nem volt hozzá erőm. Azt hiszem, inkább

meghaltam volna. Itt küldöm Elise utolsó levelét is. Csatold az enyémhez, vagy tartsd magadnál, tégy úgy, ahogy a legjobbnak látod. Egészen más érzésekkel írtam neked tegnap este, forrón szeretett, drága barátom. Igaz, vadul rázza hajónkat a vihar, de szeress úgy, mint ahogyan mindig szerettelek. Csak gyermekeimet tartsa meg az Isten, akkor elég erőnk lesz rá, hogy ellenségeinkkel szembeszálljunk.. .

Isten veled, drága szívem, vigyázz magadra. Minden jóra fordul majd, — mégis. A nagy megrázó kódtatás már elmúlt bennem; a rágalmazást megvetem, de el kell hangzania a cáfolatnak is. őszintén köszönöm lord Byron-nak a jóakaratot, amelyvel elutasította a rágalmat.

Utóirat: Ne tarts elővigyázatlannak, amiért beszéltem Claire nápolyi betegségéről. Jó, ha az ember szembenéz a tényekkel. Ezek épp olyan ravaszok, mint amilyen gonoszok. Sebtében írott levelemet mégégyyszer elolvastam, de jobb, ha az ember érzéseit az eredeti erős formában fejezi ki.«

Mary Shelley levele Mrs Hoppner-nek.

»Kétéves hallgatás után megint önhöz fordulok s nagyon-nagyon fáj, hogy ilyen körülmények között kell írnom... Azért írok, hogy megvédelmezzem a leggyűlölködőbb rágalmak ellen azt a férfit, akivel együtt élnem megengedte a jósors, akit bensőségebben szeretek és többre tartok,

mint bárki mást; és éppen önnek kell írnom mind-
ezt, önnek, aki oly jó volt hozzám, és Mr Hoppner-
nek, — pedig milyen jólesett a gondolat, hogy ket-
tejüknek mindig csak hálával tartozom. Nagyon
fájdalmas kötelesség ez.

Shelley e pillanatban látogatóban van lord
Byron-nál Ravennában s ma olyan levelet kaptam
tőle, amelytől úgy remeg a kezem, hogy a tollat
is alig tudom tartani... Azt állítják, hogy Claire
Shelley szeretője volt s hogy... becsületesemre
esküszöm, hogy nem tudom leírni a következő
szavakat. Itt küldök egy részt Shelley leveléből,
hogy lássák, mi az, amit cáfolni akarok, de inkább
meghalnék, mintsem hogy ilyen aljasságot, ilyen
gonoszságot, ilyen hazugságot, ilyen elképzelhe-
tetlen szörnyűséget leírjak.

De hogy önök mindezt el tudták hinni, hogy
lelkükben így megrágalmazhatták az én forrón sze-
retett Shelley-met, ezt a legfinomabb és leggyen-
gédebb embert, — ez nagyon fáj, ó! sokkal jobban,
mintsem hogy szavakkal ki lehetne fejezni. Csak-
ugyan el kell mondanom önöknek, hogy a kettőnk
egyesülését soha semmi meg nem zavarta? A sze-
relem csábított első megfontolatlan lépésünkre,
— az a szerelem, amelyet a kölcsönös nagyrebe-
csülés és teljes bizalom azóta is csak gyarapított,
nagygyá tett s amely most már határtalan ...

Mindenki, aki közelebbről ismer, hisz szavam
igazságában. Apám még nemrégiben is azt írta

egyik levelében, hogy soha tőlem hazugságot nem hallott, önök előtt azonban, akik talán nem könnyen hiszik el az igazságot, ámbár a hazugságot egészen könnyen elhitték, — önök előtt esküszöm mindenre, ami égen és földön szent nekem s olyan esküvel esküszöm, hogy leírásakor meg kellene halnom, ha hazugságot állítanék: gyermekem életére esküszöm, imádott gyermekemre esküszöm: tudom, hogy mindezek a rágalmak hazugságok.

Eleget mondtam-e mindezzel, hogy meggyőzöm önöket, vagy nincsenek-e még végkép meggyőzve? Könyörgöm: tegyék jóvá az igazságtalanságot, amit elkövettek, azzal, hogy ettől az elvete-medett Elise-től megvonják jóindulatukat s hogy azt írják nekem: az egész gyalázatos történetből egyetlen szót sem hisznek többé. Önök jóságosak voltam hozzám s ezt soha sem fogom elfelejteni, de igazságot követelek. Kell, hogy higgyenek nekem s ünnepélyes komolysággal kérem: legyenek eléggé igazságosak ahhoz, hogy be is vallják, ha hisznek nekem».

Shelley megmutatta Byron-nak a levelet s megtudakolta tőle Hoppner-ék címét. De Byron arra kérte, hogy bízza rá a levél továbbítását.

— A Hoppner házaspár — mondotta — kikényszerítése tőlem az ígéretet, hogy a dolgot nem mondom el; ha most nyíltan be kell előttük ismer-nem, hogy szavamat nem tartottam meg, akkor legalább néhány formasághoz kell ragaszkodnom.

Ezért szeretném a levelet én magam elküldeni. Megjegyzéseim különben csak még több súlyt adnak neki.

Shelley örömmel egyezett bele ebbe a megoldásba s átadta a levelet házigazdájának. Mary soha sem kapott rá választ.¹

*

A fontos kérdés, amelyről Byron Shelley-vel beszélni akart, az volt: mi legyen Allegrá-val, ha Byron elhagyná Ravennát? Guiccioli grófnő Svájcba akart utazni; Byron jobban szerette Toscanát s arra kérte Shelley-t, írjon a grófnőnek s a levélben olyan tetszetős módon fesse le a firenzei és pisai életet, hogy végül kedve legyen elfogadni Byron tervét.

Shelley soha sem látta barátja szeretőjét, de megszokta, hogy minden ismerőse vele beszél meg ügyeit; így hát minden vonakodás nélkül megírta a levelet. A leírás olyan kitűnően sikerült, hogy a kívánt célt elérték. Erre aztán egyszerre elhatározott dolog lett, hogy Byron és barátja elmennek Shelley-ékhez Pisába; Byron arra is hajlandó volt, hogy Allegrá-t magával hozza. Miután Claire nem volt Pisában, nem látta akadályát a dolognak.

¹ Byron halála után hátrahagyott írása! között megtalálták Mary levelét: a költő a legbiztosabb módot választotta arra, hogy nyugalma senki se zavarja.

Mielőtt elutazott volna Ravennából, Shelley meglátogatta a gyermeket a bagna-cavallo-i kolostorban. Úgy találta, hogy Allegra megnőtt, de még törékenyebb és sápadtabb, mint ezelőtt. Szép fekete haja gyűrűkben hullt le a vállára. Iskola-társnői között úgy hatott, mint egy kifinomultabb és nemesebb faj gyermeke. Valami töprengő komolyság feküdte meg hajdani élénkségét.

Kezdetben félénk volt, de amikor Shelley odaadta neki az aranyláncot, amelyet Ravennából hozott számára, bizalmasabb lett. Elvezette a kolostor kertjébe; az ugrókötélen ugrálva oly gyorsan szaladt előtte, hogy alig tudta követni. Megmutatta Shelley-nek apró ágyát és a székét. Shelley megkérdezte a gyermektől, hogy mit üzen a mamájának.

— Che mi manda un baccio e un bel vestituro.

— E come voi il vestituro sia fatto?

— Tutte di seta e d'oro.

És a papának?

— Che venga farmi un visitino e che porta seco la mamma.¹

Ezt az üzenetet persze nem volt könnyű közölni a nemes apával.

¹ »Hogy küldjön nekem egy csókot és egy szép ruhát!

»És miből legyen a ruha?!

»Csupa selyemből és aranyból!

»Hogy egy kicsit látogasson meg és hozza magával a mamát!«

Shelley úgy látta, hogy a gyermek lényének uralkodó vonása a hiúság. Allegra szellemileg nem volt nagyon fejlett, de sok imát tudott kívülről, sokat beszélt és álmodozott a paradicsomról, s meglepően sok szent életét ismerte. Ez a nevelés nagyon tetszett Byron-nak.

XIV.

Miranda

A nemes Zarándok küszöbön álló megérkezése azt a kellemes izgalmat keltette fel a pisai kis társaságban, amely az utazó fejedelmi személyiségeket szokta körülvenni. Shelley rendeletére Mary kibérelte a város legszebb kiadó házát: a Lanfranchi-palotát. A Williams házaspár baráti segítségével igyekezett ezt az öreg építményt olyan állapotba hozni, hogy méltó legyen lord Byron fogadtatására. Élcsapatként nemsokára megérkezett Guiccioli grófnő, apjával, Gamba gróffal; Shelley-ék fogadták. Ez a csinos kis olasz nő, aki egyszerre érzelmős és gyermekes volt, módfelett — és nagyon kellemesen — meglepte őket. »Elragadó asszony« — mondotta Shelley — »aki, ha ismerem egy kissé az emberi természetet és az én derék Byron-omat, nem-

sokára meg fogja bánni bolondos oktalanságát^

Végre Don Jüan személyesen is megjelent. Egész Pisa ott leselkedett az ablakokban, hogy lássa, mint vonul el az Angol Ördög és állatkertje. A felvonulás valóban látványosság volt: öt kocsi, hét szolga, kilenc 16; hátrább kuttyák, majmok, pávák és íbiszek. Shelleyék kissé nyugtalankodtak, mert nem tudták, hogy milyen hatást kelt majd a kibérelt palota, de szerencsére tetszett. Byron kinyilatkoztatta, hogy megkedvelte ezt az ódon középkori szállást. A palota ugyan a XVI. században épült, de a nemes lord mindig összekeverte a stílusokat. Különösen a nedves és sötét pincéket találta kellőképp romantikusoknak. Földalatti üregeknek és börtöncelláknak keresztelte el őket, párnákat vitetett le és nekikészült, hogy ott fog aludni.

Megérkezése óta ő lett a pisai kis társaság világi középpontja; Shelley továbbra is megmaradt erkölcsi centrumnak. Byronhoz kíváncsiságból vagy csodálatból jártak el az emberek; Shelleyhez rokonszenvből. Shelley korán reggelt kelt és délig olvasta Goethét, Spinozát vagy Calderont, aztán a fenyőerdőbe ment s ebben a teljes magánosságban dolgozott estig. Byron déltájban ébredt, keveset reggelizett, sétalovaglásra indult és a pisztolylövésben gyakorolta magát. Este meglátogatta szeretőjét, tizenegyóra tájt tért haza, nekiült a

munkának és gyakran reggel kettőig, háromig is dolgozott. Aztán lázasan és izgatottan lefeküdt, rosszul aludt s az egész délelőttöt ágyban töltötte.

A pisai angol kolónia nemsokára ott szorgoskodott körülötte. Még a legpuritánabbak sem tudtak feszesek maradni egy hiteles lorddal szemben, aki erre az idegen földre elhozta az Angol Hívságok elragadó kivonatát. Különben is az a vágya, hogy megbotránkoztassa a világot, nem volt-e másrésztől a legigazhívőbb tekintélytisztelet bizonyítéka? Ha a közömbösség támadásnak számít, vajjon a kihívó magatartás — éppen ellenkezőleg — nem egyik formája-e az alázatnak? Nem látta-e mindenki, hogy Byron nem tudja elviselni az életet szalonok nélkül, amelyekbe ellátogathat, asszonyok nélkül, akiknek udvarolhat s vacsorák nélkül, amelyeket viszonzhat? Általában mindenki nagyon elnéző volt hozzá. De amikor Shelleyt is be akarta kapcsolni a társasági életbe, egyszerre makacs ellentállásba ütközött. Shelley unatkozott a társaságban s ezt az unalmat nem is rejtegette. Ami pedig az erkölcsi kérdéseket illeti, az emberek úgy sejtették, hogy többre tartja a Szellemet a Betűnél s szívesebben hisz a Megváltásban, mint az Ereendő Bűnben. A hit, hogy az ember tökéletessé válhatik, a legmegbocsáthatatlanabb; hiszen arra kényszerítené a világot, hogy akarjon. A léhaság ha csak távolról is megszimatolja ezt a hitet, min-

dig lerombolására tör; a valóban előkelő hölgyek Shelleyéket mindig gyanús népséggént kezelték.

Shelley mit sem törődött mindezzel, hiszen az éjszaka friss levegőjét ezerszer többre becsülte a játéktermek füstös légkörénél. De Mary ragaszkodott hozzá, hogy meghívják. Egy bizonyos Mrs Beckett bálokat adott »mert« — mondotta Byron — »hét lányból álló istállóval verte meg az ég s mind abban a korban van, amikor ezeknek az állatoknak életfenntartásukért kell táncolniok«. Marynek kényszerképzete lett, hogy Mrs Beckett egyik bálján résztvegyen. »Mindenki elmegy« — mondotta. Shelley szenvedő arccal nézett az égre: »Mindenki! Ki ez a mitikus szörnyeteg? Láttad már valaha, Mary?« Hogy kedvére legyen, e »mindenkinek«, Mary még azzal is megpróbálkozott, hogy résztvegyen az anglikán lelkész istentiszteletén. De a lelkész az ateisták ellen prédikált s olyan mereven szegezte rá szemét, hogy — ámbár lelkes konformista volt — hitvesi méltósága nem engedte meg, hogy másodszor is elmenjen az istentiszteletre.

Ezek a nagyvilági gondok, dinek, bálók Shelley szemében hihetetlenül lapos dolgok voltak. Húszesztendős korában bűnösnek tartotta a felületességet; most már odáig jutott, hogy megvetendőnek ítélte, — és ez súlyosabb volt. Menekülni akart a nevetségesnek látszó szemrehányások és panaszok elől s Williams-ékhez szökött. Úgy érezte, hogy itt

megtalálja azt a harmonikus és gyengéd légkört, amelyre szüksége volt. Edward Williams derűs, előkelő ember volt, minden kicsinyesség nélkül. Jane bája, szelídsege, mozdulatainak békéje, hangjának megnyugtató szépsége olyan pihentető és szeretetreméltó volt, mint egy szép kert. A húszéves Shelley-nek talán kevésbé tetszett volna, hiszen akkor az erős és lelkes szűzről álmodott, de most már inkább felejtést, mint erőt kívánt az asszonyoktól.

Jane énekelt s szép hangja egy időre messzire vitte Shelley-t tragikus emlékeitől és hideg tűzhelyétől. Ahogyan azelőtt, amikor Harriet megsebezte, végtelen gyönyörrel szemlélte Mary csupa édes ígélet arcát, ugyanúgy most, hogy belefáradt Mary szüntelen panaszaiba és észre kellett vennie, hogy ő sem tökéletes, szívesen látta meg Jane-ben Antigoné halandó képét, akit egy előző életben biztosan szeretett.

Most azonban már nem hitte többé, mint ezelőtt: mindent szét kell törnie, hogy mindent újból felépítsen, el kell hagynia Maryt, hogy elmenekülhessen Jane-el. Hiszen ez az asszony egy derék ember felesége, akinek becsületes barátja akart maradni. Mary jó és boldogtalan asszony volt s ingerlékenységét kímélnie kellett. Shelley szerette Jane-t, de valami anyagtalan szerelemmel, reménytelenül, majdnem vágytalanul.

Jane különben ügyesen ment bele e lovagias játékba; gyakran megsimogatta Shelley homlokát s valami édes varázsos kisugárással igyekezett gyógyítgatni szomorú szenvedélyét. A boldogság és barátság csodálatos forrása volt ez a fiatal pár; mindenképpen helyesnek vélték, hogy egy fáradt költő, aki nagyon sokat szenvedett, eljőjön a forráshoz s lehűtse lázát. Jane és Edward most Ferdinánd és Miranda volt, a szép hercegi pár, — és Shelley hűséges Arielük. Boldog szerelmesek körül könnyedén csapong a fogságba esett tiszta szellem.

*

Williamsék gyakran beszéltek Shelley-nek egyik barátjukról, Trelawny-ról, aki rendkívüli ember volt: rabló, tengeri kalóz, huszonkilencéves, aki végighajózta a föld valamennyi tengerét és most nagyon szeretne volna felvétetni magát a pisai kis kolóniába. Ez a Trelawny levelekkel ostromolta őket: »Ha megjövök, megismerkedhetem Shelley-vel? És mindenekfelett: megismerhetem Byront? Egyáltalában lehetséges közeledni hozzám?«

Amióta Williams a két költőnek barátja lett, egyáltalában nem látta bennük többé a titokzatoság és a nehezen megközelíthetőség varázsát s kissé türelmetlenül ezt felelte: »Egészen biztosan megláthatja őket. Shelley a legegyszerűbb

ember a világon ... Ami Byront illeti, itt a dolog teljesen öntől függ.«

Trelawny egy nap késő este megérkezett Pisába s tüstént meglátogatta barátait, Williams-ékat; mindhárman élénk beszélgetésbe merülve ültek egymással szemben, amikor egyszerre meglátta, amint a félig nyitott ajtón keresztül a sötétségből két csillogó szem éppen az ő szemébe kapcsolódik; Jane felállt helyéről és nevetve mondotta:

— Jöjjön be, Shelley, itt van Trelawny barátunk, éppen most érkezett.

Shelley piruló félénkséggel lépett a szobába s forrón megszorította a tengerész két kezét. Trelawny meglepődve figyelte, — hiszen olyan lehetetlennek látszott, hogy ezek a nőies vonások egy zseni és forradalmár arcát jelezzék, — olyan embert, akit Angliában megvetnek, mint egy szörnyeteget s akit a lordkancellár megfosztott apai jogaitól. Shelley viszont megcsodálta ezt a vad és merész fejet, a fekete kalóz-bajuszt s a félig arab arcot. Mindketten annyira meglepődtek, hogy egyetlen szót sem tudtak szólni egymáshoz. Jane véget akart vetni e zavaró csendnek és megkérdezte Shelley-t, hogy milyen könyvet tart a kezében:

— Calderon »*Magico Prodigioso*«-át; éppen most próbálok néhány oldalt lefordítani belőle.

— Ó! Olvassa fel nekünk.

Shelley boldogan szabadult meg a bemutatkozás untató szertartásától, amely egy számára valószínűtlen világban játszódtott le, felütötte a könyvet s olyan formai tökéletességgel, a kifejező erőnek olyan biztonságával kezdett fordítani, hogy Trelawny többé nem kételkedett.

Amikor vége volt a felolvasásnak, Trelawny felemelte a fejét s mert a felolvasót nem látta sehol, ezt kérdezte:

— Hova lett?

— Kicsoda? — kérdezte Jane. — Shelley? Ó, ő úgy jár-ke, mint egy szellem, senki sem tudja, hova és hogyan tűnik el.

Másnap Shelley maga vitte el Trelawny-t Byronhoz. Itt persze egészen más volt a díszlet: márvány előcsarnok, óriási lépcsőház, lakajok és ellenségeskedvű kutyák. Trelawny — csakúgy, mint mindenki — fellelte Byron személyében a zseni minden külső látszatát, de a nagy ember lapos társalgása nagyon meglepte. Nyilvánvalóan szerepet játszott meg, még hozzá egy kissé divatjarmultat, — a Régence életművész gavallérjának szerepét: mindenféle históriákat mesélt színészekről, nagy ivókról, boxolókról s arról, hogyan úszta át a Hellespontust. Ezt az utóbbi hőstettet láthatóan nagyratartotta.

Három órakor elővezették a lovakat; elég hosszú sétalovaglás után megálltak egy kis kocsmá előtt; az egyik szolga pisztolyokat hozott; a

ház mögé egy botot szúrtak a földbe, felső végén egy repedésbe pénzdarabot erősítettek. Byron, Shelley és Trelawny egymásután lőttek célba, — mind a hárman nagyon jól; Trelawny nagyon elégedetten látta, hogy Shelley nőies külseje ellenére férfi módjára bánt a pisztollyal.

Hazafelé menet irodalomról és a teljes rímek alkalmazásáról beszéltek. Trelawny példaképpen két szakaszt idézett a Don Jüanból s ilyenmódon egyszerre meghódította Byront, aki átkerült az oldala mellé és így ügettek tovább.

— Nohát, — mondotta — vallja be: azt várta, hogy egy athéni Timont, vagy valami tatár Timurt fog megismerni bennem s most nagyon csodálkozik, hogy világfival találkozott, aki sohasem komoly s mindent kicsúfol.

Aztán félhangon ezt mormolta:

*Egy köteg széna a világ
S civódó számár a sok ember. .*

*

Trelawny Shelley-vel és Mary-vel tért haza.

— Milyen más Byron, mint amilyenek az ember várná — mondotta. — Egyáltalában nem titokzatos; talán túlságosan is nyíltan beszél; olyan dolgokat mond el, amelyekről jobb volna hallgatni. Féltékenynek látszik és kirobbanóan

ösztönösnek, mint egy asszony, — de talán még veszélyesebb.

— Mary, — mondotta Shelley — látod, Trelawny máris leleplezte Byront. Mi meg milyen buták voltunk! Mennyi időre volt szükségünk!

— Ez azért van, — mondotta Mary — mert Trelawny az élőkkal él, mi meg a halottakkal.

XV.

A tanítványok

A tengerész, aki azért jött Pisába, hogy megcsodálja két nagy embert, nemsokára ott tartott, hogy mindketten őt csodálták. Igaz ugyan, hogy távollétében Byron ezt mondotta róla: »Ha rábírnának, hogy sűrűbben mosson kezet és ne hazudozzon, úriembert csinálhatnánk belőle.* Rendszerint azonban nagy tisztelettel bánt vele. Byron és Shelley — mint minden művész — csak azért alkotott, hogy vigaszt találjon az alkotásban, amiért nem tud élni. A cselekvés emberét a kitalálás e két embere különös és irigylésreméltó természeti csodának látta.

Shelley a tengerészeti szakkifejezések megfelelő alkalmazása iránt érdeklődött nála s az Arno partjának homokjába hajótöveket, vitorlákat és

tengerészeti térképeket rajzolgató. »Elhibáztam élethivatásomat.« — mondogatta. — »Tengerésznek kellett volna lennem.« — »Nem lehet tengerészt csinálni az olyan emberből, aki nem dohányzik és nem káromkodik«, — felelte Trelawny.

Byron, a képzeletbeli kalóz, meg akarta tanulni az igazi kalóztól a szakma valódi szokásait s nagyon erőlködött, hogy jelenlétében vakmerőnek és nyersnek lássék, — legalább is szavakban. Trelawny hamar észrevette hatását Byronra s azt remélte, hogy Shelley-nek használhat vele.

— Tudja, — mondotta egy napon Byronnak — hogy nagy szolgálatot tehetne Shelleynek, ha valamelyik legközelebbi munkájában úgy írna róla, mint ahogyan már írt is olyan emberekről, akik sokkal kevésbé tehetségesek, mint ő?

Byron kedvetlen arcot vágott:

— Minden foglalkozásnak megvan a maga titka, Trelawny. Ha dicshimnuszt zengünk egy népszerű íróról, akkor ugyanazzal a pénzzel fizet, tőkét és kamatot beleszámítva. De Shelley? Rossz tőkebefektetés... Ki olvassa Shelleyt? Különben, ha lemondana metafizikai értekezéseiről, nem is lenne szüksége rám.

— De miért kezelik a barátai ilyen fitymálva? Amikor önnél találkoznak vele, nem is kegyeskednek észrevenni. Ugyanolyan jó házból való, ugyanolyan jól nevelt, mint ők ... hát akkor mitől félnek?

Byron elmosolyodott, oldalt hajtotta a fejét, s titokzatosan ezt súgta Trelawny fülébe:

— Shelley nem keresztény.

— És az ön barátai?

— Kérdezze meg tőlük.

— Ami engem illet,— mondotta Trelawny — ha az asztalánál magával az eleven ördöggel találkoznék, úgy kezelném, mint akármelyik barátját.

A Zarándok élesen nézett rá, hogy megállapítsa, vajjon szándékos volt-e ez a párhuzam, aztán melléje ugratta a lovát, feléje hajolt s egészen halkán, a félelem és tisztelet tökéletesen megjátszott arckifejezésével azt mondotta:

— Az Ördög királyi fenség.

*

Trelawny megfigyeléseit Williams-ékkal szokta megvitatni. Ők hárman a tragédia kórusa voltak, derék emberek, akik — miután érezték, hogy nem állhatnak a rivalda előtt — nagy örömet lelték benne, hogy a főszereplőket bírálgassák.

— Az ember azt hihetné, — mondotta Trelawny — hogy Byron féltékeny Shelleyre. Pedig Byron kiadójának a rendőrséggel kell megvédeni a házat, amikor Childe Harold egyik új énekét adja ki és a szegény Shelleynek tíz olvasója sincs; Byroné a vagyon, nemesség, szépség, dicsőség, szerelem...

— Igen, — mondotta Williams — de Byron rabszolgája hangulatainak és minden többé-kevésbé elszánt asszonynak. Shelley a maga kis dióhéjában hajózik az Arno örvényei felett snem engedi, hogy a hullámok elragadják. És nem is ragadják el. Eszméi szilárdak; véleménye van. Byron egyszerűen képtelen rá, hogy két órán keresztül szilárdan ragaszkodjék ugyanahhoz a meggyőződéshez. Ezt nagyon jól tudja és semmiképpen sem bocsátja meg magának. Ez magyarázza meg azt a diadalmas hangot, amelyen Shelley balsorsáról beszél.

— Byron — mondotta Jane — elkényeztetett gyerek ... Különben egyikük sem ismeri az embereket: Shelley túlságosan, Byron túlkevésbé szereti őket.

— Shelleyben az a borzalmas, — mondotta Trelawny — hogy az önfenntartási ösztönnek nyoma sincsen benne... Mikor a napokban beugrottam előtte az Amőba, azt mondotta: nagyon sajnálja, hogy nem tud úszni... ^Próbálja meg« — mondtam neki. »Feküdjön a hátára; úgy majd úszik a vizén.« Levetkőzött s habozás nélkül beugrott a habokba. De nyílegyenesen ment le a fenékre s ott is maradt, anélkül, hogy megmozdult volna, mint az angolna az iszapban... Ha nem halászom ki, megfullad...

Jane felsóhajtott; tudta, hogy az öngyilkosság gondolata mindig ott keringett Shelley

körül. Gyakran elmesélte neki, hogy majdnem mindenki, akit szeretett, ilyen módon halt meg.

— És mégsem látszik boldogtalannak.

— Nem, mert a maga álmvilágában él. De azt hiszik, hogy a való életben nem szenved eszméinek meghiúsulása, az olvasóközönség hiánya és megrokkant házassága miatt? A halált ébredésnek kell tartania egy lidércnyomásos álom után.

— Hisz a jövőendő életben — mondotta Trelawny. — Akik ateistának nevezik, nagyon rosszul ismerik. Gyakran mondotta nekem, hogy a múlt század francia filozófiáját ma teljességgel hamisnak és veszélyesnek tartja. Benne Platón és Dante legyőzte Diderot-t. És mégsem sajnálja, hogy úgy viselkedik az uralkodó felfogással szemben, ahogyan viselkedik ... Egyszer megkérdeztem tőle: »Miért nevezi magát ateistának? Hiszen ez megakadályozza, hogy szerepet játszon a világban.« Akkor azt felelte: »Ez csak olyan festett ördög, amellyel elriasztom a hülyéket.«

Ilyen egyhangú véleménnyel vitatta meg a kórus a dolgokat s talán nem is vette észre, hogy imádata Shelley iránt javarészt a költő e világi balsikereiben gyökeredzik. Az ember szívesebben szereti azt, akit sajnálhat, mint akit irigyelni kell. Az érdemetlen balsiker látványában nagyon kellemes érveket talál saját balsor-

sának magyarázatára. Meg aztán a csodálat és részvét e keveréke egyike a legbiztosabb eszközöknek, amelyekkel rokonszenvet lehet ébreszteni. Williams és Trelawny nyilván csak igen nagy adag szerénységgel tudták volna ugyanúgy szeretni a ragyogó Byront, mint a szegény Shelleyt.

*

Miközben a tanítványok így beszéltek a távollévő mesterről, ő maga ott dolgozott a fenyőerdőben, Pisa külvárosainak határában. A tenger felől fújó szél itt egy nagy fát a tó fölé döntött, a part felett függő fatörzs természetes búvóhely volt, amelybe Shelley befészkelte magát, mint egy vadmadár. Barlangja bejáratát már messziről jelezték a földreszórt s befejezetlen vesszaka-szokkal teleírt papírlapok.

Ha olykor álmodozásában megfeledkezett az ebédidőről és saját létéről, Mary elindult keresésére. Trelawny kísérte: ő vállalta az elhanyagolt asszony mellett a szolgáló lovag szerepét és a maga kalóz módjára udvarolt neki, ami nagyon szórakoztatta a szigorú erkölcsű feleséget. Mary elfáradt s leült a liget elején, Trelawny pedig cserkészni kezdett a költő után. Egyszer úgy talált rá, hogy a költőt szinte teljesen lekötötte valami távoli vízió s csak úgy merte felriasztani, hogy előbb figyelmessé tette jelenlétére:

lépéseivel megrecsegtette az elszáradt fenyőtűket. Egy kötet Aischylos-t és Shakespeare-t emelt fel a földről, meg egy összefirkált papírt, amelyen ez volt: »*Jane-nak, gitárral,*« de csak a két első sort tudta kibetűzni:

*Ariel to Miranda
Take this slave
Of music...*

Nevén szólította Shelleyt, aki feléje fordította fejét s gyenge hangon ezt mondotta: »Hello! lépjen be.«

— Ez hát a dolgozószobája?

— Igen és ezek a fák a könyveim. Munka közben nem szabad megosztani a figyelmet. A házban nincs magánosság: egy becsukódó ajtó, egy lépés zaja, egy csengetés visszhangot vernek a lélekben s elkergetik a víziókat.

— De itt meg a folyó lármázik és a madarak.

— A folyó úgy áramlik, mint az idő s a természet hangjai megnyugtatnak. Csak az emberi állat károg és zavar... Ó! milyen nehéz is megérteni, hogy miért vagyunk itt a világon, — örök kínjául önmagunknak és a többieknek!

Trelawny közbevágott s eszébe juttatta, hogy felesége aggódva vár rá az erdő szélén. Shelley felugrott, összeszedte könyveit és papírjait, az egészet beletömökdte zsebébe és kalapjába és felsőhajtott:

— Szegény Mary, neki sem könnyű a sorsa, ő nem bírja el a magánosságot, én meg a társas együttlétet... Élő asszony, akit egy halotthoz láncoltak.

S már elindult a maga libegő módján, mint az erdők és ligetek valamelyik szelleme.

Amikor rátalált Maryre, mentegetődni akart, de Mary — ámbár csakugyan nyugtalan volt — godwini szemérmetességgel igyekezett leplezni izgalmát és tréfálkozva ezt mondotta:

— Igazi remetepók vagy, Percy! Ha egyáltalán gondoltam másra, mint a könyvemre, akkor ez csak az opera lehetett, vagy az új ruha, amelyet Firenzében rendeltem meg, — mindenekfelett pedig a repkénykoszorú, amelyet a hajamra szántam — de semmi esetre se rád, te nagy mamlasz. Amikor elmentem hazulról, még nem hozták az atlaszcipőmet... Látod, ezek fontos dolgok.

De Mary vidámságában mindig volt valami hamis hang.

Sámuel XII. 23.

Byron megígérte Shelley-nek, hogy Allegrát magával hozza Pisába, de mégis nélküle jött meg; Claire, aki ideérkezett Firenzéből s a város körül settenkedve remélte, hogy mégis csak megláthatja gyermekét, nagyon aggódni kezdett, amikor megtudta, hogy Allegra még mindig a bagna-cavallo-i kolostorban van; olasz barátai nagyon sötét képet festettek erről az intézményről. A Romagna ingoványos vidékének kellős közepén épült a kolostor, a lehető legegészségtelenebb levegőben; egészségápolásról senkinek fogalma sem volt, az ellátás szörnyű, a fűtést nem ismerték. Claire nem láthattott égő tüzet anélkül, hogy eszébe ne jusson: szegény kis kedvencének ez is hiányzik.

Az anyai szenvedés valósággal magasztos lemondásra bírta ezt a kevély kis nőt. Megírta Byron-nak: belenyugszik, hogy Allegrát soha többé ne lássa, ha Byron hajlandó a gyermeket egy jó angol iskolában neveltetni. »Nem tudem többé legyűzni magamban« — írta — »a megmagyarázhatatlan szorongó érzést, amely azt mondja bennem, hogy soha többé nem fogom viszontlátni.«

Byron nem felelt. Néhány barátja azt tanácsolta Clairenek, hogy egyszerűen szöktesse meg

a lányát, de Shelley türelemre intette. Épp úgy felháborította Byron kegyetlensége, mint Clairet, de helytelenítette Claire eszeveszett féktelenségét. »Lord Byron hajthatatlan és te a hatalmában vagy. Emlékezz rá, Claire, hogy egyszer már érdemetlen megvetéssel utasítottad vissza tanácsomat, amit ma, sajnos, hiába bánsz. Ez itt most a második sybillai könyvem. Ha megvárod a harmadikat, talán még nagyobb árat kell érte fizetned«.

Shelley megpróbálkozott Byronnál, aki mihelyt meghallotta Claire nevét, türelmetlen mozdulattal ezt mondotta:

— Úgy látszik, az asszonyok nem tudnak meglenni jelenetek nélkül.

Shelley elmondotta neki, amit Claire a kolostorban uralkodó egészségügyi viszonyokról megtudott.

— Mit tudok én erről? — mondotta Byron — soha sem voltam ott.

Amikor Shelley Claire aggodalmait és szorongását ecsetelte, ördögi elégtétel mosolya villant fel az arcán.

— Erőt kellett vennem magamon, hogy meg ne verjem, — mondotta Shelley egy idős angol barátjának, akivel hazatérőben találkozott. — Dühös voltam és nem volt igazam. Byron éppoly kevésbé tudja megakadályozni, hogy az legyen, ami, mint ez az ajtó azt, hogy ajtó maradjon.

— Ez a fatalizmus tisztára ostobaság, — mondotta az öreg gentleman. — Ha az ajtót meg-

korbácsolom, persze továbbra is ajtó marad; de ha egyszer lord Byron-t alaposan megvernék, akkor épp annyira emberséges lenne, mint amennyire embertelen ma. Barátainak gyengesége teszi őt ilyen szemérmetlen zsarnokká.

Amikor Claire megtudta Shelley próbálkozásának eredménytelenségét, olyan kétségbeesettnek látszott, hogy Shelley, sőt még Mary is lehetetlennek tartotta, hogy idegen emberek között maradjon Firenzében. Ugy tervezték, hogy a nyári hónapokat Williams-ékkal együtt töltik a tengerparton, Claire-t is meghívták: tartson velük.

Shelley nagy örömet várt a maga számára ettől a nyaralástól. Ő és Williams rábírták Trelawny-t, hogy egyik barátjával, Roberts kapitánnyal Genuában yachtot építtessen számukra. A hajót lord Byron tiszteletére már jó előre »Don Juan«-nak keresztelték el. Byron különben egy nagyobb yachtot rendelt; amelynek »Bolivar« volt a neve. Shelley és Williams máris a Földközi-tenger urainak érezték magukat.

Mialatt a két férfi tengerészeti térképeket rajzolt a homokba, feleségeik séta közben elgondolkozva beszélgettek s ibolyát szedtek az út szélén. A két asszony sokkal kevésbé lelkesedett.

— Gyűlölöm ezt a hajót — mondotta Mary.

— Ó! Én is, — mondotta Jane. — De akár-hogy is tiltakoznál ellene, úgy sem használna, csak a kedvüket rontanád el.

A szép terv megvalósításához már csak két tengerparti ház hiányzott. Shelley és Williams hiába kerestek ilyesmit. Lord Byron egy palotát kívánt, így hát előre le kellett mondania róla; de még halászkunyhókat sem tudtak felkutatni. Williams és felesége elhatározták, még egy utolsó felfedező útra indulnak s Clairet is magukkal hívták, hogy kissé eltereljék figyelmét aggodalmairól.

Alig voltak néhány órája távol, amikor Shelley levelet kapott lord Byron-tói, aki közölte, hogy rossz híreket hallott Allegráról. Romagnában tífuszjárvány tört ki. Az apácák semmiféle megelőző rendszabályt nem léptettek életbe. Az amúgy is gyenge és kimerült gyermeket megrohanta a láz. Meghalt. »Nem hiszem«, — tette hozzá Byron — »hogymint szemrehányásokat kellene tennem magamnak; mindenestre bizonyos vagyok szándékaimban és érzelmeimben. Vannak pillanatok, amikor azt hisszük, hogy elkerülhettünk volna bizonyos eseményeket, ha ezt vagy azt tettük volna, de minden nap, minden óra azt bizonyítja, hogy ezek az események elkerülhetetlenek. Azt hiszem, hogy az Idő majd elvégzi a maga munkáját; a Halál már megtette a magáét«.

Shelley-ék felkeresték Byron-t. Még sápadtabb volt, mint máskor, de nyugodtabb is.

Két nappal később Williamsék Clairerel együtt hazatértek az útról. Mivel Shelley attól félt, hogy Claire valami erőszakosságot követ el,

ha akkor tudja meg a szerencsétlenséget, amíg Byron a közelben van, elhatározta, hogy elutazása előtt nem mond meg semmit. Williams nem találta meg a két berendezett házat, amit keresett; az egész partvidéken csak egyetlen kiadó lakás volt, a Casa Magni nevű üres és eléggé elhanyagolt nagy épület, valami terraszfélével, amelyet a hullámok mindig végigsepertek.

Shelley, aki mindenáron el akarta távolítani innen Clairet, úgy döntött, hogy ki kell bérelni Casa Magni-t. Legfeljebb mind a két háztartás együtt lakik majd. Hogy ez kényelmetlen? Nem is fontos. És hogy nincsenek bútorok? El lehet hozatni őket Pisából. Az ilyen pillanatokban, amikor egész erejét belevetette a játékba, ellenállhatatlan volt, mint egy rohanó hegyipatak. »Addig megyek előre«, — mondotta — »amíg valami feltartóztat. De semmi sem fog feltartóztatnia

A vámhatóságok és a hajósok ezerféleképpen akadékoskodtak. Shelley minden nehézséget legyőzött, egyesegyedül annak a szilárd elhatározásnak az erejével, amely egyáltalán nem törődik a külvilággal. Pár nappal később a két család útnak indult a tengerpart felé.

*

Casa Magni hófehér ház volt, szinte a habok kellős közepében állt s hátul egy erdőnek támasz-

kodott. Oszlopívekre felépített terrasza kinyúlt a csodás speziai öböl fölé. A földszint lakhatatlan volt, mert a víz tüstént beáradt, mihelyt kissé nyugtalanabb volt a tenger. Itt csak a halászszerzőmokat és evezőket helyezhették el. Az első emeleten egy nagy ebédlő volt, egyik oldalán Williams-ék szobájával; a másik oldalon lévő két kisebb szoba közül az egyikben Shelley, a másikban Mary és Claire lakott.

Ez bizony nem volt kielégítő szállás s az első este eléggé szomorú benyomásokat cserélgettek egymással. A sziklára csapódó hullámok zaja olyan volt, mint valami panaszos nyögés. Williamsék és Shelleyék szüntelenül Claire balsorsára gondoltak. A mit sem sejtő Claire a többiek rosszkedvének okát abban kereste, hogy az amúgy is szűk házban terhükre van. Meg is mondta ezt s felajánlotta, hogy visszatér Firenzébe. Erre mind a négyen erélyesen tiltakoztak; Jane valamit súgott Mary fülébe; mindnyájan felálltak és Jane szobájába indultak; nemsokára Shelley is követte őket. Claire is odaigyekezett; meglátta őket, amint élénken beszélgetve állnak az egyik sarokban, de mihelyt észrevették, tüstént elnémultak. Akkor, anélkül, hogy bárki is szólt volna, Claire ezt mondta: »Allegra meghalt? ...«

Másnap szörnyű levelet írt Byron-nak, aki tovább küldte Shelleyhez. Panaszkodott Claire keménysége miatt s arra kérte Shelleyt, mondja

meg neki, hogy hajlandó átengedni az intézkedés jogát a gyászszertartásra és a sírhely kiválasztására vonatkozólag. Claire komor gúnnyal azt felelte, hogy mostantól kezdve mindenképpen megbízik Byronban; a maga számára nem kér mást, csak egy haj fűrtöt és egy képet. Byron, aki meglepően engedékeny lett, elég gyorsan elküldött egy csinos miniatúrát és néhány szőke hajfűrtöt. Claire elbúcsúzott Casa Magniban élő barátaitól s visszatért Firenzébe, hogy idegen emberek között éljen, akik nem ismerték fájdalmát s éppen ezért nyilván nem is fogják majd oly gyakran feltépni sebeit.

A nemes lord elhatározta, hogy Angliában a harrowi templomban temetteti el leányát és sírja fölé a falra márványtablát tétet ezzel a felirattal:

ALLEGRÁNAK
 GEORGE GORDON LORD BYRON
 LEÁNYÁNAK EMLÉKÉRE
 MEGHALT BAGNA CAVALLOBAN
 1822 ÁPRILIS 20-ÁN ÖT ÉVES ÉS HAT
 HÓNAPOS KORÁBAN.

*»Én megyek őhöz, de ő nem
 jő ide vissza éhözám«.*
 (Sámuel II. könyve. XII. 23.)

De a harrowi vikárius és az eklézsia több tagja erkölcstelennek tartotta, hogy templomukban törvénytelen gyermeket temessenek el, különösen

akkor, ha a sírfelirat elárulja az apa nevét. így hát Claire kislányát a templomon kívül s minden felirat nélkül temették el, ahogyan illik.

Lord Byron, aki soha nem járt a bagnacavalloi kolostorban, amíg Allegra ott élt, nem sokkal a gyermek halála után elment oda; a meglehetősen élénk érzelmek, amelyekre ez a hely mintegy alkalmat adott, mostantól kezdve valami érzelmes és romantikus varázssal vették körül Byron számára ezt a helyet. A kolostor szép elmélkedésre ihlette a halálról és önmagáról. »Én megyek őhöz, de ő nem jő ide vissza énhozzám«. Sámuel második könyvének igaza volt.

XVII.

A menedék.

Casa Magni elbűvölte Shelleyt. Szerette ezt a vad magányosságot, az erdőt a ház mögött, a sziklás, erdőkoszorúzza öblöt, a nyomorult kis halászfalvakat.

Mary viszont nagyon elhagyottnak és boldogtalannak érezte magát. Megint teherben volt s ebben az émelygő, nyugtalan állapotban inkább szeretett volna városban élni, orvos közelében. A partvidék nyers lakói s érthetetlen tájszólásuk

legalább annyira nem tetszettek Marynek, mint amennyire elbűvölte a toscanai báj. Jane Williams jelenlétét Pisában elragadónak találta, most azonban ez is kezdett kínos lenni. A közös háztartás kemény próbára teszi az asszonyokat. Egész sor lapos vita támadt közöttük cselédek meg fazekak miatt. Shelley túlsókat beszélt Jane tökéletességéről és túlsók mennyei szerenádöt írt hozzá.

Felesége panaszaira változatlan jókedvvel felelt. Szelíden és gyöngéden simogatta és vigasztalta: »Szegény Mary« — mondotta — »tantaluszi gyötrelem lehet, hogy ilyen képességekkel s ilyen tiszta lélekkel megáldott asszony képtelen a tökéletes rokonszenv felébresztésére«.

Jól tudta, hogy Maryt nem változtathatja meg, hogy testi állapota megmagyarázza sok gyengeségét s mindezt türelmes odaadással viselte el. Mindenekfelett azt vetette Shelley szemére, hogy teljességgel közömbös minden iránt, amit más emberek megkívánni és elérni méltónak tartanak. Mary épp úgy csodálta Shelleyt, mint az első napon; egyesegyedül benne érezte azt az erőt, amelyben megfogódzhatnak. De valami meghatározhatatlan ok miatt ez az erő soha sem működött Shelley saját hasznára. Úgy látszott, mintha önnön érdekének gondolata teljességgel idegen volna számára. Saját személyét nem is érezte úgy, mint általában az emberek, — tehát pontos körvonalak határaiban; személyisége mintegy sugárkövé-

ben kiterjeszkedett barátainak, sőt még idegen embereknek személyiségére is. Az emberi társadalom különböző formáinak gondjait és szokásait továbbra sem vette tudomásul.

Minden hónapban elutazott Livornoba, hogy felvegye a járadékát. Ilyenkor egy zsák tallért hozott haza s az egészet kifordította a padlóra. Aztán a szeneslapáttal ügyesen összeseperte a sok »scudi«-t s valami kalácsfélét formált belőle, amit a cipője talpával simított laposra. A lapáttal az egészet két félre vágta. Az egyik fél Maryé volt; ebből kellett fedezni a házbért és a háztartási költségeket. A másik felet megint kétfelé osztotta: az egyik negyed Mary személyes kiadásaira szolgált, az utolsó Shelleyt illette. De Mary nagyon jól tudta, hogy mit is jelentett ez a »Shelleyt illette«; annyit jelentett, hogy (minden fogadkozás ellenére) Godwin, Claire és a Hunt család kapja.

Egy nap Mary meghívott ebédre Casa Magniba néhány közelebről nem ismert előkelő angolt, akik kíváncsiak voltak a költőre. Ebédidőre Shelley még nem érkezett haza, úgy hát nélküle ültek asztalhoz. Egyszerre az egyik hölgy felkiáltott: »*O, my goodness!*« s Mary hátrafordulva, egyszerre megpillantotta Shelley-t, aki teljesen meztelenül vonult át az ebédlőn s a felszolgáló lány mögött akart elbújni.

— Percy, — mondotta — hogyan merészelsz...?

Ez a felkiáltás egyáltalában nem volt okos, mert Shelley, aki úgy érezte, hogy jogtalanul vádolják, elhagyta búvóhelyét s védekezését elmondandó az asztalhoz lépett. A hölgyek kezükbe rejtették arcukat. Pedig Shelley még így is nagyon bájos volt, a haja teli moszattal s törékeny, karsú és nedves testéből a tengeri só illata áradt. De Mary irtózott az ilyen incidensektől.

*

Shelley és Williams mint két türelmetlen gyerek várták a hajójukat s minden Livorno felől érkező idegen vitorla, amely megkerülte Lerici kis hegyfokát, kicsalta őket a homokpartra.

Allegra halála után Shelley levélben arra kérte Roberts kapitányt, hogy keresztelje át a *Don Juan-t Ariel-re*. Mindent meggyűlölt, ami Byron-ra emlékeztette. Nagyon meglepődött és felháborodott, amikor a kis yacht megérkezett s vitorláján óriási betűkkel ez a név állott: *Don Jüan*. Ez Byron műve volt, akit nagyon felingerelt a tervbevett névváltoztatás s ezért megparancsolta Roberts-nek, hogy mégis csak ezt az ördögi pecsétet üsse rá a platói bárkára. Shelley és Williams munkába álltak s langyos vízzel, szappannal és kefével igyekeztek lemosni a gyalázatot szegény kis hajójukról. Nem sikerült. Terpentinrel is megpróbálkoztak, — hasztalanul. Mikor szakértőket kér-

dezték meg, azt a választ kapták, hogy a vitorlát le kell vágni és újból összevarrni. Shelley nem engedett elhatározásából s így is történt.

A génuai kapitány, aki idáig hozta a hajót, nagyon jónak és gyorsnak találta, de azt állította, hogy rossz időben elég nehéz kormányozni. Williams és Shelley, a két hozzá nem értő rajongó, egy királyi yacht mintájára építtették, mert elegáns vonalaitól el voltak ragadtatva: pedig még két tonna ólomra volt szükség, hogy egyensúlyban tartásák a hajót, amely így is eléggé szeszélyes maradt.

Az *Ariel* két tulajdonosa mindössze egy hajósinas kíséretében akart a fedélzetre szállni. Williams három éven keresztül a tengerészetnél szolgált s azt állította, hogy érti a dolgát. Shelley ügyetlen volt, mint egy asszony, de teli volt jóakarattal. Belegabalyodott a kötélzetbe, a kormányrúd mellett ülve Sophoklest olvasta s minden utazás alkalmával többízben majdnem beleesett a vízbe. De soha még nem volt ilyen boldog. Amikor Trelawny meglátta »munka közben«, karonfogta Williams-ot s azt tanácsolta neki, hogy keressen egy jó tengerészt, aki alaposan ismeri az öblöt. Williams nagyon megsértődött. Hiszen ő kapitány volt és itt van mellette Shelley.

— Shelley! Abból ugyan nem csinál használható embert, amíg íe nem vágja a haját, tengerbe nem dobja a görög tragikusait s a karját könyökig meg nem mártogatja egy veder kátrányban.

Az *Ariel* túlságosan mélyjáratú volt s nem tudott kifutni Casa Magni homokpartjára. Williams egy ács segítségével favázra felszerelt kátrányos vászonból apró csónakot épített, amellyel a hajótól a partig mehetek. Olyan törekeny volt ez a kis jármű, hogy a legkisebb mozdulatra felborult. Ez lett Shelley kedvenc játékszere. Végtelen gyönyörűséggel himbálódzott e könnyű dióhéjban.

Egy este meglátta a homokparton Jane-t és két gyermekét s meghívta őket a kis csónakba: »Ha egy kicsit vigyázunk, mindnyájan elférünk benne«. Jane lekuporodott a csónak mélyébe, amely annyira lemerült, hogy csupán egy tenyérnyivel állt feljebb a víz felszínénél; a legszelídebb szélfuvallat, a gyermekek legkisebb mozdulata felboríthatta.

Először azt hitte, hogy Shelley csak a partmenti sekély vízben akarja himbáltatni a csónakot; a költő azonban büszke volt rá, hogy e bájos asszony előtt fitogtathatja evezősművészetét, — alaposan nekifeküdt az evezőrudaknak s nem-sokára az öböl mély kék vizén lebegett; itt bevonta az evezőket s mély álmodozásba merült. Jane-t szörnyű rémület fogta torkon; nagyon óvatosan néhány kérdést próbált intézni Shelley-hez. Nem kapott választ. Aztán egyszerre felkapta a fejét, arca egy hirtelen támadt gondolat fényében sugárzott s derűsen ezt mondotta: »Oldjuk meg együtt a nagy titkot«.

Ha Jane felsikolt, a gyermekek pusztulása bizonyos. Shelley gyors mozdulatot tett volna, a csónak egy kissé oldalra fordul s mindnyájukat elborítja a víz. Ehelyett könnyed vidámsággal felelt:

— Nem, köszönöm, most nem; előbb vacsorázni szeretnék, meg a gyerekek is... Különben is látom ott Edwardot, aki Trelawnyval megy hazafelé; csodálkozni fognak, hogy nem vagyunk otthon s Edward majd azt mondja, hogy a csónak nem biztos.

— Nem biztos? — mondotta Shelley sértődötten. — Livornoig elmennék velem; mit tudom én, milyen messzire.

Jane érezte, hogy a halál angyala bevonja szárnyait.

— Megírta már a hindu melódiához a szöveget? — kérdezte csak úgy mellékesen.

— Igen, de előbb mégegyszer el kell játszania...

Így, beszéd közben visszavitte a csónakot a sekély vízbe. Mihelyt Jane úgy látta, hogy földet ér, olyan gyors mozdulattal ugrott be gyermekeivel együtt a vízbe, hogy Shelley egyszerre a homokban találta magát a felborult csónak alatt, mint a rák a héjában.

— Jane, megőrültél? — mondotta férje s közben kihalásztta Shelley-t. — Hiszen ha egy pillanatig vársz, kihoztunk volna a partra.

— Nem, köszönöm, így szépen megúsztam a dolgot... Ó, ez a rettenetes koporsó! Soha többé be nem teszem a lábamat. »Oldjuk meg a nagy

titkot!« Minden titkok legnagyobbika Ő maga . . . Ki tudja előre, hogy mit tesz a következő pillanatban? ... Szeretném, ha már elutaznánk: csupa szorongásban élek.

De Shelley gyermekded arca sugárzó volt és ártatlan. Mintha ebben a szép nyárban semmi sem tudta volna kedvét szegni. Esténként nagyon szeretett barátaival az *Ariel-en* holdfényben hajókázni. Mary a lábai előtt ült, fejét a térdére hajtotta s arra gondolt, hogy tíz évvel ezelőtt ugyanígy kelt át vele a viharos La Manche-on. Mennyi minden történt e tíz év alatt! Mennyivel kiszámíthatatlanabb s árulóbb volt hozzájuk az élet, mint ahogyan akkor mindketten sejtették!

Jane a hajó farában ült s egy indiai szerenád-ot énekelt, önmagát kísérve a gitáron. Shelley a békés júniusi égre bámult s elnézte, hogy csillog a felhők szegélye a hold szelid fényében. Nem gondolt semmire. Érezte, amint szelleme feloldódik a tiszta, hideg fénysugarakban, az éjszaka langyos illatai között. Testi valóságának tudata valami boldogító extázisban tűnt el. Már nem volt más, csak izzó pára, amely könnyedén lebeg a térben. Az éjszaka illatai, a holdfény, Jane hangja, — mindez egyetlen titokzatos harmóniává olvadt össze, amelynek akkordjai legbensejében isteni muzsikát szólaltattak meg. Már felcserélte a földet a folyékonyabb és tisztább formák világával s újból ott élt a szép fantomok, a kristálypaloták,

az átlátszó ködképek között, amelyek hosszú időn át az egyetlen valóságot jelentették számára. Most már tudta, hogy van egy másik, kemény és könyörtelen világegyetem; de a szellem e magas régióiban, ahol csak az ének hullámzó, folyékony édesége s a csillogó szférák láthatatlan mozgása élt, itt az asszonyi féltékenység, a pénzgondok és politikai civódások olyan semmiségnek látszottak, hogy mérhetetlen boldogságát nem tudták csökkenteni. Szeretett volna elenyészni e gyönyörben, szerette volna, mint Faust, azt mondani a pillanatnak: »Maradj, maradj, hisz olyan szép vagy!«

XVIII.

A felszabadított Ariel

Shelley már jó ideje szerette volna Olaszországba hozatni Hunt barátját, akinek élete Angliában hitelezői és politikai ellenfelei ostroma alatt ugyancsak keservesen folyt. Szívesen vállalta, hogy kifizeti az útiköltséget, de anyagi erejéből annyi már nem tellett, hogy a házaspár és a hét gyermek ellátását is viselhette volna. Addig beszélt a dologról Byronnal, amíg az végül megígérte, hogy Hunt-el együtt liberális folyóiratot indít, amely Olaszországban jelenik meg s első-

nek közli Byron összes műveit. Ez az elsőbbség elegendő volt arra, hogy a folyóirat sikerét és Hunt szerencsáját biztosítsa. Byron részéről nagyon nemeslelkű volt az ajánlat, hiszen semmit sem nyerhetett e társulással, — éppen ellenkezőleg. De még ennél is tovább ment; rendelkezésére bocsátotta Hunt-nek pisai palotája földszintjét, Shelley viszont elvállalta, hogy gondoskodik a berendezésről. Miután ilyenmódon mindent elrendeztek, Hunt-ék törzse útnak indult.

Nem minden nehézség nélkül érkeztek meg 1822 júniusának végén Livornóba. A kikötőben Trelawny várta őket a *Bolivár* fedélzetén. Shelley és Williams az *Ariel-le* jöttek meg, amely ragyogóan feldíszítve vonult be a kikötőbe. A kölcsönös öröm forró megnyilatkozásai után a törzset Shelley vezetése mellett Pisába irányították, miközben Williams Livornóban várt barátjára, hogy együtt térjenek haza a hajón.

Sajnos, a Hunt házaspár első érintkezése Byron-nal nagyon kínosra sikerült. Ámbár Byron túlzottan tartotta Hunt politikai eszméit, mégis bizonyos pártfogói gyengédséggel viseltetett a becsületes író, a jó családapa, a derék férj és a jó ember iránt. Viszont nem szenvedhette feleségét, Marianne-t, akit közönségesnek tartott. Ez az asszony ama egyenlőségről szavalók közé tartozott, akik egész életüket azzal töltik, hogy mindig a rangkülönbségekre gondolnak. Nyilván, mert azt

akarta bizonyítani, hogy Byron-ban nem a nagyurat tiszteli, olyan arcátlanul bánt vele, amit a legszerényebb ember sem tűrt volna el. A szeretetreméltó Guicciolival találkozáskor, az angol matróna szerepében tetszelgett. Byron továbbra is udvarias maradt, de jéghideg lett.

Huszonnégy órával később aztán egészen kikelt magából. A hét gyerek végigvágatott a házon s mindent elpusztított. »Hottentotta törzs ez, piszkosabb és rosszindulatúbb, mint a jehuk.« Lord Byron undorral nézte ezt az emberi féregfajzatot; a lépcsőhöz őrnek állította roppant bulldoggját s *ezt* parancsolta neki: »egyetlen kis *cockney-t* se engedj fel hozzánk«. Már is ráunt a folyóirat alapítására.

Shelley úgy tervezte, hogy még aznap elutazik, de nem akarta elhagyni Hunt-öt, mielőtt el nem intézte volna ügyeit. Lecsillapította Byron-t, megdorgálta Marianne-t, vigasztalta barátját s napról-napra halasztotta elutazását, egészen addig, amíg majd mindent elintéz. Szívóssága mindig legyőzte Byron gögös közömbösségét. Kiverekedte, hogy a folyóirat első száma közölhette Byron költeményét, a »Végítélet vízióját«, ami a biztos sikert jelentette. A Livornoban várakozó Williams türelmetlen lett és ideges. Még soha sem volt ily sokáig távol feleségétől s panaszkodni kezdett. Shelley egyik levelet a másik után küldte, hogy késlekedését megmagyarázza.

Ez a korai július fojtóan meleg volt, — könyörtelenül nevetett le a földre Olaszország napja«. A parasztok déltájt kénytelenek voltak abba hagyni a mezei munkát. Nem volt víz s mindenféle papi körmenetek vonultak fel szentképekkel, hogy az égtől egy kis esőt könyörögjenek.

Július 8-án reggel Shelley Trelawnyval együtt megérkezett Livornoba; elment a bankba, az üzletekben Casa Magni ellátására mindenfélét bevásárolt, aztán a három barát együtt indult a kikötő felé. Trelawny a *Bolivar-al* el akarta kísérfni az *Ariel-t*. Az ég lassanként beborult, s Lericif felől könnyű szél kezdett fújni. Roberts kapitány azt mondotta, hogy nemsokára vihar lesz. Williams nagyon sietett s erősítgette, hogy hét órán belül otthon lesznek.

Déltájbán Shelley, Williams és a hajósinas az *Ariel* fedélzetén voltak; Trelawny a *Bolivar-on* készülődött az indulásra. A kikötőőrség csónakja odaavezett a hajó oldalához, hogy a hajópapírokat megvizsgálja: »Barchetta Don Jüan? A kapitány Percy Shelley? Rendben van«. Trelawny-t, akinek nem volt egészségügyi bizonyítványa s igyekezett átvágni magát, a tiszt kétheti vesztegzárral fenyegette meg. Trelawny erre felajánlotta, hogy mindent gyorsan elintéz, de Williams nem akart tovább várni. Különben sem volt vesztegetni való idejük, az idő már két órára járt, a szél gyenge volt s aligha érkezhettek meg a sötétség leszállta előtt.

Az *Ariel* két kis olasz evezőshajóval szinte egyidőben futott ki a kikötőből. Trelawny rosszkedvűen megint leeresztette a horgonyt, behuzatta a vitorlákat s távcsővel figyelte barátainak hajóját. A génuai pilóta így szólt:

— Inkább ma reggel kellett volna elindulniuk háromkor vagy négykor... túlságosan a part mentén haladnak; az áramlat majd később is ott tartja őket.

— Nemsokára szárazföldi szelet kapnak — mondotta Trelawny.

— Abból talán túlsókat is kapnak majd, — mondotta a génuai — ekkora vitorlázat egy ilyen hajón, amelyen se fedélzet, se tengerész nincs, ez tisztára örütség!... Nézze csak azokat a fekete vonalakat ott és a piszkos felhőrongyokat, amint elvonulnak felettük, meg a párát a vizén. Ma elszabadul az ördög.

A móló végéről Roberts kapitány szintén figyelte az *Ariel-t*; amikor szem elől veszítette, felmászott a világítótoronyra s látta, mint közeledik a vihar a kis hajó felé, amely nemsokára bevonta vitorláinak egy részét; aztán teljesen eltakarták a felhők.

A kikötőben izzó lett a levegő, lélekzeni se lehetett; valami nyomasztó csend szinte megremevítette a légkört. A kimerült Trelawny lement a kabinjába s akarata ellenére elaludt. De nemsokára láncsörgés ébresztette fel: a legénység

még egy horgonyt bocsátott le. Az egész kikötőben megkezdődött a vihart megelőző tevékenység: leeresztették a vitorlákat és bevonták a rudakat, egyenletesen elosztották a kötélzetet, csikorogtak a lebocsátott horgonyok. Vaksötét lett. A tenger sima volt és tompaszínű, mint egy ólomtömb; szél-lökések futottak végig rajta, de nem is fodrozták a felszínét, súlyos esőcseppek csattantak a vízen. Nagy gyorsasággal és vad összevisszaságban halászbárkák vonultak el; füttyök, parancsok, kiáltások hallatszottak mindenfelől. Aztán egyszerre szörnyű mennydörgés nyomott el minden emberi hangot.

Mikor néhány órával később kiderült az ég, Trelawny és Roberts távcsöveikkel végigkutatták az egész öblöt, de a tengeren többé nem volt hajó.

*

A két asszony az öböl másik oldalán hírekre várt. Mary nyugtalan volt és nyomottkedvű; ez a forró nyár megrémítette. Ilyen idő volt akkor is, amikor a kis William meghalt s most nyugtalanul figyelte kisfiát. A kicsike jól volt s vidáman itta a tejet, de Mary, amint itt ült a terrazon a világ legszebb tájképe előtt, mégsem tudott harcolni a lelkére súlyosodó szomorúság ellen. Szeme minden ok nélkül megtelt könnyel: »Hogyne«, — gondolta magában — »ha majd az én Shelley-m

hazatér, megint boldog leszek, hiszen ő majd megvigasztal; ha a kisfia beteg, ő meggyógyítja s belém megint bátorságot önt«.

Jane hétfőn szombati keltezéssel levelet kapott férjétől, aki azt írta, hogy Shelleyt ügyei még mindig Pisában tartják: »Ha hétfőre nem érkezik meg, egyedül indulok el egy evezős hajóval; legkésőbb hétfőre várj«. Ez a levél a szörnyű vihar napján érkezett meg. Mary és Jane a tomboló tenger látára egy pillanatig sem hitték, hogy a törékeny *Ariel* kifutott a kikötőből. Kedden egész nap egyhangú, vékony fonalakban esett az eső s a tenger nagyon nyugodt volt. Szerdán Livorno felől fűjt a szél s több evezőshajó érkezett meg. Az egyik hajósgazda azt mondotta, hogy az *Ariel* hétfőn elindult, de ezt Mary és Jane nem hitte. Csütörtökön megint kedvező volt a szél s a két asszony nem mozdult el a terrasról; minden pillanatban látni vélték, amint a kis hajó magas vitorláit megkerülik a hegyfokot. Éjfélután még mindig ott ültek a terraszon s nyugtalanságukban arra gondoltak, hogy talán betegség tartja férjeiket Livornoban. Az éjszaka múlásával Jane annyira izgatott lett, hogy elhatározta: másnap reggel hajót bérel, — de hajnalra megint magasan jártak a hullámok s nem akadt hajós, aki vállalta volna az utat. Délben több levél érkezett; az egyiket Hunt írta Shelley-nek. Mary borzongva bontotta fel. A levélben ez volt: »Írja meg, hogyan érkezett

haza, mert elindulásuk után hétfőn rosszra fordult az idő s most aggódunk magukért«.

Mary kiejtette kezéből a levelet s egész testében reszketni kezdett. Jane felemelte, elolvasta, aztán így szólt: »Tehát mindennek vége«.

— Nem, drága Jane-em, még nincs vége mindennek; de ez a várakozás borzalmas. Gyere velem, menjünk Livornoba. A postával utazunk, hogy gyorsabban legyünk ott s megtudjuk, mi vár ránk.

Lerici-ből Livornoba az út Pisán keresztül vezetett; itt egy pillanatra megálltak, hogy megkérdezzék lord Byron-t, vajjon van-e híre számukra. Kopogtak; egy olasz cseléd lány ezt kiáltotta: »Chi é«, — mert az idő már későre járt; aztán kaput nyitott. Byron már lefeküdt, de Guiccioli grófnő mosolyogva jött le feléjük. Amikor meglátta Mary riadt és márványfehér arcát, csodálkozva állt meg.

— Where is he? Sapete alcuna cosa di Shelley? — kérdezte Mary. Byron, aki szeretője után lejött az előcsarnokba, semmit sem tudott, — legfeljebb annyit, hogy Shelley vasárnap hagyta el Pisát s hétfőn rossz időben szállt hajóra.

A két asszony hallani sem akart arról, hogy lepihenjen s továbbutazott Livornoba; reggel két órakor érkeztek meg. Kocsisuk egy vendégfogadóba vitte őket, de itt nem találták meg sem Trelawny-t, sem Roberts kapitányt. Ruhástul vetették le magukat az ágyra, így várták be a reggelt.

Hat óraker végigjárták Livorno valamennyi fogadóját. A Globe-ban végül megtalálták Roberts-et, aki feldúlt arccal jött le hozzájuk; tőle tudták meg mindazt, ami e borzalmas hét alatt történt.

Mégis volt még remény. A vihar talán Korzikára, vagy Elba szigetére verte el az *Ariel*-t. Futárt küldtek az öböl mentén fekvő falvakba, hogy megtudakolja, vajjon a hullámok nem vetettek-e partra valami roncsot. Reggel kilenc óraker visszautaztak Casa Magniba. Trelawny kísérté őket. Viareggion áthaladva hírt kaptak, hogy a homokparton egy kis csónakot és egy hordót találtak. Trelawny elment megnézni a leletet, — igen, ez az *Ariel* apró csónakja volt. De talán csak kidobták a hajóról, mert a viharban terhükre volt. Amikor Jane és Mary megérkeztek Casa Magniba, a faluban éppen búcsú volt. A tánc és az ének zaja egész éjszaka ébren tartotta őket.

*

Trelawny-t, aki jutalmat ígért a partőröknek, ha hírt hoznak, öt-hat nappal később Viareggioba hívták, ahol a homokparton egy holttestet találtak. Szörnyű állapotban volt, mert a testnek azokat a részeit, amelyeket a ruha nem védett, szétrágták a halak. De a magas és karcsú alak körvonalait Trelawny túlságosan jól ismerte, mintsem hogy még kételkedhetett volna. Az egyik

kabátzsebében egy Sophokles kötetet talált; a másikban Keats verseskönyvét. Aki olvasta, csak úgy sebtiben és nyitva tette zsebre, mintha csak a vihar zavarta volna meg. Majdnem ugyanebben az időben s nem messze ettől a helytől partravetette a víz Williams és a hajósinas holttestét is, — még jobban megcsonkítva. Trelawny mindkettőt elásatta a homokba, hogy megvédje a hullámoktól s lóhalálában nyargalt Casa Magni felé.

A küszöbön megállt. Nem látott senkit, — egyetlen lámpa égett a házban. A két özvegy talán éppen most beszélt az utolsó reményről. Trelawny legutóbbi látogatására gondolt. A két család együtt ült a verandán, a tenger nyugodt volt s visszaverte a csillagok fényét. Williams felkiáltott: »Buona notte!« s Trelawny az öblön keresztül a *Bolivar-hoz* evezett, mialatt a távolban Jane énekelt s gitáron kísérte magát. Aztán Shelley éles hangjától megremegett a nyugodt levegő. Trelawny még sokáig elégedetten hallgatta a boldog család vidám lármáját.

Álmodozásából egy sikoly szakította ki. Caterina, a dajka átment az előcsarnokon s észrevette, amint a küszöbön áll. Trelawny felment az emeletre s anélkül, hogy bejelentette volna magát, belépett a szobába, ahol Mary és Jane várakoztak. Egy szót sem szólt. Mary Shelley nagy mogyorószínű szemei hihetetlen erővel szegeződtek rá. Aztán felkiáltott: »Nincs többé remény?« Tre-

lawny válasz nélkül kiment a szobából s azt mondotta a dajkának, hogy vezesse a gyermekeket a két anyához.

XIX.

Az utolsó évgyűrűk

Mary azt szerette volna, ha Shelleyt fia mellé temetik a római temetőbe, amelyet egyszer oly szépnek talált, de az egészségügyi előírások szerint partravetett holttestet tilos volt elszállítani. Trelawny-nak ekkor az a gondolata támadt, hogy a régi görögök szokása szerint a parton égessék el a két halottat. Amikor megállapították az ünneplés szertartás napját, értesítette Byron-t és Hunt-öt és ő maga is eljött a *Bolívar*-ral. A toscanai hatóságok egy szakasz munka-ruhás katonát küldtek ki lapátokkal és csákánnyal.

Elsőnek Williams holttestét ásták ki. Barátai ott állottak az izzó homokban, figyelték a katonák munkáját s a szomorúság, borzalom és kíváncsiság vegyes érzésével várták az első emberi roncs megjelenését. Először egy fekete selyemkendő csücske került elő, aztán egy nyakkendő, végül maga a test, — a felbomlás olyan előrehaladott állapotában, hogy amikor a katonák hozzáértek, a végtagok leváltak a törzsről. Kínzószerszámokhoz

hasonló nagy harapófogókkal végezték el ezt a munkát.

Byron elnézte ezt az alaktalan hús- és csonttömeget és ezt mondotta: »Ez hát egy emberi test? Inkább egy birka csontvázának nézném«. Nagyon megrázta a látvány s megindulását, amelyet plebejusnak tartott, igyekezett közömbös külsőségek mögé rejteni. Amikor a katonák kiemelték a koponyát, így szólt: »Várjanak egy pillanatra! Látni akarom az állkapcsot«. Aztán hozzátette: »Minden embert, akivel csak egyszer is beszéltem, megismerem a fogairól... Mindig a szájára nézek; a száj elmondja azt, amit a szemek el akarnak hallgatnia

Már elkészült a magas fenyőmáglya. Trelawny fáklyát tartott feléje s a gyantás láng magasra csapott a mozdulatlan levegőben. Olyan izzó lett a meleg, hogy a nézők kénytelenek voltak hátralepni. Az égő csontok csodás tisztaságú, ezüstös fényt keverték a lángba; amikor a tűz ereje csökkent, Byron és Hunt odaléptek a máglyához s a ravatalra tömjént, sőt és bort hintettek.

— Gyerünk, — mondotta Byron hirtelen — próbáljuk ki e vizek erejét, amelyek megölték barátainkat ... Milyen messzire voltak a parttól, amikor a hajó elsüllyedt?

Kétségtelen, hogy ebben a pillanatban bánatát enyhítette az a jóleső meggyőződés: lord Byron, aki átúsztta a Hellespontust, nem tűrte volna,

hogy ezek a rövid hullámok elnyeljék. Levetkőzött, beugrott a tengerbe és gyorsan elúszott. Trelawny és Hunt követték. Messziről a máglya már csak apró, fénylő pontnak látszott a homokon.

*

Másnap Shelley-n volt a sor, akit Viareggio mellett a tenger és egy fenyves között ástak el a homokban.

Csodaszép volt az idő. Az éles fényben gyönyörű volt a sárga homok és az ibolyaszínű tenger ellentéte. A fák felett az Appenninek csúcsai azt az egyszerre felhős és márvány szerűen csillogó hátteret rajzolták ki, amelyet Shelley úgy szeretett.

Sok falusi gyerek is eljött, hogy végignézze ezt a ritka színjátékot, de tisztelettudó csendben álldogáltak. Még Byron is nyomottkedvű és elgondolkozó volt. »Ó! te vasakarát« — gondolta — »ez maradt hát meg ennyi bátorságból... Dacol-tál Jupiterrel Prometheus ... és most itt fekszel...«

A katonák sokáig ástak anélkül, hogy megtalálták volna a holttestet. Egyszerre kemény és üreges hang jelezte, hogy az egyik csákány belekoccant a koponyába, Byron megborzadt. Hirtelesen úgy látta maga előtt Shelley-t, mint akkor, amikor együtt voltak a viharos genfi tavon; keresztbefont karjai, ezek a hősies és tehetetlen karok milyen méltó jelképe voltak e szép életnek:

»Milyen helytelenül ítélte meg a világ... A legjobb, a legönzетlenebb ember volt, akit valaha is ismertem. És micsoda gentleman ... Talán a legtökéletesebb, aki valaha is áthaladt egy szalonon!«

A holttestet méz fedte be s szinte teljesen szétmarta. Megint bőségesen ömlött a lángok közé az olaj, a só és a bor. A levegő vibrált a hőségűl. Három óra után a szokatlan nagyságú szív még mindig nem hamvadt el: Trelawny benyúlt a parázsba s kiemelte a szent maradványt. A koponya, amelyet az egyik katona csákánya betört, megnyílt a tűzben és az agyvelő hosszan forrt benne, mint egy fazékban.

Byron nem bírta el a látványt. Mint előző nap, megint meztelenül beugrott a tengerbe s a kikötőben lehorgonyzott *Bolivar-hoz* úszott. Trelawny a hamvakat s a megfehéredett csontmaradványokat egy magával hozott s fekete bársonnyal bevont tölgyfaurnába gyűjtötte. A falusi gyerekek kíváncsian nézték s azt mondták egymásnak, hogy ha a maradványokat visszaviszik Angliába, akkor a holtak feltámadnak hamvaikból.

*

Talán azt is el kell még mondanunk, hogy mi lett e történet főszereplőivel. Sir Timothy Shelley kilencvenéves koráig élt. Mary kis járadékot

kapott tőle, de meg kellett ígérnie, hogy az öreg baronet életében nem adja ki férjének hátrahagyott költeményeit és életrajzát. Halála után Percy-Florence örökölte címét és vagyonát, mivel Harriet fia még gyermekkorában meghalt.

A boldogtalanság közelebb hozta egymáshoz Maryt és Jane-t, a két özvegyet; előbb Olaszországban, azután Londonban éltek együtt. Férjeik barátai oly hívek maradtak, hogy Trelawny egy napon megkérte Mary kezét s a kételkedő Hogg valamivel később Jane-t akarta feleségül venni. Mary nemet mondott — azzal az indoklással, hogy a Mary Shelley nevet oly szépnek tartja, hogy sohasem kívánja más névvel felcserélni. Jane igent mondott, de a házasságkötés előtt bevallotta, hogy sohasem volt törvényes felesége Williamsnak. Már volt egy férje, aki valahol Indiában élt. Ez azonban nem riasztotta el Hoggot, viszont felmentette minden körülményes szertartástól. Többé nem szakadtak el egymástói s illő külsőségek között éltek. Hogg pontos és dolgos ember volt, de közepes ügyvédnek tartották; hiányzott belőle az ékesszólás és a lelkesedés. Élete vége felé félnék s nagyon kiábrándult öreg úr lett, aki görög és latin klasszikusokat olvasott, hogy egy kissé kiszabaduljon mérhetetlen unalmából.

Claire a kontinensen maradt, nevelőnő lett Oroszországban s aztán Sir Timothy halála után elég tekintélyes összeghez jutott, amelyet

Shelley hagyott rá; ez megszabadította a nyomortól.

Mennél öregebb lett a három asszony, annál többet veszekedtek. Jane azt állította, hogy Pisában és Casa Magniban az utolsó hónapok alatt Shelley egyesegyedül őt szerette. Ezt az állítását közölték Maryvel, aki nagyon felháborodott s megszakította vele az érintkezést. Jane lassanként kissé süket, de nagyon bájos öregasszonnyá alakult át, s még mindig csillogó szemmel beszélt a költőről.

Claire több esztendőn keresztül dolgozott egy könyvön, amelyben Shelley, Byron és a saját példájával akarta bebizonyítani: a boldogságnak elengedhetetlen feltétele, hogy a szerelemről csak a leghétköznapibb gondolatai legyenek az embernek. De közben egy kissé megzavarodott s hosszú pihenőre volt szüksége. Utolsó éveit Firenzében töltötte; katolikus lett és jótékonykodással foglalkozott.

1879 körül egy fiatalember Byronra és Shelleyre vonatkozó okmányok után nyomozva, emlékei iránt kérdezősködött. Amikor kimondotta a két nevet, az öreg hölgy ráncai alól kicsillant a fiatal lány félnék, de mégis sokatígérő mosolya, amely húszéves korában oly elragadóvá tette.

— Hát persze, — mondotta — azt hiszem, maga is olyan, mint a többiek s úgy gondolja, hogy Byront szerettem.

Amikor a fiatalember meglepetten nézett rá, hozzátette:

— Fiatal barátom, eljön majd az idő, amikor jobban fogja ismerni az asszonyok szívét. Byron elvakított, de sohasem szerettem... Talán lehetett volna szerelem a dologból, de mégsem lett...

Most hosszú hallgatás következett, aztán a kérdezősködő egy kissé vonakodva így szólt:

— Hát sohasem szeretett, Madame?

Az öreg hölgy elpirult s válasz helyett mereven bámult a földre.

— Shelleyt? — suttogta egészen halkán a fiatalember.

— Egész szívemmel és egész lelkemmel — felelte szenvedélyes hangon az öreg hölgy, de a szemét nem emelte fel. Aztán bájos kacérsággal könnyedén meglegyintette a fiatalember arcát.

Jegyzet az érdeklődő olvasó számára

A Shelley-re vonatkozó legértékesebb emberi dokumentumok a »*Levelek*«, amelyeket *R. Ingpen* adott ki; néhány fontos levél akad Byron kiadatlan »*Levelezés*«-ében is, amelyet *M. Murray* tett közzé.

Hogg Shelley-életrajza nagyon szórakoztató, eleven, de szinte szemtelenül összefüggéstelen könyv, *Medwin* munkája eléggé közepes; *Trelawny* könyve (*Records of Shelley, Byron and the author*) mindenféle szempontból figyelemreméltó. *Williams* »Napló«-ja nem nagyon érdekes, *Peacock* életrajza csak a Harriettel való szakítás szempontjából használható.

A modern életrajzok közül elengedhetetlen *Dowden* kétkötetes művének ismerete. Érdemes elolvasni *Clutton-Brock* (*Shelley, The Man and the Poet*) *Gribbles* (*The romantic life of Shelley*), *Garnett* (*Relics of Shelley*), *Rosselti* (*Shelley's Friends in Italy*), *Anna McMahan* (*With Shelley in Italy*), *Graham* (*Last linws with Shelley, Byron and Keats*) könyveit is. Shelley haláláról mindmáig a leghitelesebb művet *Guido Biagi* (*Gli ultimi giorni de P. B. Shelley*) írta.

Franciául *F. Rabbe* írt egy Shelley-életrajzot és közölt több fordítást *Stock* kiadásában; *M. Koszul* tanulmányt írt Shelley ifjúságáról.

Shelley költészetéről el kell olvasni *F. Thompson* esszéjét, mindenekfelett pedig *André Chevrillon* csodálatos tanulmányát, amely az »*Etudes anglaises*«-ben jelent meg.

VÉGE